

LIETUVOS RESPUBLIKOS
ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJA

ŠVIETIMO PLĖTOTĖS CENTRAS
GEOGRAFIJOS EDUKOLOGINIŲ
TYRIMŲ CENTRAS

*G*eografinis ugdymas
pagrindinėje
mokykloje:

*nuo teorijos
iki
metodikos*

UDK 372.891
Ge 257

Pritarta Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos
Socialinio ir dorinio ugdymo ekspertų komisijos posėdyje 2004 m. balandžio 30 d.,
protokolo Nr. SD-14

Sudarė: Šarūnas GERULAITIS ir Zigmąs KAIRAITIS

Recenzavo: prof. habil. dr. A. Česnulevičius (fiziniai mokslai, geografija)
dr. D. Prakapienė (socialiniai mokslai, edukologija)

ISBN 9986-03-547-3

GEOGRAFINIS UGDYMAS PAGRINDINĖJE MOKYKLOJE:
NUO TEORIJOS IKI METODIKOS

2004-08-27. Tir. 2000 egz. Užs.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, Vilnius
Spausdino UAB „Sapnų sala“, S. Moniuškos g. 21, Vilnius

TURINYS

Įvadas	5
1. Esminiai bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo dėmenys	6
1.1. Ugdymo tikslai ir uždaviniai	6
1.2. Bendrieji ugdymo principai, vertybės ir gebėjimai	9
1.3. Ugdymo sritys	12
2. Geografinis švietimas: reikalavimai ir kaita	14
2.1. Geografija – „ketvirtoji kultūra“?	14
2.2. Geografinio ugdymo turinio kaita	16
2.3. Geografinis ugdymas: nuo žinių kompetencijų link	18
3. Teisinis Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų pagrindas bei įgyvendinimas	23
4. Geografijos bendrosios programos ir išsilavinimo standartų struktūra ir metodiniai komentarai	25
5. Mokyklinės geografijos teminės sritys, turinys ir sąsajos	27
5.1. Geografinis pažinimas ir gamtinė geografija	27
5.2. Gamtinės ir visuomeninės geografijos santykis	28
6. Ugdymo proceso planavimas	31
6.1. Bendrosios nuostatos	31
6.2. Planų rūšys	33
6.3. Ugdymo proceso individualizavimas ir jo pavyzdžiai	35
7. Ugdymo metodai ir būdai	38
7.1. Bendroji apžvalga	38
7.2. Mokymo stiliai	40
7.3. Mokymasis poromis ir grupelėmis	41
8. Vertinimas	43
8.1. Pagrindinės mokinių pasiekimų vertinimo kategorijos	43
8.2. Išsilavinimo standartai ir vertinimas	50
Literatūra	53
Summary	56
Priedai	59

ĮVADAS

Mokykla nuolat kinta – tai normalus švietimo sistemos būvis. Skiriasi tik kaitos intensyvumas ir pobūdis. Vienais laikotarpiais vyksta dideli, esminiai reformos pokyčiai, kitais – etapiniai švietimo pertvarkymai. Jie vienaip ar kitaip veikia įvairių dalykų mokymą.

Geografijos mokymas per pastarąjį dešimtmetį taip pat daugiau ar mažiau keitėsi. Galima išskirti du esminius dalykus, kurie labai paveikė strategines ir metodines geografinio ugdymo nuostatas.

Pirma, tai XX a. dešimtojo dešimtmečio reforma, kuri, kaip žinoma, buvo susijusi su politiniais pokyčiais Lietuvoje ir Europoje. Mokomųjų dalykų lygiu tai galima pavadinti *ugdymo turinio* reforma: pasikeitė kai kurie mokomieji kursai, vietoj jų atsirado kiti, buvo pertvarkyta mokomoji medžiaga, išleistos naujos mokymo priemonės, iškelti sudėtingi uždaviniai mokytojams.

Antra – XXI a. pirmojo dešimtmečio švietimo pokyčiai, kai pasirodė nauji ugdymą reglamentuojantys dokumentai – priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrosios programos bei išsilavinimo standartai (Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos ir išsilavinimo standartai XI–XII klasėms, 2002; Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas, 2003). Juose pateiktas naujas ugdymo proceso skirstymas į dvi metes pakopas, dalykai ir jų turinys suskirstyti į ugdymo sritis; mokymas orientuotas į bendrųjų gebėjimų (kompetencijų) ugdymą. Šiuos pokyčius galima įvardyti kaip *didaktinę-metodinę* dalykų mokymo pertvarką¹.

Iš čia kyla tiek teorinio, tiek praktinio pobūdžio **problema**: *kaip susieti bendruosius švietimo politikos klausimus su conceptualiais geografinio ugdymo pokyčiais bei kaip tai turi atsiliiepti kasdienei dalyko mokymo praktikai?*

Kiekvieną švietimo pertvarkos laikotarpį apibūdina daug įstatyminių dokumentų, edukologinio tyrimo, metodinių rekomendacijų ir kitokio pobūdžio darbų. Šio leidinio **tikslas** – *glaustai aptarti esmines švietimo strategijos kryptis, didaktines-metodines geografinio ugdymo nuostatas, kurias apibrėžia Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, bei pateikti praktinio jų įgyvendinimo pavyzdžių.*

Buvo **siekiami**:

- ❖ *apžvelgti* bendruosius ugdymo tikslus ir uždavinius, kurie keliami bendrojo lavinimo mokyklai, bei *atkreipti dėmesį* į naujai išskirtas ugdymo sritis;
- ❖ *glaustai išdėstyti* teisinius Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų pagrindus, jų kūrimo ir įgyvendinimo etapus;
- ❖ interpretuojant geografiją socialinių ir humanitarinių mokslų kontekste, *atskleisti* naujus geografinio ugdymo aspektus;
- ❖ *nurodyti* sunkumus, su kuriais susiduriama pertvarkant geografinio ugdymo turinį;
- ❖ *sudaryti ir pagrįsti* ugdomų geografijos kompetencijų sistemą;

¹ Terminas „didaktika“ suprantamas ugdymo *taikomąja* (bendresne), o „metodika“ – *praktine* (konkretesne) prasme.

- ❖ *pateikti* geografinio ugdymo pagrindinėje mokykloje struktūros ir turinio metodinius komentarus;
- ❖ *išdėstyti* pagrindinius ugdymo proceso planavimo, organizavimo ir vykdymo būdus bei metodus;
- ❖ *atskleisti* geografinio ugdymo pasiekimų vertinimo kategorijų turinį;
- ❖ konkrečiais pavyzdžiais *ilustruoti* geografinio ugdymo metodus.

Ši edukacinė-metodinė studija turėtų padėti geografijos mokytojams interpretuoti savo konkretų darbą švietimo politikos, edukologijos, didaktikos ir kolegų patirties kontekste, o studentams ir besikvalifikuojantiems pedagogams – įgyti reikiamas profesines kompetencijas.

1. Esminiai bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo dėmenys

1.1. Ugdymo tikslai ir uždaviniai

Bendrojo lavinimo mokyklos tikslas – išugdyti asmenį, pajėgų savarankiškai bei kartu su kitais spręsti savo ir visuomenės gyvenimo problemas, pozityviai keisti Lietuvos tikrovę, kūrybingai atsakyti į šiuolaikinio pasaulio iššūkius, gebantį įprasminti savo gyvenimą prieštaringoje dabarties tikrovėje (Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos, I–X klasės. 1997). Vadovaudamasi bendraisiais Lietuvos švietimo principais, humanistinėmis tautos ir pasaulio kultūros vertybėmis, pagrindinė mokykla kelia sau tikslą laiduoti darnią asmens dvasinių ir fizinių galių plėtotę, padėti mokiniams įgyti sociokultūrinio raštingumo pagrindus, būtinus prasmingai žmogaus raiškai asmeniniame bei viešajame gyvenime, sėkmingai socialinei jo integracijai, tolesniam mokymuisi.

Šio tikslo siekiama vedant vaiką per visas ugdymo pakopas:

- ❖ priešmokyklinio (5–6 metų vaikai),
- ❖ pradinio (6–11 metų mokiniai),
- ❖ pagrindinio (11–16 metų mokiniai),
- ❖ vidurinio ugdymo (17–18 metų mokiniai).

Uždaviniai

Užsibrėžto tikslo įgyvendinimas įpareigoja mokyklą spręsti šiuos *pagrindinius ugdymo uždavinius*:

1) užtikrinti darnią mokinio prigimtinių galių plėtotę, puoselėti kritinio mąstymo, problemų sprendimo ir kitus šiuolaikinės visuomenės nariui svarbius įgūdžius, ugdyti kūrybinius asmens gebėjimus, dvasinę kultūrą;

2) sudaryti mokiniams sąlygas perimti bendrosios kultūros (sociokultūrinio raštingumo) pagrindus, padėti išsiugdyti asmeninę, socialinę bei kultūrinę kompetenciją, reikalingą sėkmingai spręsti išskylančias asmenines bei socialinio gyvenimo problemas;

3) padėti mokiniams išplėtoti savo komunikacinius gebėjimus, informacinės kultūros, kompiuterinio raštingumo pagrindus, atliepiančius asmens šiandieninio gyvenimo ir ateities poreikius;

4) puoselėti mokinio pasitikėjimą savo jėgomis, iniciatyvumą, savarankiškumą, nusiteikimą imtis atsakomybės, nuostatą ir gebėjimą mokytis visą gyvenimą, tobulėti.

Svarbiausios sąlygos šiems tikslams ir uždaviniams įgyvendinti yra:

❖ **Pagrindinių ugdymo tikslų dermė.** Mokykla siekia, kad svarbiausi ugdymo tikslai – įvairiapusė asmens galių plėtotė, pilietinės ir socialinės jo kompetencijos ugdymas, žmogaus rengimas darbo bei profesinės veiklos sričiai – būtų prasmingai derinami. Konceptualiuose Lietuvos švietimo reformos dokumentuose, atitinkančiuose europinę tradiciją, pagrindiniu ugdymo tikslu laikomas prigimtinių asmens galių puoselėjimas, atitinkantis esminį humanistinės pedagogikos principą. Ši nuostata įtvirtinta ir tarptautinės teisės dokumentuose, pavyzdžiui, Vaiko teisių konvencijoje.

❖ **Bendrujų kultūrinių ir pragmatinių ugdymo tikslų dermė.** Pedagogikos teorijoje ir praktikoje tolydžio reiškiasi dvi ugdymo pakraipos: a) liberalioji, pabrėžianti plataus humanitarinio, bendrojo kultūrinio išsilavinimo svarbą, ir b) labiau į praktinio gyvenimo reikmes, konkurencijos, efektyvumo reikalavimus, darbo ir profesinės veiklos pasaulio poreikius sutelkta ugdymo kryptis. Pastaroji, atrodo, ima vyrauti šiandieninės Europos švietimo politikoje. Besiplečianti Europos Sąjunga puoselėja ambicingą tikslą – „sukurti konkurencingiausią ir dinamiškiausią pasaulyje žiniomis grindžiamą ekonomiką, gebančią užtikrinti nuolatinį ekonominį augimą, daugiau ir geresnių darbo vietų, didesnę socialinę sanglaudą“.

❖ **Kompetencijos ugdymo prioritetas.** Šiuolaikinėje ugdymo teorijoje ir praktikoje ypač pabrėžiama asmens kompetencijos puoselėjimo svarba. **Kompetencija** – „...mokėjimas atlikti tam tikrą veiklą, remiantis įgytų žinių, įgūdžių, gebėjimų, vertybinių nuostatų visuma“. Svarbiausias kompetencijos dėmuo – gyvenime, profesinėje veikloje reikalingi gebėjimai, įgūdžiai. Iškeldami kompetencijos prioritetą teikiame pirmenybę gebėjimų, veiklos įgūdžių ugdymui. Kompetencijos prioriteto įgyvendinimas švietime lemtų esminį poslinkį ugdymo turinyje ir procese išsilaisvinant iš mūsų mokykloje vis dar stiprios akademiškumo įtakos.

Kompetencija yra daugiafunkcinė, kintanti sistema. Ji susideda iš keleto dėmenų, vadinamųjų „svarbiausių“ kompetencijų.

❖ **Ypatinga asmens patirties puoselėjimo reikšmė.** Kitas prioritetinio mokyklos dėmesio ir pastangų reikalaujantis dalykas – asmens patirties plėtotė. Patirtis, kaip ir kompetencija, apima žinias, gebėjimus ir vertybines nuostatas, tačiau iš jų išsivertina tik tie, kurie yra nuolatos taikomi žmogaus praktiniame gyvenime, profesinėje veikloje. Taikymas padeda palaikyti, plėtoti ir tobulinti patirtį. Žinios ar gebėjimai, kurie netampa integraliu asmens bendrosios patirties dėmeniu, yra greitai pamirštami ir nesužadina svarbesnio vaidmens žmogaus dvasinės raidos istorijoje, jo praktinėje veikloje

ir gyvenime. Todėl ugdymo turinys ir procesas mokykloje turi būti kreipiamas mokinio patirties puoselėjimo linkme. *Dėmesys asmens patirčiai ikūnija mokyklos siekį perteikti mokiniams tokias žinias, gebėjimus bei vertybes, kurios yra svarbios tiek dabartiniam jų gyvenimui ir veiklai, tiek jų ateičiai – asmeniniam bei viešajam suaugusio žmogaus gyvenimui, socialinei ir kultūrinei asmens brandai.*

❖ **Atotrūkio tarp mokslo žinių ir asmens patirties siaurinimas.** Asmens kompetencijos, patirties puoselėjimo svarba lemia būtinybę siaurinti tebesantį atotrūkį tarp mokykloje įgyjamų žinių, kurios dažniausiai esti akademinės, fundamentinės, ir asmens patirties, kuri padeda tenkinti žmogaus praktinio gyvenimo, profesinės veiklos poreikius. Šis atotrūkis atspindi asmens patirties ir mokslo prigimties skirtingumą. Mokslo žinios, ypač fundamentinės, dažnai neturi tiesioginių sąsajų su praktinio gyvenimo reikmėmis ir negali būti asmens patirtį puoselėjantis veiksnys. Todėl svarbu, kad *ugdymo programos būtų grindžiamos tokiomis žiniomis ir tokiu jų pateikimo būdu, kurie laiduotų žmogaus gyvenimui ir veiklai būtinas patirties plėtotę.*

❖ **Interpretacinis požiūris į ugdymo prigimtį.** Ugdymas, kaip ir bet kuri kita žmogaus veikla, remiasi interpretaciniu asmens santykiu su suvokiamais reiškiniiais. Interpretacinis mokinio santykis su mokomąja medžiaga reiškiasi aktyviu interpretacijos aktu, kurio turinį lemia mokomosios medžiagos įprasminimas mokinio turimos patirties, aktualių poreikių ir interesų kontekste. Toks įprasminimas ženklina tikrą mokomosios medžiagos supratimą, o ne pažodinį išiminimą, ugdo asmens kritinį mąstymą, puoselėja kritišką, dialogišką santykį su socialine, kultūrine tradicija. *Dėl aktyvaus interpretacinio santykio plėtojasi dvasinės asmens galios, klostosi jo vertybių sistema, skleidžiasi intelektinės ir praktinės veiklos gebėjimai. Kryptingas, tolydžio atsikartojantis, vis naujus žinių, gebėjimų ir vertybių klodus aprėpiantis interpretacinis mokinio santykis su į ugdymo kontekstą įtraukiamais gamtos pasaulio, visuomenės gyvenimo ir kultūros reiškiniais yra veiksmingiausias asmens patirties plėtotės akstinas.* Mokomoji medžiaga, kuri nepažadina interpretacinio mokinio santykio, iš esmės neatlieka ugdomojo vaidmens. Tad puoselėti interpretacinę mokyklos kultūrą svarbu tiek jos profesinės pažangos, tiek socialinio bei kultūrinio vaidmens stiprinimo prasme.

❖ **Ugdymo diferencijavimo stiprinimas.** Pagrindinė mokykla pasižymi palyginti ribotomis ugdymo diferencijavimo galimybėmis. Tai iš dalies lemia vienas svarbiausių pagrindinio ugdymo uždavinių – padėti mokiniams įgyti būtinus bendrosios kultūros, sociokultūrinio raštingumo pagrindus. Dėl šios priežasties vengiama ankstyvos ugdymo diferenciacijos, ji nukeliama iš esmės į paskutinę bendrojo lavinimo pakopą – XI–XII klases. Esamų ugdymo diferencijavimo galimybių (jaunimo mokyklos, profesiniam mokymui pritaikytos pagrindinio ugdymo programos profesinėse mokyklose, pagilinto kai kurių dalykų mokymosi programos) nepakanka, kad kiekvienas įvairių prigimtinių galių, polinkių ar interesų mokinys gebėtų sėkmingai įveikti pagrindinio ugdymo programą. Todėl tolesnė ugdymo diferencijavimo plėtra pagrindinėje mokykloje laikytina neatidėliotinu uždaviniu, kurio įgyvendinimas padėtų ženkliai sumažinti skaičių mokinių, patiriančių mokymosi nesėkmę, anksti paliekančių mokyklą ir papildančių iš esmės socialinėje atskirtyje atsidūrusių žmonių gretas.

1.2. Bendrieji ugdymo principai, vertybės ir gebėjimai

Pagrindinės mokyklos, kaip ir visos Lietuvos švietimo sistemos, veikla grindžiama *pagrindinėmis Vakarų kultūros vertybėmis*:

- ❖ *asmens nelygstamos vertės ir orumo,*
- ❖ *artimo meilės,*
- ❖ *prigimtinės žmonių lygybės,*
- ❖ *žmogaus laisvių ir teisių,*
- ❖ *tolerancijos,*
- ❖ *demokratinė visuomenės santykių teigimu.*

Švietimas ugdo asmens nusistatymą ir gebėjimą remtis šiomis vertybėmis savo gyvenime ir veikloje.

Pagrindinis ugdymas taip pat remiasi *bendraisiais humaniško, demokratiško, nacionalumo ir atsinaujinimo* principais.

Vertybinės nuostatos

Neatsiejama asmeninės, socialinės bei kultūrinės žmogaus kompetencijos dalis yra asmens vertybių sistema, todėl pagrindinė mokykla puoselėja šias mokinių *bendrąsias vertybines nuostatas*:

- ❖ pagarbą asmens orumui, nusiteikimą asmeninius santykius, bendravimą ir bendradarbiavimą grįsti savitarpio supratimu, taikiai, demokratinėmis priemonėmis spręsti iškilančius nesutarimus ir konfliktus;
- ❖ tolerantišką požiūrį į skirtybes – fizinius, religinius, socialinius ir kultūrinius žmonių skirtumus;
- ❖ nusiteikimą vengti šališkumo, išankstinių nuomonių, stereotipų bendraujant su kitais žmonėmis, vertinant socialinio, kultūrinio gyvenimo reiškinius;
- ❖ nusiteikimą vertinti ir spręsti remiantis išsamia ir visapusiška informacija;
- ❖ nusiteikimą nuoširdžiai bendrauti su šeimos nariais, artimaisiais, pagal išgales teikti jiems paramą ir pagalbą;
- ❖ meilę tėviškei, Tėvynei, pasiryžimą prisidėti prie gimtojo krašto pažangos;
- ❖ pagarbą tautos tradicijoms, kultūros paveldui, etnokultūriniam savitumui, nusiteikimą jį saugoti ir plėtoti;
- ❖ pagarbą ir atvirumą Europos ir pasaulio etnokultūrinių tradicijų įvairovei, pozityvų požiūrį į kultūrų dialogą, tarptautinį bendradarbiavimą;
- ❖ pagarbų, tausojantį santykį su gamtine ir kultūrine aplinka, gyvybe, jos įvairove, pasiryžimą koreguoti gyvenimo būdą, vartojimo įpročius, ūkinę veiklą, įvertinus jų poveikį aplinkai;
- ❖ pozityvų požiūrį į darnų šalies vystymąsi (subalansuotą plėtrą), į laisvosios rinkos principais grindžiamą ūkį, sąžiningą, etikos normų, ekologinės kultūros nepažeidžiantį verslą, iniciatyvą;

- ❖ socialinį solidarumą, nusiteikimą padėti artimui, nelaimės ištiktajam;
- ❖ pagarbą demokratinės visuomenės ir valstybės tradicijoms, principams ir institutams (žmogaus teisėms ir laisvėms, teisėtumui, socialiniam teisingumui ir kt.);
- ❖ ryžtą išsiugdyti aktyviam, atsakingam piliečiui būtiną kompetenciją;
- ❖ pagarbų ir atsakingą santykį su buvusiomis ir būsimosiomis kartomis, nusiteikimą siekti, kad dabartinės kartos žmonės savo gyvenimo būdu ir veikla nepablogintų ateities kartų gyvenimo sąlygų;
- ❖ pozityvų požiūrį į darbą, sąžiningumą, pareigingumą, atsakomybę už prisiimtą įsipareigojimą, kokybės siekimą;
- ❖ nuostatą nuolat siekti mokymosi pažangos, dvasinės laisvės ir savarankiškumo, laikytis sveikos gyvensenos, atsakingai žiūrėti į savo ateitį, ruoštis savarankiškam gyvenimui;
- ❖ nuostatą realiai vertinti bei nuolat tobulinti asmeninę, socialinę bei kultūrinę kompetenciją siekiant sėkmės gyvenime, būsimoje profesinėje veikloje.

Išvardytos vertybinės nuostatos plėtojamos per visų dalykų pamokas, taip pat neformaliajam mokinių ugdymui skirtus užsiėmimus. Jos stiprinamos ir įtvirtinamos per visą ugdymo procesą, mokyklos gyvenimą, mokyklinės bendruomenės ryšius su vietos bendruomenės nariais ir institucijomis.

Bendrieji gebėjimai

Kitas esminis mokykloje plėtojamos asmens kompetencijos dėmuo, jos „šerdis“, yra gebėjimai ir įgūdžiai. Pagrindinė mokykla, kaip ir kitos bendrojo lavinimo mokyklos pakopos, savo pastangas telkia pirmiausia bendrųjų asmens gebėjimų, būtinų kiekvienoje profesinės veiklos srityje, plėtotei. Šie gebėjimai įkūnija pagrindinėje mokykloje įgyjamo sociokultūrinio raštingumo (bendrosios kultūros) pagrindų esmę, pamatinį bendrosios kompetencijos dėmenį. Dėl gyvenimiškos, praktinės šių gebėjimų prigimties tyrinėtojai neretai juos vadina gyvenimo įgūdžiais.

Šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje, švietimo politikos dokumentuose nėra galutinai nusistovėjusios bendrųjų gebėjimų, su kuriais siejama šiandieniniam asmens gyvenimui bei ateičiai būtina kompetencija, klasifikacijos. Dažniausiai bendrųjų gebėjimų grupei priskiriama:

- ❖ gebėjimas komunikuoti, bendrauti gimtąja ir užsienio kalbomis;
- ❖ matematinio raštingumo gebėjimai;
- ❖ informacinių komunikacinių technologijų srities gebėjimai;
- ❖ gebėjimas mokytis;
- ❖ gamtos mokslų ir technologiniai gebėjimai;
- ❖ pilietinio gyvenimo gebėjimai;
- ❖ verslumas, iniciatyvumas;
- ❖ tarpasmeninio bendravimo ir bendradarbiavimo gebėjimai;
- ❖ bendrąjį kultūrinį asmens išprusimą ir kūrybinę raišką grindžiantys gebėjimai.

Siekiant suteikti mokiniui asmeninės, socialinės bei kultūrinės kompetencijos pagrindus, laiduojančius galimybę sėkmingai mokytis, deramai atlikti kitus jo amžių atitinkančius vaidmenis, rengtis atsakingai ir kompetentingai dalyvauti socialiniame, kultūriniame, politiniame bei ūkiniame gyvenime, Lietuvos pagrindinėje mokykloje plėtojami šie *bendrieji asmens gebėjimai* – *asmeniniai, socialiniai, komunikaciniai, darbo ir veiklos*:

- ❖ gebėjimas veikti prasmingai ir savarankiškai, imtis iniciatyvos ir atsakomybės už savo veiksmus;
- ❖ gebėjimas mokytis, nuolatos tobulinti įgytus gebėjimus;
- ❖ pagrindiniai asmens raštingumo gebėjimai – skaitymo, rašymo, kalbėjimo įgūdžiai, funkciniai matematiniai gebėjimai;
- ❖ komunikaciniai ir informaciniai gebėjimai, ypač užsienio kalbų bei kompiuterinio raštingumo įgūdžiai;
- ❖ kritinio mąstymo ir problemų sprendimo įgūdžiai, ypač gebėjimas taikyti įvairias problemų sprendimo strategijas, remtis išsamia ir įvairiapuse informacija, mokėjimas ją susirasti, apdoroti, analizuoti, sintetinti, interpretuoti, vertinti, formuluoti hipotezes bei alternatyvas ir t. t.;
- ❖ gebėjimas kelti sau prasmingus asmeninio bei visuomeninio gyvenimo tikslus, brėžti profesinės veiklos perspektyvas ir jas koreguoti remiantis racionaliu užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo sąlygų ir savo galimybių suvokimu;
- ❖ gebėjimas asmeninius santykius, bendravimą ir bendradarbiavimą grįsti supratimo, tarimosi ir susitarimo dvasia, demokratiniais būdais spręsti išskylančius nesutarimus ir konfliktus;
- ❖ gebėjimas dalyvauti viešajame mokyklos, vietos bendruomenės, demokratinės visuomenės ir valstybės gyvenime, individualiai ar kartu su kitais įgyvendinti visuomeniškai svarbius tikslus, prireikus imtis lyderio vaidmens;
- ❖ gebėjimas savo gyvenime ir veikloje laikytis elgesio normų ir reikalavimų, padedančių puoselėti gamtinę ir kultūrinę aplinką, atsižvelgti į darnaus krašto vystymosi interesus;
- ❖ gebėjimas racionaliai, atsižvelgiant į užsibrėžtą tikslą, planuoti ir organizuoti darbą, tvarkyti laiko, finansinius, medžiaginius ir žmonių išteklius;
- ❖ gebėjimas sveikai gyventi, prasmingai leisti laisvalaikį.

Nurodytiems bendriesiems asmens gebėjimams ugdyti skiriamas visas mokinių ugdymo pagrindinėje mokykloje turinys ir procesas, neformalusis ugdymas, mokyklos bendruomenės gyvenimas ir veikla tiek pačioje mokykloje, tiek už jos ribų.

Specifiniai gebėjimai, atliepiantys atitinkamu mokomuoju dalyku puoselėjamos kompetencijos prigimtį, plėtojami per to dalyko pamokas, savarankišką mokinių darbą. Jie įkūnija socialinės ir kultūrinės kompetencijos, būtinos tam tikrose žmogaus gyvenimo ir profesinės veiklos srityse, elementus. Specifiniai gebėjimai, ugdomi per atitinkamų mokomųjų dalykų pamokas ir kitą mokomąją veiklą, yra nurodomi tų dalykų bendrųjų programų įvadinėse dalyse ir išsilavinimo standartuose.

Greta gebėjimų, kitas svarbus mokykloje ugdomos kompetencijos dėmuo yra *žinios*. „Žinios, – teigiama Pasaulio banko pateikiamoje Lietuvos rengimosi gyventi žinių ekonomikos sąlygomis apžvalgoje, – tampa pagrindine varomąja pažangos jėga“. Pagrindinės mokyklos mokiniams perteikiamų žinių pobūdį, atranką, perėmimo būdą lemia visų pirma ugdymo tikslai bei uždaviniai – tiek bendrieji, keliami pagrindiniam ugdymui, kaip atskirai asmens bendrojo lavinimo sistemos grandžiai, tiek konkrečios mokyklos paskirtį, poreikius ir veiklos sąlygas atliepiantys ugdymo tikslai bei uždaviniai. Šios žinios bendrais bruožais nurodomos dalykų bendrosiose programose (turinyje) ir iš dalies standartuose.

Reformuojama Lietuvos mokykla siekia, kad mokinių išmokstamos žinios būtų *prasmingos*, t. y. atitiktų asmenybės plėtotės interesus, mokinių gyvenimo poreikius, padėtų jiems rengtis suaugusiųjų gyvenimui ir tapti atsakingais šalies piliečiais, aktyviais, kūrybingais socialinio, kultūrinio gyvenimo dalyviais, ekonomiškai savarankiškais žmonėmis.

Mokykla siekia, kad mokiniai įgytų pirmiausia tokių žinių, kurios gali ir turi tapti *asmens patyrimo, kompetencijos* dėmeniu. Puoselėjant kompetenciją būtina atsižvelgti tiek į mokinio dabartinio gyvenimo poreikius, tiek į būsimus, rytdienos gyvenimo interesus, susijusius su įvairiomis suaugusio žmogaus gyvenimo ir veiklos sritimis.

Pagrindinio ugdymo programų aprėpiamos žinios įkūnija esminį mokinių perimamų sociokultūrinio raštingumo arba bendrosios kultūros pagrindų dėmenį. Jos paprastai atspindi trejopą tikrovės reiškinių pažinimo perspektyvą – *istorinę, teorinę ir kritinę* (pastaroji taikoma tik analizuojant visuomenės ir kultūros procesus). Šios žinios išikomponuoja į įvairias mokinių ugdymo sritis: dorinį, kalbinį, matematinį, gamtamokslinį, technologinį, socialinį, meninį ugdymą, kūno kultūrą. Reikšminga mokykloje įgyjamų žinių dalis yra tarpdalykinės žinios, atspindinčios įvairių tikrovės sričių ryšius.

1.3. Ugdymo sritys

Giminiški mokomieji dalykai programose jungiami į *ugdymo sritis*. Pradinio ir pagrindinio ugdymo programose yra išskirtos šios ugdymo sritys:

- ❖ kalbos (gimtosios kalbos, lietuvių valstybinė kalba, užsienio kalbos);
- ❖ matematika;
- ❖ gamtamokslinis ugdymas (pasaulio pažinimas, gamtos tyrimai, gyvoji gamta, medžiagos ir jų kitimai, fizikiniai reiškiniai);
- ❖ dorinis ugdymas (pasaulio pažinimas, etika, tikyba);
- ❖ socialinis ugdymas (pasaulio pažinimas, istorija, geografija, pilietinės visuomenės pagrindai);
- ❖ informacinės technologijos (tik pagrindinio ugdymo programose);
- ❖ technologijos (mityba, tekstilė, konstrukcinės medžiagos, elektronika);
- ❖ meninis ugdymas (dailė, muzika, teatras, šokis);

❖ kūno kultūra.

Išskiriant šias ugdymo sritis buvo atsižvelgta į mūsų šalies mokyklos tradicijas ir tarptautinę patirtį. Kai kurias ugdymo sritis sudaro keli giminiški mokomieji dalykai, o kai kurias tik vienas.

Grupuojujant dalykus į sritis galima:

- ❖ labiau orientuotis į mokinių kompetencijos ugdymą;
- ❖ suderinti ir integruoti ugdymo turinį;
- ❖ remtis mokinių mokymosi, o ne mokslo logika;
- ❖ atsižvelgti į mokinių poreikius ir galias;
- ❖ vengti kartojimosi ir didelių mokymosi krūvių;
- ❖ sėkmingiau integruoti ugdymo turinyje aktualias šiuolaikinio gyvenimo temas: sveikos gyvensenos nuostatų, gyvenimo įgūdžių, pilietiškumo, verslumo ugdymo, mokymosi mokyti, darnaus vystymosi idėjas ir kt.

Geografija priskiriama socialiniams mokslams. Jos ugdomasis poveikis puoselėjant jauno žmogaus socialinę kultūrą yra labai reikšmingas. *Pagrindinis socialinio ugdymo tikslas* – suteikti mokiniui pilietinės ir socialinės kultūros pagrindus, įkūnijančius humanizmo ir demokratijos vertybes bei principus ir atliepiančius kintančias asmens ir visuomenės gyvenimo reikmes. Socialinis mokinių ugdymas pagrindinėje mokykloje remiasi socialinių ir humanitarinių mokslų – istorijos, geografijos, filosofijos, ekonomikos, kultūrinės antropologijos, politologijos, psichologijos, sociologijos ir teisės – pagrindais. Tačiau socialinio ugdymo srities mokomojo dalyko ir atitinkamos mokslo šakos paskirtis nesutampa. Mokslo paskirtis – ieškoti naujų pažinimo technologijų, sistemingai grįsti ir tikrinti mokslinį pažinimo rezultatų patikimumą, siekti vis naujų atradimų. Tuo tarpu mokomojo dalyko paskirtis – remiantis atitinkamos mokslo srities laimėjimais, ugdyti ir brandinti mokinių gyvenimui. Socialinis ugdymas pagrindinėje mokykloje grindžiamas šiais mokomaisiais dalykais: istorija, geografija, ekonomika ir pilietinės visuomenės pagrindų kursu.

V–VI klasėse ekonomikos ir pilietinės visuomenės pagrindų kurso temos integruojamos į istorijos ir geografijos mokomuosius dalykus. V klasėje mokiniai geografijos žinių įgyja mokydamiesi Lietuvos istorijos bei kursą „Gamta ir žmogus“.

VII–VIII klasėse mokiniai mokosi atskiras istorijos, geografijos bei pilietinės visuomenės pagrindų kurso disciplinas, tarp kurių išlaikomi tvirti tarpdalykiniai ryšiai. IX–X klasėse, be minėtų dalykų, mokomasi ir ekonomikos. Šie mokomieji dalykai sudaro socialinio ugdymo pagrindinėje mokykloje ašį, susiejančią į vieną visumą daugelį jauno žmogaus socializacijos aspektų.

Ugdymo turinio grupavimas į sritis padės palaiapsniui atsisakyti nelanksčios dalykinės sistemos, pamatyti ugdymo turinio sąsajas ir visumą, skatins mokytojus bendradarbiauti, taikyti mokykloje šiuolaikinius mokymosi metodus ir kurti mokymąsi skatinančią aplinką.

Pradinio ir pagrindinio išsilavinimo standartais nusakomi laukiami pradinio ir pagrindinio ugdymo rezultatai, nužymintys, ko mokinsys turėtų būti išmokęs, kokius gebėjimus ir nuostatas išsiugdęs mokydamasis pagal Bendrąsias programas.

Įvairių ugdymo sričių paskirtis, jų aprėpiami mokomieji dalykai, ugdymo metodai ir laukiami mokymosi rezultatai palyginti išsamiai aptariami atitinkamoms ugdymo sritims bei mokomiesiems

dalykams skirtų programų įvadinėse dalyse, išsilavinimo standartuose. Čia skaitytojo dėmesys atkreipiamas tik į kai kurias, programų rengėjų požiūriu, itin svarbius įvairių ugdymo sričių edukacinės reikšmės aspektus.

2. Geografinis švietimas: reikalavimai ir kaita

2.1. Geografija – „ketvirtoji kultūra“?

Amžių sandūra, politiniai socialiniai pastarųjų dviejų dešimtmečių pasaulio ir Europos procesai, informacinių komunikacinių technologijų suklestėjimas paakino mokslininkus – jau ne pirmą kartą – pažvelgti į mokslų raidą ir vaidmenį nūdienos pasaulyje bei visuomenėje. Šie iš pirmo žvilgsnio tolimi nuo mokyklos kasdienybės klausimai vis dėlto yra aktualūs darant strateginius švietimo sprendimus, apibrėžiant įvairių dalykų ugdymo nuostatas.

Neseniai paskelbtas C. *Gulbenkiano* socialinių mokslų pertvarkymo komisijos (toliau – Komisijos) pranešimas (*Atverkime ...*, 2002). Jame aptariama socialinių, o kaip kontekstas – ir gamtos bei humanitarinių mokslų raida nuo XVIII amžiaus iki 1945 metų ir intelektualiniai pokyčiai, vykstantys iki šių dienų. Pradedama konstatavimu, kad jau keletą šimtmečių moksle tvirtai išsigalėjusios dualistinės požiūrio į pasaulį prielaidos: materijos ir dvasios, žmogaus ir gamtos, fizinis ir socialinis, praeities ir dabarties aspektas. Ypač ryškūs gamtos ir socialinio bei dvasinio pasaulio prado skirtumai, jau seniai įvardyti kaip „dvi kultūros“ (C. P. Snowas). XVIII–XIX amžiaus gamtos mokslų laimėjimai ir taikomasis jų pobūdis susilaukė socialinės ir politinės paramos. *Mokslo* sąvoka buvo tapatinama su gamtos – *fizikos, chemijos, biologijos* – mokslais. Tačiau XIX amžiuje prie universitetų atgaivinimo labiausiai prisidėjo istorijos ir klasikinių humanitarinių mokslų atstovai. Gamtos mokslų specialistai buvo įtraukti į universitetų struktūrą norint pasinaudoti teigiamu jų įvaizdžiu ir gauti iš valdžios finansinės paramos. Vis dėlto intelektualinė įtampa tarp gamtos ir humanitarinių mokslų išliko. Tarpinę padėtį tarp jų užėmė socialinės tikrovės studijos, pavadintos „trečiaja kultūra“ (W. Lepeniesas). Pirmojoje XX amžiaus pusėje jau aiškiai susiformavo socialinių disciplinų sąrašas: *istorija, ekonomika, sociologija, politologija, antropologija, orientalistika* (*Rytų studijos*). Istorija pirmoji įgijo autonomiškumą, ir kai kurie istorikai iki šiol neigia jos priklausomybę socialiniams mokslams. Beje, Lietuvoje patvirtintoje mokslų klasifikacijoje istorija priskiriama humanitariniams mokslams. Ekonomika, politologija ir sociologija vadinamos moderniaisiais *nomotetiniiais* – formuluojančiais dėsnius, ieškančiais universalijų – mokslais. Tačiau šiame sąraše nėra *geografijos, psichologijos* ir *teisės*. Komisijos pranešimo autoriai, tarp kurių yra ir žymus politinės bei ekonominės geografijos specialistas Peteris J. Tayloras (Didžioji Britanija), tai aiškina specifiniu išvardytų mokslų objektu ir tyrimo metodologija. Pripažįstama, kad geografija, kaip ir istorija, yra senas mokslas. Jos ir socialinių mokslų tyrimo objektai dažnai sutampa. Tačiau geografi,

tirdami tiek fizinę, tiek antropogeninę aplinką, siekė nutiesti tiltus tarp gamtos ir humanitarinių mokslų. Konstatuota, kad geografija – vienintelė disciplina, kuria dar iki 1945 metų buvo sąmoningai siekiama aprėpti pasaulines temas. Linkstanti apibendrinti, sintetinti analizuojamas temas geografija tarp besidiferencijuojančių mokslų darėsi anachronistiška.

Po 1945 metų susiformavo naujos mokslinių tyrimų kryptys ir temos. Netrukus atsirado *regioninės studijos*, įgavusios ryškų tarpdisciplininį pobūdį, kurių pagrindas – istoriniu, kultūriniu, kalbiniu požiūriu koherentiškos geografinės struktūros (valstybės, regionai, arealai, zonos, žemynai). Kai kurios iš jų – *Rytų, Europos studijos* – formavosi į atskiras disciplinas, tyrimo centrus. Kita praeitame amžiuje iškilusi žinijos sritis – *globalistika*, integruojanti daugelį šiuolaikinių žmonijos, apskritai pasaulio būvio tyrimo temų. Globalistikoje dažniausiai pabrėžiamas planetinis Žemės problemų tyrimo lygmuo. Tačiau šiuo metu ryškėja dėmesys ne tik globaliajam, bet ir lokaliajam žmonijos problemų aspektui, kyla susidomėjimas *glokalizacijos* procesais (globalinių problemų pasireiškimo ypatumais įvairiose pasaulio vietose). Pradėta kritiškiau žvelgti ir į socialinių mokslų paveldą. Pirmiausia suabejota socialinių tyrimų rezultatų universalumu. Pozityvizmo klestėjimo laikotarpiu socialiniai mokslai orientavosi į gamtotyrą ir siekė savo rezultatus patvirtinti matematiškai. Šiandien jau pripažįstama, kad kelių į tiesą yra ne vienas, o siekiamas dėsnių, teiginių universalumas tik maskuoja išskirtinumus ir net įgauna agresyvią išraišką. Neginčijama, kad net gamtos moksluose vertintojas (tyrėjas) veikia vertinamąjį (tyrimo) objektą. Kadaisė teiktą pirmenybę linijiniškumui dabar keičia dėmesys nelinijiniškumui, kompleksiškumui, kokybinėms interpretacijoms, o ne kiekybiniam tikslingumui. Gamta suvokiama kaip aktyvi, kūrybinga, saviorganizacinė (sinerginė) duotybė. Antra, valstybė nebėra akivaizdi schema, pagal kurią analizuojami socialiniai procesai. Šūkiu „Galvok globaliai, o veik lokaliai“ sąmoningai ignoruojama valstybė. Globalinių ir lokaliųjų socialinių procesų analizė mažina manipuliacijas – juose daugiau įvairumo, vietos specifikos, o tai sunkiau paslėpti po universalizmo priedanga. Trečia, postmodernizmo laikotarpiu pradėtas kritikuoti europocentrizmas, vienkryptis ir vienmatis socialinis progresas, taikytas Afrikos, Azijos tautoms, kitiems pasaulio regionams. Nauji gamtos mokslų duomenys apie nepusiausvius, tikimybinis, evoliucinius procesus (I. Prigogine) vertė abejoti socialinių mokslų atstovų siekimu visuotinai legitimuoti ir taikyti savo tyrimų rezultatus. Ketvirta, kultūros studijose vėl išgalėjęs hermeneutinis metodas mažina takoskyrą tarp universalių ir išskirtinių dalykų, tarp gamtos ir visuomenės. Šiandien konstatuojama, kad socialiniai mokslai tapo potencialia gamtos ir humanitarinių mokslų „susitaikymo“ erdve.

Taigi Komisijos pranešime įvardyti „trijų kultūrų“ – gamtos, socialinių ir humanitarinių mokslų – pokyčiai kuria naują ir gana palankų pasaulio geografinio pažinimo kontekstą. Mokslų ir mokymo disciplinų kalba tapo pagrindiniu jų savianalizės metodu. Klasikinės geografijos kategorijos – *fizinė erdvė, teritorija, aplinka, padėtis, regionas* – bendramokslinė (tarpdisciplininė) prasme tampa įvairialypės žinias ir informaciją integruojančiomis ašimis. Tęsiant tradiciją epistemines mokslų paradigmas įvardyti *kultūros sąvoka* galima teigti, kad rutuliojasi „ketvirtosios kultūros“ – *integruotų mokslų* – amžius. Profesorius P. Kavaliauskas teigia, kad geografinis pažinimas formuojasi kaip integracinė fizinių, biomedicininų ir socialinių mokslų erdvė (2001). Čia būtinai reikėtų pridurti

ir humanitarinius bei technologijos mokslus. Bet artimiausiu metu, bent mokykloje, geografiją reikia daryti labiau humanitariniu mokslu, t.y. humanitarizuoti. Žinoma, bendresnis dalykas, kurį pasiekti darosi įmanoma dėl tarpdisciplininės pažinimo metateorijos, yra humanitarinių, gamtos (fizinių) ir socialinių mokslų takoskyros įveika. Tai atveria naujas geografijos kaip mokslo ir ugdomosios disciplinos įgyvendinimo galimybes.

2.2. Geografinio ugdymo turinio kaita

Daugiau nei dešimtmetmetį ne tik mūsų šalyje, bet ir kitose Europos bei pasaulio valstybėse vyksta intensyvus ugdymo turinio naujinimas (*Haubrich...*, 1998; *Maksakovskij...*, 2001; *Rawling...*, 1996;). Kita vertus, tiek laisvosios demokratijos, tiek buvusio totalitarizmo šalyse ugdymo turinys vis labiau standartizuojamas (*Geography...*, 1994; *Ryžakov...*, 1998). Todėl ir vėl reikia permąstyti esmines ugdymo turinio kategorijas, tiksliau apibrėžti jo struktūrą. Geografijoje, apimančioje visą kompleksą gana skirtingų pasaulio pažinimo sričių, tai padaryti nėra lengva.

Šiuolaikinėje pedagogikoje egzistuoja keletas ugdymo turinio koncepcijų, susijusių su įvairiomis formaliojo ir neformaliojo švietimo teorijomis. Kiekviena iš jų remiasi tam tikru žmogaus vietos ir funkcijų šiuolaikinėje visuomenėje traktavimu. Viena iš šių koncepcijų ugdymo turinį apibrėžia kaip pedagogiškai adaptuotus mokslų pagrindus, nuošalyje palikdama visavertės, savarankiškos asmenybės savybių ugdymą. Renkantis tokį ugdymo turinį siekiama sudominti mokslu ir gamyba, tačiau jis neskatina kūrybos, neteikia didelės pasirinkimo laisvės ir pan. Šios koncepcijos požiūriu žmogus yra gamybos veiksnys. Pagal kitą pedagogikos koncepciją švietimo turinys suprantamas kaip mokslinių žinių, praktinių įgūdžių bei gebėjimų ir pasaulėžiūrinių nuostatų sistema. Manoma, kad jos įvaldymas sudaro galimybę žmogui funkcionuoti šiuolaikinėje visuomenėje. Tačiau iš esmės tokį ugdymo turinį sudaro tie patys mokslo pagrindai, be to, nėra aiškus žinių, įgūdžių ir gebėjimų pobūdis.

Šiuolaikinei visuomenei visa to nepakanka, nes įvairių visuomenės sferų funkcionavimo problemų sprendimas iš mokinių reikalauja ne tik išmokti mokomąją medžiagą, bet ir ugdytis tokias savybes kaip valia, atsakomybė už savo poelgius, visuomenės ir šalies likimą, formotis vertybiškai reikšmingus poreikius ir ketinimus. Labiausiai šias humanistinio mąstymo nuostatas atitinka ugdymo turinio kaip pedagogiškai adaptuotos socialinės patirties koncepcija. Perėmęs tokią socialinę patirtį žmogus gali ne tik sėkmingai funkcionuoti visuomenėje, bet ir savarankiškai veikti. Ši koncepcija nesieja ugdymo turinio su mokslu, mokomieji dalykai (pavyzdžiui, fizika, literatūra, geografija ir pan.) negali būti paprasta mokslo projekcija mokykloje ar sumažinta mokslinės disciplinos kopija. Be konkrečių mokslinių žinių ir veiklos būdų perėmimo patirties, ši koncepcija apima kūrybinės veiklos ir emocijų-vertybinių santykių patirtį.

Kiekviena iš paminėtų socialinės patirties dalių lemia atitinkamą specifinę ugdymo turinio dalį. Pirmoji iš jų apima žinias apie gamtą, visuomenę, techniką, mąstymą ir veiklos būdus. Šios žinios užtikrina tikrovišką pasaulėvaizdžio formavimą, ugdo metodologinį požiūrį į pažintinę ir

praktinę veiklą. Antroji dalis apima žinomų veiklos būdų patirtį, kartu su žiniomis formuojančią asmenybės igūdžius ir gebėjimus. Ją sudaranti bendrųjų intelekto ir praktinių igūdžių bei gebėjimų sistema yra daugelio konkrečių veiklų pagrindas ir užtikrina tautos socialinės patirties išlikimą. Trečioji ugdymo turinio dalis susijusi su kūrybinės veiklos patirtimi sprendžiant naujas problemas. Ji reikalauja savarankiško anksčiau įgytų žinių, igūdžių ir gebėjimų taikymo naujose situacijose, naujų veiklos būdų formavimo remiantis jau žinomais. Ši socialinė patirtis užtikrina tolesnei kultūros plėtrai reikiamų gebėjimų ugdymą. Ketvirtoji dalis skirta vertybinėms pažiūroms į žmogaus veiklos objektus ar priemones, jų raiškai santykiuose su aplinka, kitais žmonėmis. Požiūrį į pasaulį, patį save ir kitus ugdo ne tik pasaulėžiūros idėjų žinojimas, bet ir įsitikinimas jų teisumu, jų pripažinimas. Šis požiūris pasireiškia žmogaus poelgiais, praktine ir intelektualine veikla, tai žinių, įsitikinimų ir praktinės veiklos visuma. Ugdymo procesu siekiama šią ugdymo turinio dalį perteikti kaip asmeninę mokinių patirtį. Visos apibūdintos švietimo turinio dalys glaudžiai tarpusavyje susijusios ir turi įtakos viena kitai. Gebėjimai neįmanomi be žinių, kuriomis remiasi kūrybinė veikla, o įgyta kompetencija užtikrina tam tikrų elgesio igūdžių bei gebėjimų įvaldymą. Tokio ugdymo turinio įvaldymas lemia sėkmingą asmenybės funkcionavimą šiuolaikinėje visuomenėje, gebėjimą veikti savarankiškai, keisti pačią visuomenę.

Šios koncepcijos nuostatų taikymas Lietuvos švietimo sistemoje labai paveikė visų dalykų ugdymo turinį. Tačiau dėl ankstesnių mūsų šalies švietimo turinio formavimo nuostatų iškilo daugybė problemų, kurioms spręsti kaip tik ir trūksta minėtos socialinės patirties. Šios švietimo sistemos permainos ypač veikė mokyklinę geografiją. Didžiausią įtaką turėjo pasikeitusi geografijos padėtis mokslų sistemoje. Geografijos priskyrimas socialiniams mokslams žymesnių pakeitimų mokslinių žinių plotmėje nesukėlė, tačiau radikaliai keičia mokyklinės geografijos struktūrą ir dalyko turinį. Socialinio mokslo statusas, atitinkantis Vakarų Europos švietimo sistemos modelį, reikalauja humanitarizuoti tradicinę, iki šiol egzistavusią ir tebeegzistuojančią geografiją.

Tokios naujovės gąsdina mūsų šalies geografijos mokytojus, daug spręstinių klausimų kyla ir geografijos vadovėlių autoriams. Geografai Lietuvoje rengti (ir teberengiami) pagal kompleksinės fizinės geografijos tradicijas. Jos didaktinė esmė nusakoma taip: kad suvoktume realius gamtos ir visuomenės tarpusavio santykius, iš pradžių turime susipažinti su visais gamtos reiškiniais ir procesais, nepriklausančiais nuo žmogaus, paskui analizuoti visa, kas susiję su žmonija, ir tik tada nagrinėti gamtos ir visuomenės tarpusavio sąveiką. Šiuo atveju geografinė erdvė analizuojama kaip fizinis geografinis fenomenas. Tuo tarpu Vakaruose ji suprantama tik kaip žmonijos egzistavimo aplinka. Todėl iškyla alternatyva: ar iš esmės pakeisti mokyklinės geografijos turinį, ar užsiimti nežymiais struktūriniais pertvarkymais? Šiuo metu geografijos mokoma tokiu nuoseklumu: pradžioje susipažįstama su Žemės sferomis ir jose vykstančiais procesais, paskui analizuojami žemynai, vandenynai ir Lietuva, o baigiama pasaulio visuomenine geografija. Tokia padėtis neatitinka ir šiuolaikinių ugdymo turinio įgyvendinimo per socialinę patirtį principų. Tačiau naujas geografijos statusas dabartiniu metu sunkiai įmanomas dėl į tai orientuoto ugdymo turinio, mokymo priemonių ir apskritai mokslinio potencialo stokos. Tokiems mokyklinės geografijos pokyčiams nepasirengę ir geografijos mokytojai, ir geografai mokslininkai.

Kita ne mažiau aktuali problema, lemianti mokyklinės geografijos turinio pokyčius, yra *į asmenybę orientuoto ugdymo nuostatos*. Pagal jas geografija, kaip ir kiti mokomieji dalykai, turi būti vientisa savo turiniu ir struktūra, kad mokiniai ugdymo proceso metu palaipsniui gilintų savo žinias, tobulintų įgūdžius ir gebėjimus, formuotų geografinį mąstymą. Tokia geografinio ugdymo dinamika įmanoma tik tuo atveju, kai mokomojo dalyko struktūros pagrindą sudaro koncentrai – teminiu požiūriu vienodos sritys, tačiau besiskiriančios turinio platumu bei išsamumu. Tokios mokyklinės geografijos struktūros kūrimas turi būti glaudžiai susijęs su jau minėtu humanitarizacijos procesu.

Tarp kitų veiksnių, lemiančių mokyklinės geografijos pokyčius, reikėtų paminėti *visuomenės požiūrį į geografiją*. Šiuo metu geografija dažniausiai suvokiama kaip *aprašymas*, kaip *gyvenimo būdas* ir kaip *mokslas*. Tikriausiai yra ir kitų geografijos apibūdinimų, tačiau šiuolaikinėje visuomenėje ji paprastai siejama su šiomis veiklos sritimis. Ypač populiariu geografiją apibūdinti kaip aprašymą. Atsakymus į klausimus *Kas?*, *Kur?* daugelis žmonių laiko geografinio išprusimo aksioma. Geografija kaip gyvenimo būdas dažniausiai siejama su įvairiomis kelionėmis. Šios abi geografijos sampratos labai būdingos ir mokyklinei geografijai, nes daro ją įdomią. Tačiau tai, kas įdomu, ne visada reikalinga. Mokslas – tradicinis mokyklinių disciplinų ugdymo turinio šaltinis. Šiuolaikinėje mokyklinėje geografijoje yra būtinos visos trys jos sampratos, tačiau reikia išspręsti jų tarpusavio dermės klausimą koncentriškai mažinant aprašomojo pobūdžio medžiagos kiekį ir išryškinant vertybinį geografinio pažinimo vaidmenį.

Spręsti šiuos klausimus reikia greitai ir radikaliai. Kai kurių čia išvardytų problemų sprendimai pateikti 2003 metų Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose. Daug ugdymo turinio kaitos veiksnių ir prioritetų įvardyta Lietuvos švietimo gairėse (Švietimo..., 2002). Tačiau tai tik kosmetiniai pakeitimai, nekeičiantys egzistuojančios mokyklinės geografijos nuostatų. Bene radikaliausi pakeitimai susiję su geografijos mokymo struktūra ir ugdymo turiniu. Geografijos mokymas suskirstytas koncentrais, o ugdymo turinyje išskirtos keturios teminės sritys: *geografinis pažinimas*, *gamtinė geografija*, *visuomeninė geografija* ir *regioninė geografija*. Geografinio pažinimo sritys koncentriškai kartojasi visose klasėse, nors jų proporcijos gerokai skiriasi.

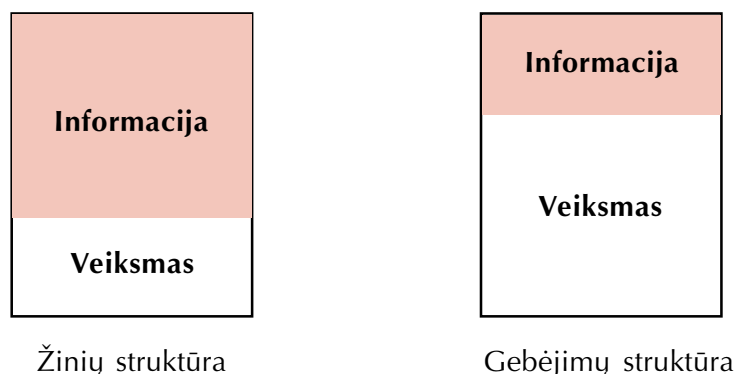
Šie mokyklinės geografijos pertvarkymai yra etapinio pobūdžio. Siekiant toliau tobulinti geografijos ugdymo turinį reikia tiek naujų konceptualių sprendimų, tiek geografijos mokymo praktikos tyrimų.

2.3. Geografinis ugdymas: nuo žinių kompetencijų link

Yra įvairių *ugdymo turinio* sampratų, tačiau dažniausiai jis suvokiamas kaip žmonijos sukauptų ir pedagogiškai adaptuotų pažintinių, dvasinių ir patirtinių vertybių visuma. Kartais, kai kalbama apie dalykų mokymą arba mokomąją medžiagą, vartojamas ir kitas – *mokymo turinio* – terminas (Šiaučiukėnienė, Stankevičienė, 2002). Skiriami trys esminiai ugdymo turinio elementai – *žinios*,

gebėjimai ir vertybės. Įprasta, kad pagrindinis geografijos, kaip ir kitų pažintinių disciplinų, ugdymo turinio elementas yra *žinios*. Nuo žinių priklauso ir visa ugdymo turinio bei mokomosios medžiagos atranka, organizacija bei pateikimas. Tačiau žinios didaktiniu požiūriu yra gana konservatyvi ugdymo turinio dalis. Žinių įgijimas dažniausiai susijęs su atmintimi, reprodukciniiais mokymo metodais. Ypač jeigu jos suvokiamos labai siaurai, kaip empiriniai faktai. Šiandien, išplitus informacinėms technologijoms, mechaniškas žinių mokymasis nėra esminis ugdymo tikslas. Iškil problema: *kaip išsaugoti žinių logiškumą, struktūrinį aiškumą ir kartu jas suaktualinti, atsižvelgiant į mokinių poreikius bei ugdymo proceso logiką?* Todėl natūralu, kad siekiama išryškinti naujus žinių aspektus, ieškoma kitų ugdymo kategorijų. Žinios pradėtos suvokti ne tik kaip informacinė, bet ir kaip pedagoginė kategorija – *per žinias mes suvokiame pasaulį, istorinį kultūrinį paveldą, kontaktuojame su aplinka*. Kognityvine prasme žinios – esminė žmogaus pasaulėžiūrinės struktūros išraiška. Žinios didaktiškai nėra sudėtingas ugdymo turinio elementas, dažniausiai jos struktūrinamos pagal geografijos mokslo šakas, temas arba žinių rūšis. Dalis jų (sąvokos, geografiniai objektai, faktai ir pan.) mokymo praktikoje gali turėti baigtinį (susitartą, Standartuose patvirtintą) skaičių.

Šiandien vis populiariesni yra kompleksiniai (heterogeniniai) ugdymo turinio elementai. Vienas jų – *gebėjimai*. Anksčiau, o neretai ir dabar, gebėjimai buvo suvokiami kaip „žinių taikymas praktikoje“. Tačiau gebėjimas pats savaime jau yra ugdomoji vertybė, o be to, jo struktūroje yra dalis *veiksmo* (procedūros) ir dalis *informacijos* (žinių) (1 pav). Pavyzdžiui, *gebėjimas orientuotis* – tai ne tik gebėjimas nustatyti konkretaus objekto padėtį, bet ir tam tikrų sąvokų (geografinių kryptių, azimuto ir pan.) žinojimas. Kita vertus, tokioms paprastoms žinioms kaip *geografiniai pavadinimai* reikia ne tik informacijos atminties, bet ir parodymo žemėlapyje veiksmo.

1 pav. Didaktinė žinių ir gebėjimų struktūra

Taigi *gebėjimas* – *intelektualinių pastangų reikalaujantis teorinis arba (ir) praktinis veiksmas, išreiškiantis tam tikrą mokinio kompetenciją*. Gebėjimai ne tik savo turiniu, bet ir mokymosi atžvilgiu yra sudėtingas didaktinis objektas. Todėl yra įvairių jų klasifikavimo sistemų (1 lentelė). Vienose jų gebėjimai skirstomi pagal *socialines, asmenines, intelektualines* veikas. F. Slateris pateikia detalią K. Piperio gebėjimų sistemą, skirtą *tiriamajam analitiniam* darbui su informacija (1985). Amerikiečių

parengtame geografijos standarte gebėjimai aprašomi pagal *klausimų* formulavimą ir atsakymus į juos (Geography..., 1994). Vienoje Vokietijos programoje, parengtoje orientuojantis į geografinio švietimo Chartiją, pabrėžiami *dalykiniai* (turinio) ir *metodiniai* gebėjimai (kompetencijos) (Curriculum..., 2002). Lietuvoje geografiniai gebėjimai bandyti susisteminti pagal *geografinį* jų savitumą (Z. Kairaitis..., 2001).

1 lentelė. Įvairios gebėjimų klasifikavimo sistemos

F. Slateris	Ge- bė- ji- mų sk.	„Geography for life“ (JAV)	Ge- bė- ji- mų sk.	„Curriculum 2000 + ...“ (Vokietija)	Ge- bė- ji- mų sk.	Z. Kairaitis	Ge- bė- ji- mų sk.
Intelektualiniai Socialiniai Praktiniai	42	Klausimų kėlimas Informacijos rinkimas, tvarkymas, analizavimas Atsakymas į klausimus	39	Kompetencijos: turinio, asmeninės, socialinės, metodinės	33	Orientavimosi Kartotopografi- niai Aplinkos stebėjimų, tyrimų Informaciniai Interpretaciniai	32

Tačiau pažymėtina, kad nors gebėjimų sistemos parengtos nepriklausomai viena nuo kitos ir remiasi skirtingais kriterijais, pagal visas jas priskaičiuojama po maždaug 30–40 įvairių gebėjimų.

Pastarąjį dešimtmetį vyko intensyvus bendrųjų švietimo kokybės rodiklių kūrimas. Tai susiję su europiniais ir globalizacijos procesais, siekiant sudaryti galimybę lyginti ir įvertinti įvairių šalių švietimo laimėjimų kokybę bei kurti nacionalines ir tarptautines švietimo stebėsenos sistemas. Bendruosius švietimo sistemos kokybės rodiklius privalo atitikti ir visuminis mokinių ugdymo pasiekimų įvertinimas. Jiems išreikšti edukologinėje literatūroje dažniausiai vartojamos *bendrųjų gebėjimų, raštingumo* ir *kompetencijos* sąvokos. Neretai šių sąvokų turinys iš dalies arba net visiškai sutampa, tačiau jau ryškėja ir esminiai jų skirtumai. Bendriausia yra *kompetencijos* sąvoka. Jos sampratai daugiausiai dėmesio skyrė prof. P. Jucevičienė (2000). Šiuo metu rengiama geografijos mokytojų profesinės kompetencijos samprata (*Subotkevičienė...*, 2002). Kita vertus, aktualios yra aukštosios mokyklos studijų ir vidurinės mokyklos ugdymo turinio sąsajos (*Bailey...*, 1996, p. 40–45). Ugdomos kompetencijos yra patogus dėmuo tiriant bendrojo lavinimo ir aukštosios mokyklos ugdymo bei studijų proceso jungtį (*Birgelytė...*, 2003) Šiuolaikinėje ugdymo praktikoje pabrėžiama *asmens kompetencija*, suprantama kaip *žinių, gebėjimų bei nuostatų visuma, įgalinanti kelti prasmingus tikslus bei jų siekti, mokytis visą gyvenimą, būti aktyviu piliečiu ir dalyvauti visuomenės gyvenime, surasti tinkamą darbą* (*Bendrosios...*, 2003, p. 9). Kaip matyti, kompetencija jungia *bendresnes (pasaulėžiūrinės) žinias, vadinamuosius bendruosius gebėjimus ir vertybines nuostatas. Taikomojo pobūdžio žinios, specifiniai gebėjimai, kuriuos turėdamas žmogus kaip pilietis gali visavertiškai gyventi visuomenėje, vadinama raštingumu.*

Švietimo kokybės sritys ir jų rodikliai, kompetencijos, bendrieji gebėjimai ir raštingumas – esminiai ugdymo dėmenys, visapusiškai atspindintys ugdymo procesą ir mokinių pasiekimus. Kaip pagal šiuos ugdymo dėmenis galima apibrėžti geografinį ugdymą? Pagrindas tam jau buvo padėtas Tarptautinėje geografinio švietimo chartijoje (International..., 1992). Tačiau atsiradus nacionaliniams išsilavinimo standartams, įvairiems tarptautiniams švietimo dokumentams, dalykų ugdymo turinį ir procesą būtina aprašyti bendrai priimtomis kategorijomis. Kaip žinome, Europos Sąjungoje vienodėja švietimo kokybės vertinimo rodikliai, parengta ugdymo kompetencijų sistema. Kaip į tai žiūrėti kalbant apie atskirą dalyką? Išsirinkti kai kuriuos, tam dalykui būdingus rodiklius, kompetencijas? Tai neretai ir daroma: *pažinimo kompetencijos* „paskirstomos“ pagal tam tikras dalykų grupes: *informacinis raštingumas* „atiduodamas“ informatikams ir matematikams; *technologijos* – technologams ir t. t. Nesunku suprasti (apie tai kalbama 2.1 dalyje), kad geografija pajėgi ugdyti įvairias gamtamokslines ir socialinių mokslų kompetencijas. Bet ar mokantis geografijos nereikia gebėti *skaityti, suprasti, interpretuoti* tekstą, kad ir koks būtų jo turinys? Įdomi yra koncepcija, pagrindžianti geografijos, kaip pagrindinio dalyko, ugdančio mokinių *vaizdinius gebėjimus (graphicacy)* (Slater..., 1985). Kita vertus, dabar pasaulyje populiariu geografiją apibūdinti per ugdomus *informacinius komunikacinius* mokinių gebėjimus.

Taigi numatant geografijos dalyko ugdymo pasiekimų sistemą, atsižvelgta į visas *kompetencijų, raštingumo, dalyko turinio* grupes (sritis) ir *kitų šalių* geografinio ugdymo patirtį (2 pav). Dar reikia pridurti, kad geografo kartais vartoja ir *geografinės kultūros* sąvoką, kuri yra platesnė ir netapati *kompetencijos* ir *raštingumo* sąvokoms. Čia pateiktas tik apibendrintas modelis. Kiekvienas pasiekimas dar turi savo konkretų turinį.

Geografinė kultūra

GEOGRAFINIO UGDYMO PASIEKIMŲ STRUKTŪRA

Sritis:

geografinis pažinimas
 gamtinė geografija
 visuomeninė geografija
 regioninė geografija

Kategorijos:

teritorija
 padėtis
 išsidėstymas (paplitimas)
 aplinka
 regionas

Teminės gebėjimų grupės:

orientavimasis
 darbas su žemėlapiais
 naudojimasis informacinėmis komunikacinėmis technologijomis
 aplinkos stebėjimas ir tyrimai
 prasminis geografinių objektų, tekstų interpretavimas

Gebėjimas kelti klausimus ir atsakyti į juos:

klausimų kėlimas
 informacijos apdorojimas
 atsakymas į klausimus

Tyrimo gebėjimai:

medžiagos apie tyrimo objektą, problemą, klausimą, temą:
 identifikavimas
 rinkimas
 analizavimas
 interpretavimas
 apibendrinimas
 įvertinimas
 taikymas
 vertinimas

Informacijos taikymo gebėjimai:

mąstymo
 socialiniai
 praktiniai

Gebėjimų lygmenys:

pamatinis – gebėjimas skaityti ir suprasti geografinį tekstą, žemėlapi, vaizdą
 funkcinis – gebėjimas vartoti ir perduoti geografinę informaciją
 kritinis – gebėjimas analizuoti, vertinti bei kurti geografinę informaciją

K
O
M
P
E
T
E
N
C
I
J
A

R
A
Š
T
I
N
G
U
M
A
S

Žinios, gebėjimai, vertybės

3. Teisinis Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų pagrindas bei įgyvendinimas

Išsilavinimo standartai yra skirti:

- ❖ mokyklos bendruomenės nariams, ugdymo programų ir mokymo priemonių kūrėjams, švietimo politikams ir administratoriams, visai visuomenei informuoti apie mokinių ugdymo rezultatus, kuriuos pasiekti įpareigojama mokykla;
- ❖ mokytojo, mokyklos, visos bendrojo lavinimo sistemos veiklai reguliuoti išsilavinimo standartuose nustatytiems ugdymo rezultatams pasiekti;
- ❖ kriterijams, kuriais remiamasi vertinant ugdymo procesą ir pasiekimus, nustatyti.

Išsilavinimo standartai yra siekiamybė, orientyras mokiniams, pedagogams. Kiekvienas mokinys standarto siekia pagal individualias galimybes, savo tempu. Mokinių pasiekti įvairių dalykų ar jų sričių rezultatai tuo pačiu metu gali skirtis: vieni mokiniai standarte aprašytų gebėjimų, žinių ir supratimo tik pradėję siekti, kiti – jau pasiekę, o dar kiti – pažengę toliau, negu numatyta standarte, ypač gebėjimų srityje.

Kompetencija, kurią siekiama puoselėti pagrindinėje mokykloje, turi atliepti mokinių interesus, susijusius tiek su jų asmeniniu gyvenimu, tiek su pagrindinėmis jų, būsimųjų suaugusiųjų, viešojo gyvenimo ir veiklos sritimis – *socialine, kultūrine, profesine (darbine)*. Ji turi skatinti žmogiškąją, socialinę ir kultūrinę mokinių brandą, asmens ir visuomenės gyvenimo kultūros pažangą. Ši aplinkybė lemia tai, kad į pagrindinės mokyklos ugdymo turinį įtraukiamas gana platus kompetencijos plėtojimo tikslus atitinkantis sociokultūrinių vertybių, gebėjimų bei žinių klotas. Jo pagrindu susiklostė atskiros ugdymo sritys, sudarančios sąlygas mokiniams perimti šiandieniniam žmogui būtinus bendrosios kultūros (sociokultūrinio raštingumo) pamatus, išsiugdyti reikiamą kompetenciją.

Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų įgyvendinimas

Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai yra svarbus orientyras mokyklos bendruomenei, kiekvienam mokytojui planuojant ugdymą, atrenkant ugdymo turinį, organizuojant ugdymo procesą ir vertinant jo rezultatus. Bendrosios programos brėžia gaires, kuriomis remdamasi mokyklos bendruomenė pasirengia individualiąsias programas, konkretina ir planuoja ugdymo procesą (*Jackūnas...*, 1997) Išsilavinimo standartų paskirtis apibrėžiama taip: standartai turi būti vienas iš pagrindinių orientyrų rengiant mokymo programas, individualias konkrečiai mokyklai, klasei ar netgi paskiram vaikui (*Gudynas...*, 1997).

Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai suteikia mokykloms ir mokytojams realią galimybę įsitraukti į ugdymo turinio kūrimą: pritaikyti ugdymo turinį ir metodus klasės ir individualiems mokinių poreikiams ir galioms, derinti su mokyklos keliamais tikslais, mokytojo turima patirtimi ir ištekliais. Planuodamas savo darbą klasėje mokytojas, orientuodamasis į standartuose aprašytų mokinių gebėjimų ugdymą, *pertvarko, atrenka, adaptuoja, integruoja,*

diferencijuoja ugdymo turinį ir mokomąją medžiagą, rengia papildomas užduotis, naujus turinio elementus ir kt.

Bendrosios programos nusako, kaip mokiniai ugdomi, ko mokomi. Pagal Bendrąsias programas parengti išsilavinimo standartai apibrėžia konkrečius laukiamus rezultatus ir tai, kaip mokinys pademonstruoja savo žinojimą ir supratimą, gebėjimus, vertybines nuostatas. Būtina skirti išsilavinimo standartus nuo mokinių pasiekimų vertinimo diagnostiniais testais. Išsilavinimo standartai, kaip Bendrųjų programų dalis, yra pirminis dokumentas, o ugdymo rezultatams įvertinti rengiamos *egzaminų ar pasiekimų tyrimų programos ir įvairios vertinimo užduotys*.

Bendrosiose programose numatomas daugiau negu vien testais pamatuojamas žinias ir gebėjimus apimantis ugdymo rezultatas: išsilavinimo standartuose aprašomi visi mokinių pasiekimai, nustatomi įvairiais vertinimo būdais. Pavyzdžiui, patikrinti, ar mokiniai moka „nustatyti geografinę padėtį“, galime testu. O ar mokiniai „moka savarankiškai lyginti žemėlapius“, „dirba bendradarbiaudami“, gali nustatyti tik pats mokytojas, stebėdamas jų veiklą per pamokas.

Egzaminų ar testų užduotimis įmanoma patikrinti ir įvertinti mokinių žinias ir daugumą gebėjimų. Tačiau patikrinti ir įvertinti kai kuriuos gebėjimus (pavyzdžiui, praktinės veiklos) ir vertybines nuostatas iki šiol gana sunku – tiek teoriškai, tiek praktiškai.

Bendrosiomis programomis ir išsilavinimo standartais vadovaujamosi rengiant vertinimo dokumentus: mokinių pasiekimų ir pažangos vertinimo ugdymo procese sampratą, egzaminų programas, mokinių diagnostinių tyrimų programas, dokumentus mokinių pasiekimams nustatyti, fiksuoti ir kt.

Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai yra pagrindas vadovėlių ir kitų mokymo priemonių autoriams, mokyklos ir mokytojų darbo vertintojams (vidaus ir išorės auditui), mokymosi aplinkos kūrėjams mokyklose.

Geografijos bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų kūrimas

1994 metais buvo paskelbtos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų bendrosios programos ir išsilavinimo standartai (projektai).

1997 metais buvo parengti I–X klasių Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų projektai. Šiais dokumentais buvo apibrėžti bendrieji ugdymo tikslai ir gairės.

2002 metais patvirtintos Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai XI–XII klasėms.

2003 metais patvirtintos ir išleistos I–X klasių Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai.

Bendrojo lavinimo mokyklų 2003–2005 metų bendrieji ugdymo planai patvirtinti LR švietimo ir mokslo ministro 2003 m. kovo 31 d. įsakymu Nr. 408.

Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. IX–1700, Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, tarp jų ir geografijos, yra darbo, pradėto beveik prieš dešimt metų, rezultatas.

Orientacinė patvirtintų dokumentų galiojimo trukmė – ketveri metai. Per šį laikotarpį bus renkami duomenys apie jų taikymą mokykloje, remiantis nacionalinių bei tarptautinių tyrimų rezultatais, išvados bus rengiami nauji, tobulesni, labiau atliepiantys mokyklos pokyčius projektai.

4. Geografijos bendrosios programos ir išsilavinimo standartų struktūra ir metodiniai komentarai

Geografijos bendrosios programos paskirtis – numatyti tikslą, išskelti uždavinius, apibrėžti svarbiausias ugdytinas vertybes ir didaktines nuostatas, aprašyti bendruosius ir esminius dalyko gebėjimus, turinį. Išsilavinimo standartai sukonkretina dalykui keliamus uždavinius, nusako esminių gebėjimų pasiekimus, laukiamą ugdymo rezultatą. Ugdymo planas numato dalykui mokyti(s) privalomų ir laisvai pasirenkamų valandų skaičių. *Bendrosios programos, išsilavinimo standartai ir ugdymo planas yra glaudžiai susiję ir papildo vienas kitą.*

Geografijos bendrosios programos ir išsilavinimo standartų struktūra tokia pat kaip ir kitų mokomųjų dalykų (matematikos, menų ir kt.). Programą sudaro šios mokymą(si) nusakančios dalys:

- ❖ tikslas,
- ❖ uždaviniai,
- ❖ metodinės nuorodos,
- ❖ turinys (programa),
- ❖ išsilavinimo standartai.

Naujosios *geografijos programos ir išsilavinimo standartai* šiek tiek skiriasi nuo 1997 metų projektų.

- ❖ Geografijos mokymas, kaip ir visas *ugdymo procesas, skirstomas koncentrais* kas dvi klasės: I–II, III–IV, V–VI, VII–VIII, IX–X klasės. Išsilavinimo standartai pateikiami koncentrais kas dvi klasės ir nusako esminio gebėjimo bei laukiamų ugdymo(si) rezultatų pasiekimus baigiant II, IV, VI, VIII, X klasę. Toks laukiamų ugdymo rezultatų išdėstymas laiduoja mokymosi tęstinumą, leidžia numatyti ir stebėti bendrąją bei individualią mokinio pažangą.

- ❖ Visas geografijos *turinys skirstomas į keturias pažinimo sritis:*

1. Geografinis pažinimas. Šios srities turinys apima artimiausios aplinkos stebėjimus, matavimus, planų braižymą, žemėlapių kalbos mokymąsi, geografinės informacijos paieškos ir pateikimo metodų tyrinėjimą ir pritaikymą.

2. Gamtinė geografija. Šios srities turinį sudaro gamtinės geografijos žinios ir gebėjimai, gamtinės aplinkos komponentų sąveikos, žmogaus veiklos poveikio aplinkai ir aplinkos įtakos žmogaus gyvenimui ir veiklai nagrinėjimas.

3. Visuomeninė geografija. Šios srities turinys – tai aiškinimasis, kaip geografinė aplinka veikia socialinius, ekonominius, politinius, kultūrinius, žmogaus ir visuomenės gyvenimo pasaulyje, valstybėje ir bendruomenėje aspektus.

4. Regioninė geografija. Šios srities turinį sudaro tradicinis ir seniausias geografijos pažinimo objektas – pasaulio valstybės ir regionai. Daug dėmesio skiriama ne aprašomajam, o analitiniam ir probleminiam valstybių, regionų ir jiems aktualių klausimų apibūdinimui. Regioninės geografijos

sritis nėra išskirta VI ir IX–X klasėse, tačiau jose šios srities temos yra integruotos į kitų sričių temas.

- ❖ **Standartai sukonkretinami** ir siekiama išryškinti praktinius gebėjimus spręsti problemas.
- ❖ *Visuomeninė geografija praplečiama* ir kai kurių temų pradedama mokyti nuo žemesnių klasių, gamtinė geografija siaurinama, atsisakant kai kurių temų bei įvairiau paskirstant temas koncentrams.
- ❖ Geografijos *turinys orientuotas į geografinio mąstymo ugdymą*.
- ❖ Geografijos *turinys orientuotas į glaudesnius integracinius ryšius* su kitais socialiniais mokslais bei mokomaisiais dalykais sudarant sąlygas ugdyti(s) bendruosius komunikacinius, intelektinius, socialinius, mokymosi ir kt. gebėjimus, mažinant mokymosi krūvį.

Standartuose nusakomi:

- ❖ *esminiai gebėjimai*, t. y. tai, ką svarbiausia turi įgyti mokinys, mokydamasis tam tikros teminės dalyko srities;
- ❖ *pasiekimai*, t. y. tai, pagal ką (mokinio demonstruojami gebėjimai, žinios ir supratimas, nuostatos, įgūdžiai ir kt.) galima spręsti apie mokinio mokymosi rezultatus.

Stengtasi, kad mokinių *pasiekimų aprašai* nebūtų nei per daug apibendrinti, nei per daug detalūs. Jeigu pasiekimai aprašomi pernelyg abstrakčiai, mokytojams, mokiniams, jų tėvams sunku suprasti žinių ar gebėjimų apimtį bei nuodugnumą ir nuspręsti, ar standartas pasiektas, ar ne. Jeigu pasiekimus stengiamasi aprašyti kuo detaliau, nukrypstama į žinias, mokytojui nebelieka erdvės gebėjimams ugdyti, didėja mokymosi krūviai.

I–IV klasėse geografijos žinios ir gebėjimai perteikiami integruotu kursu „Aš ir pasaulis“. Mokiniai susipažįsta su artimiausia savo aplinka.

V klasėje geografija yra integruota į kursą „Gamta ir žmogus“ bei „Lietuvos istorija“. Kursas „Gamta ir žmogus“ supažindina mokinius su pagrindiniais aplinkos bruožais. Susipažįstama su pačiomis bendriausiomis gamtamokslinėmis sąvokomis ir terminais. „Lietuvos istorijos“ kurse susipažįstama su bendriausiais geografiniais Lietuvos teritorijos bruožais.

VI klasėje geografija yra aprašomojo pobūdžio. Šis kursas yra geografijos pradžiamokslis, patraukliai ir vaizdžiai pasakojantis apie pasaulio sanklodą. Siekiama supažindinti mokinius su bendriausiais geografinio Žemės pažinimo bruožais, geografinė erdve, ją sudarančiais komponentais, bendriausiomis geografijos sąvokomis ir terminais, ugdyti orientavimosi vietovėje, darbo su geografinė informacija, planais ir žemėlapiais įgūdžius.

VII–VIII klasėse pateikiami bendrieji geografijos dėsningumai ir svarbiausių elementų aprašymas. Siekiama supažindinti mokinius su pagrindiniais geografinio Žemės pažinimo etapais, bendraisiais mūsų planetos gamtos dėsningumais, žemynų, regionų ir šalių gamtos įvairove bei ten gyvenančių žmonių gyvenamosios ir ūkinės veiklos ypatumais, tobulinti darbo su žemėlapiais ir kitais geografinės informacijos šaltiniais įgūdžius.

IX–X klasėse siekiama supažindinti mokinius su Lietuvos geografinio pažinimo raida, Lietuvos gamtinių sąlygų įvairove ir ją lemiančiais veiksniais, išsiaiškinti pagrindinių socialinių, ekonominių ir geopolitinių procesų, vykstančių pasaulyje ir Lietuvoje, ypatumus ir dinamiką, gyventojų ir ūkio išsidėstymo dėsningumus, įvairių šalių bei regionų socialinio ir ekonominio gyvenimo ypatumus, tobulinti darbo su geografinė informacija įgūdžius.

XI–XII klasėse (vidurinėje mokykloje arba gimnazijoje) yra apibendrinamos geografijos žinios ir gebėjimai, teikiant bendruosius dalyko pagrindus, siekiant ugdyti mokinių sociokultūrinę kompetenciją. Mokiniai turi galimybę pasirinkti vieną iš dviejų kursų: bendrąjį ar išplėstinį geografijos kursą.

Bendrasis geografijos kursas padeda gilintis į geografijos dalyko turinį ir plėtoti praktinius gebėjimus. Šiame kurse visos temos nagrinėjamos bendrais bruožais, daugiau dėmesio skiriama geografiniams gebėjimams ugdyti.

Išplėstinis kursas (projektas) – tai išplėtotas bendrasis kursas. Šiame kurse nuodugniau nagrinėjamos geografijos temos ir keliami didesni reikalavimai pasiekimų rezultatams.

5. Mokyklinės geografijos teminės sritys, turinys ir sąsajos

5.1. Geografinis pažinimas ir gamtinė geografija

Geografinio pažinimo turinys apima artimiausios aplinkos stebėjimus, matavimus, kartografavimą, kartografinės kalbos mokymąsi bei geografinės informacijos rinkimą ir apdorojimą. Siekiama supažindinti su mūsų planetos geografinio pažinimo ir kartografavimo raida, nurodant kartografinės informacijos reikšmę žmonių ūkinei veiklai ir gyvenimui. Svarbi šios pažinimo srities dalis yra savarankiškas darbas su įvairiais geografinės informacijos šaltiniais, jų paieška, analizė ir perteikimas, panaudojimas formuluojant geografinius klausimus ir atsakymus. Geografinio pažinimo turinio įvaldymas turėtų skatinti mokinius ieškoti geografinės informacijos, interpretuoti ir spręsti geografines problemas naudojantis kartografinė informacija, šiuolaikinėmis informacijos priemonėmis, stebėti ir tyrinėti gamtinius, gamtinius-technogeninius ir socialinius-ekonominius reiškinius bei procesus, įgytas geografines žinias bei gebėjimus taikyti kasdieniame gyvenime ir ūkinėje veikloje, adaptuojantis gyvenamojoje aplinkoje, vertinant gamtinę, ūkinę ir ekologinę savo gyvenamosios vietovės būklę.

Gamtinės geografijos turinys apima bendrosios fizinės geografijos temas. Koncentrinis jų išdėstymas atitinka kompleksinės fizinės geografijos tradicijas, kiek daugiau dėmesio skiriant bendriesiems geografijos dėsningumams, mažinant aprašomosios geografijos dalį, ypač septintoje ir aštuntoje klasėse. Problemiškas yra pirmasis koncentras, apimantis penktąją ir šeštąją klases. Jose mokoma dalyko „Gamta ir žmogus“, kuris neformuoja jokių geografinių pagrindų, o jį

sudarantis turinys arba kartoja geografijos kursą, arba su geografija nesusijęs ir dėl to neturi logiško tęsinio mokyklinėje geografijoje. Toks šio koncentro diferencijavimas neigiamai veikia geografinių gebėjimų ugdymą, nes jie sistemiškai ugdyti pradedami tik šeštoje klasėje. Siekiant subalansuoti šeštos klasės turinį, naujoje programoje ir standartuose atsisakyta kai kurių temų – jos perkeltos į vėlesnes klases. Ateityje reikėtų detaliai peržiūrėti gamtos dalyko turinį. Septintos ir aštuntos klasių koncentras skirtas Žemės sferų ir jose vykstančių procesų bei reiškinių analizei. Ypatingas yra devintos ir dešimos klasių koncentras. Sumažinus pamokų skaičių ne vienerius metus vis kyla sunkumų mokantis dešimos klasės kursą. Siekiant išspręsti šią problemą bandyta Lietuvos visuomeninės geografijos kurso dalį susieti su pasaulio visuomenine geografija. Tačiau liko daug kitų neišspręstų sunkumų įgyvendinant naująją programą ir standartus. Tolesnei mokyklinės geografijos reformai reikalingi nuodugnesni moksliniai tyrimai, platesnės geografijos mokytojų diskusijos.

5.2. Gamtinės ir visuomeninės geografijos santykis

Jau seniai nusistovėjo dvi pagrindinės geografijos sritys: *gamtinė ir visuomeninė*. Ilgą laiką mokykloje dominavo gamtinė geografija ir tik pastaraisiais metais visuomeninei geografijai pradėta skirti daugiau dėmesio. Abi geografijos sritys turi daug ką bendra, tačiau ne mažiau yra ir skirtumų. Nėra vienos nuomonės, kuri gi geografijos sritis šiandien yra reikšmingesnė. Manytume, kad jos yra lygiavertės, todėl mokant geografijos privalu abiem dalims skirti vienodai dėmesio.

Šiandien paranku mokant vienos srities kartu pateikti ir susijusias kitos srities žinias. Pavyzdžiui, dėstant svarbias gamtinės geografijos temas apie vandenį, reikėtų nurodyti žmogaus įtaką jiems, pateikti pavyzdžių. Suprantama, kad mokant visuomeninės geografijos temų, būtina pabrėžti gamtines sąlygas, priklausomybę nuo jų.

Visuomeninę geografiją rekomenduojame skirstyti tradiciškai – į *socialinę ir ekonominę geografiją*. Mokytojams pravartu žinoti, kad yra ir kitokių nuomonių. Kai kurie autoriai nevartoja visuomeninės geografijos termino, o vadina ją tiesiog socialine geografija (kaip pagrindinį objektą nurodydami sociumą – bendresnį už visuomenę veiksnį). Nebūtų klaidinga, jeigu visuomeninę geografiją vadintume socialine ekonomine geografija. Taigi visuomeninės geografijos srities apibrėžtis yra aiški, tačiau dėl pavadinimo gali būti diskutuojama.

Ekonominės geografijos turinį sudaro pasaulio ir regionų ūkis su visomis savo sudedamosiomis dalimis. Šiandien pasaulio ūkis suprantamas ne tik kaip nacionalinių ūkių, glaudžiai susijusių tarpusavyje įvairiapusiais ryšiais, visuma. Šią sampratą būtina papildyti kitais pasaulio ūkio objektais: transnacionalinėmis korporacijomis (TNK), tarptautiniais ūkiniais susivienijimais, tarptautinėmis organizacijomis. Toks sisteminis požiūris palengvina priežastinių ryšių tyrimą ir aiškinimą, mokiniai gali įvertinti ne tik nacionalinių ūkių vaidmenį pasaulinėje ekonomikoje, bet ir didžiulę, neretai ir lemiamą TNK svarbą, ypač globaliniams reiškiniams.

Kalbant apie pasaulio ūkio išteklius nereikia užmiršti, kad yra ne tik gamtiniai ištekliai. Gamtiniai ištekliai sudaro tik dalį visų išteklių. Būtina atkreipti dėmesį į darbo jėgos, finansinius, kultūrinius, informacinius, technologinius, intelektualinius išteklius. Neretai kryptingas daugelio šių išteklių naudojimas plėtojant valstybės ekonomiką lemia sėkmę. Tipiškas to pavyzdys – Japonija.

Pasaulio ūkis skirstomas į sektorius jungiant tam tikras veiklos sritis pagal tarptautinę klasifikaciją. Pirmasis sektorius – bioproductinis ūkis (žemės ir miškų ūkis, žvejyba ir žuvininkystė) ir gavybos pramonė. Antrasis sektorius – apdirbamoji pramonė ir statyba. Pastaroji veikla yra išskirtinė, nes ji yra tiek gamybinė, tiek paslaugų. Trečiasis sektorius – paslaugos. Tai plačiausia veiklos sfera. Pastaruoju metu skiriamas ir ketvirtasis sektorius – informacinis, apimantis įvairias gamybines ir negamybines veiklas. Kol kas nėra bendros metodikos, pagal kurią būtų galima tiksliai skirti šį sektorių, todėl iki šiol pasaulinėje statistikoje atsispindi tik pirmieji trys minėti sektoriai. Žemesnio rango yra šakinis veiklų skirstymas, atitinkantis tarptautinę ekonominės veiklos klasifikaciją. Mokytojams nėra lengva išaiškinti įvairius skirstymus, todėl įvairias ūkio šakas galima jungti į didesnius blokus, smulkesniam skirstymui pasitelkiant pavyzdžių (mašinų gamybos pramonė, automobilių pramonė, lengvųjų automobilių pramonė, Japonijos automobilių pramonė, globalusis „Toyotos“ kompanijos tinklas).

Mokytojai dažnai remiasi įvairiais statistiniais ekonomikos ar socialinių laimėjimų rodikliais. Patartina remtis šiais rodikliais: bendrosios nacionalinės pajamos (BNP), metinė jų išraiška vienam gyventojui (BNP/1 gyv.), bendrasis vidaus produktas (BVP) bei jo išraiška vienam gyventojui (BVP/1 gyv.). Šie rodikliai skaičiuojami faktinėmis kainomis pagal valiutų kursus (*Atlaso* metodas). Lyginant šalis pagal minėtus pagrindinius rodiklius pastaruoju metu dažniausiai taikomas perkamosios galios pariteto (PGP) metodas. Taikant jį pasirenkama viena grupė produktų ar paslaugų, kurių kaina įvairiose šalyse išreiškiama tuo pačiu valiutiniu vienetu (dažniausiai JAV doleriu). Šis metodas eliminuoja valiutų kursų paklaidas ir atspindi ne tik oficialią, bet iš dalies ir šešėlinę ekonomiką. Taip tiksliau įvertinama ekonominė valstybės padėtis (pajėgumas).

Rekomenduojama remtis ir socialinės raidos indeksu (SRI), kuris apima tris socialinius ekonominius rodiklius: vidutinę gyvenimo trukmę, suaugusiųjų raštingumo lygį, bendrąjį vidaus produktą vienam gyventojui pagal PGP metodą. Šis rodiklis vadinamas kompleksiniu ir atspindi tiek socialinę, tiek ekonominę šalies padėtį. Taip pat valstybės palyginamos remiantis ūkio struktūros, valstybės išsiskolinimo, ekonomikos atvirumo, užsienio investicijų ir kitokiais rodikliais.

Socialinės geografijos turinys – gyventojų ir gyvenviečių, religijų ir kultūrų, taip pat politinė geografija. Kalbant apie gyvenvietes, būtina pabrėžti jų įvairovę ir hierarchiją. Šiuo požiūriu miestus vertėtų lyginti su miestais, aglomeracijas – su aglomeracijomis, nes žinoma, kad skirtingų gyvenviečių gyventojai labai skiriasi. Kultūrų sritys skirtingos pagal bendriausius panašumus, nulemtus geografinės ir istorinės kultūrų raidos. Todėl rekomenduotume nagrinėti vieną vakarietiškosios kultūros sritį, kurią sudaro kelios posritės (Europa, Šiaurės Amerika, Australija ir Naujoji Zelandija). Labai menkai mokykloje aiškinama geopolitika, kuri yra ne kas kita kaip taikomoji geografijos šaka. Reikėtų pabrėžti, kad geopolitika – tai mokslas, kuris geografinės įtakas

vertina keturiais pagrindiniais požiūriais: pranašumų, trūkumų, grėsmių ir galimybių. Reikia pripažinti, kad mokytojai neturi iš esmės jokių metodinių priemonių šiam klausimui išgvildinti, todėl rekomenduotume pasinaudoti aukštųjų mokyklų patirtimi.

Probleminis klausimas – šalių tipologija ir regionų skyrimas. Gamtinės geografijos regionai skirstomi pagal žemynus ir apie juos kalbama jau pirmaisiais geografijos mokymo metais. Svarbu palaipsniui ugdyti teritorinį erdvinį, kompleksinį mokinių mąstymą. Tik kai kurie visuomeninės geografijos regionai sutampa su jau nagrinėtais gamtiniais regionais (2 lentelė). Pavyzdžiui, visuomeninės geografijos požiūriu kalbėti apie visą Aziją kaip regioną ne tik kad neprasminga, bet ir neįmanoma. Mokiniais reikėtų pabrėžti, pagal kokius kriterijus skiriami socialiniai ekonominiai regionai. Be to, šie regionai, priešingai nei gamtiniai, kinta. Pavyzdžiui, makroregioniniu požiūriu skirti Vidurio Europą kaip atskirą regioną nebetikslinga didelei šio regiono šalių grupei tapus Europos Sąjungos ir NATO narėmis.

2 lentelė. Pasaulio gamtinių ir socialinių ekonominių makroregionų ribų sutapimas

Gamtiniai makroregionai	Socialiniai ekonominiai makroregionai	Gamtinių ir socialinių ekonominių regionų sutapimas
Europa	Vakarų ir Vidurio Europa	nesutampa
Europa ir Azija	Rytų Europa ir NVS	nesutampa
Azija ir Afrika	Šiaurės Afrika ir Artimieji Rytai	nesutampa
Azija	Rytų ir Pietryčių Azija	nesutampa
Azija	Pietų Azija	nesutampa
Šiaurės Amerika	Šiaurės Amerika	nesutampa
Pietų Amerika ir Šiaurės Amerika	Lotynų Amerika	nesutampa
Afrika	Afrika į pietus nuo Sacharos	nesutampa
Australija ir Okeanija	Australija ir Okeanija	sutampa
Antarktida	(neiškiriama)	

Dar vienas klausimas – šalių tipologija. Remiantis socialiniais ir ekonominiais kriterijais, visas pasaulio šalis galima suskirstyti į 3 stambias grupes: ekonomiškai stiprios; pereinamosios ekonomikos; ekonomiškai atsiliekančios (JT terminais – besivystančios). Priskiriant vienas ar kitas šalis šioms grupėms, reikėtų vadovautis ekonominiais ir socialiniais rodikliais (BNP/1 gyv., BVP/1 gyv., SRI), naryste įvairiose organizacijose, ekonominės tvarkos pokyčiais, Pasaulio banko ir JT skirstymu, geografinės erdvės ypatumais.

6. Ugdymo proceso planavimas

6.1. Bendrosios nuostatos

Ugdymas ir mokymas, kaip ir bet kuri kita veikla, turi būti planuojamas, permąstomas ir koreguojamas. Šiame procese dalyvauja visi švietimo lygmenys:

- ❖ *valstybė,*
- ❖ *savivaldybės,*
- ❖ *mokyklos,*
- ❖ *mokytojai,*
- ❖ *mokiniai.*

Valstybės lygmens dokumentai – Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, Bendrieji ugdymo planai – reglamentuoja ugdymo turinį ir procesą visose šalies mokyklose ir padeda siekti švietimo dermės.

Savivaldybė, konkrečios mokyklos bendruomenė, šalia valstybės iškeltų tikslų, turi savus tikslus ir atitinkamai planuoja veiklą rajono, miesto ar mokyklos mastu.

Tuo tarpu tai, kas vyksta klasėje, kaip pasirengęs mokytis kiekvienas konkretus mokinys, geriausiai žino mokytojas. Todėl tik jis, remdamasis mokinių poreikiais ir interesais, gali tinkamai suplanuoti ir organizuoti ugdymą ir mokymą(si) savo pamokose. Gairės šiam planavimui yra Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, mokyklos veiklos planas ir ištekliai.

Mokytojo darbo planavimo nereikėtų visiškai sutapatinti su plano užrašymu, nes ne viską galima, būtina ir verta užrašyti. Toliau kalbėsime pirmiausia apie planavimą kaip procesą ir apie tai, kokia forma verta planą užsirašyti, kad jis būtų naudingas rengiantis pamokoms ir jas vedant, apmąstant ugdymo procesą ir koreguojant savo darbą, derinant ugdymo procesą su kitais mokytojais ir vadovais.

Kuriam laikui planuoti?

Bendrus plano apmatius (temų pavadinimus, pamokų skaičių, tikslus ir uždavinius, laukiamus rezultatus) galima numatyti visiems mokslo metams, o planą detalizuoti savo nuožiūra bet kuriam laikotarpiui: trimestriui, mėnesiui, savaitei ir, be abejo, pamokai. Dinamiškiausios plano dalys – ugdymo metodai ir mokymo priemonės. Net metiniame plane visada turėtų būti palikta vietos joms papildyti.

Cameronas Harisonas (1995) ugdymo turinį aiškina taip: „<...> tikrasis turinys (programa) yra ne tai, kas parašyta popieriuje. Tai kompleksiškas ir sudėtingas reiškinys, virstantis realybe tik klasėje bendraujant mokytojui su mokiniais konkrečiame tam tikros mokyklos kontekste. Valstybinio ugdymo turinio (programų) kūrėjai kuria tik proceso nuorodas, o tiesiogiai procesą

valdo ir įgyvendina kiti. Realiai turinį apibrėžia ne vadovėliai, bet mokytojai, ne mokymo planas (centralizuotai parengtas), bet žmonės tūkstančiuose mokyklų“. Ir iš tikrųjų mokyklose nebėra valstybinių programų ir vadovėlių diktato. Mokyklos bendruomenė pati kuria ugdymo turinį, bendradarbiauja siekdama geresnių rezultatų, dalijasi atsakomybe. Tai nereiškia, kad nepaisoma valstybės apibrėžto ugdymo turinio, nacionalinių programų ir išsilavinimo standartų. Šie dokumentai yra pagrindinis šaltinis ir idėjas žadinantis veiksnys. Tačiau jie nėra dogma. Mokytojai, individualizuojantys ugdymo turinį, skatinami reflektuoti, analizuoti, atrinkti ir pritaikyti valstybės teikiamą programą mokyklai, klasei, pamokai, mokiniui. Taigi ugdymo turinio rengimas bei individualizavimas yra ne kiek ne mažiau svarbus negu galutiniai rezultatai.

Kokia planavimo nauda?

Atsakymą į šį klausimą pateikia Mokyklų tobulinimo centras. Planavimas padeda mokytojui:

- ❖ išsiaiškinti mokinių poreikius, turimą patirtį bei galimybes į tai atsižvelgti;
- ❖ apsibrėžti veiklą ir atsakomybę;
- ❖ išsikelti realius mokymo tikslus ir uždavinius;
- ❖ tinkamiau parinkti metodus ir priemones;
- ❖ racionaliai atrinkti ugdymo turinį ir paskirstyti jam laiką;
- ❖ koordinuoti veiklą mokykloje;
- ❖ įsivertinti savo darbą, jį tobulinti, išvengti klaidų kartojimosi;
- ❖ išsiaiškinti, kurioje srityje reikia kelti kvalifikaciją.

Bendroji programa yra ne direktyvinis, bet projektinis dokumentas, reikalaujantis kūrybiško, interpretacinio požiūrio; remdamasis programa, standartais bei ugdymo planu kiekvienas mokytojas pats planuoja ugdymo procesą: kuria konkrečią ugdymo programą, konkretina teminį planą metams ar pusmečiui, sudaro pamokų planus ir t. t.

Šis procesas turėtų būti nuoseklus: *bendroji programa* → *individualioji programa* → *teminis planas* → *pamokos planas* → *konkreti užduotis*. Tam reikia gerai išanalizuoti, pagrįsti ir įvertinti kiekvienos grandies tikslus. Konkretindamas Bendrąją programą mokytojas privalėtų:

- ❖ atsižvelgti į mokinių žinias ir esminius gebėjimus, ugdytinas vertybines nuostatas, taip pat į mokinių polinkius, poreikius ir ateities planus;
- ❖ atsižvelgti į bendruosius ugdymo tikslus ir uždavinius, dalyko bei srities (socialinių mokslų) tikslus ir uždavinius;
- ❖ tinkamai reaguoti į didaktines nuostatas;
- ❖ sumažinti geografijos dalyko mokymosi krūvį (reikalaujamų išmokti sąvokų ir vietovardžių skaičių);
- ❖ siekti ugdymo vientisumo ir integralumo.

6.2. Planų rūšys

Metų planas

Metams į priekį planuojami bendri programos metmenys, numatoma jos seka ir tolygiai paskirstomas laikas. Sutvarkoma ir iš anksto užsakoma reikiama mokymo(si) medžiaga, priemonės. Kadangi Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose ugdymo turinys pateikiamas dviem klasėms, planuojant reikia numatyti, kaip turinys bus padalytas dvejiems metams.

Mokytojui svarbu turėti bendrą informaciją apie mokinius, pavyzdžiui: mokinių mokymosi motyvacija, specialieji poreikiai, naujokai ir kt.

Mokytojas privalo vadovautis Bendrosiomis programomis ir išsilavinimo standartais, Bendraisiais ir mokyklos ugdymo planais.

Mokytojui reikia žinoti, kokie yra mokykloje prieinami mokymosi šaltiniai, pavyzdžiui, vadovėliai, knygos bibliotekoje, kompiuteriai ir kt., ir ką galima užsisakyti papildomai.

Būtina atsižvelgti į mokyklos darbo planą.

Planuoti mokytojui padeda ir jo turima patirtis.

Metų plane, kuris dažnai vadinamas teminiu planu, užrašomi tik bendrieji programos apmatai – dėstomojo dalyko temos ar kurso dalys, apytikslis joms skiriamas laikas. Metų plane reikėtų palikti vietas koregavimui. Planas turi būti paprastas ir aiškus, programos metmenys išdėstyti iki metų pabaigos, pradžia detalesnė, o toliau paliekama daugiau vietos pataisoms. Plane nužymėti programos metmenys turi padėti siekti valstybės ir mokyklos dokumentuose iškeltų tikslų.

Įvairių teminių planų struktūros ir turinio pavyzdžių pateikta 2 priede.

Trimestro ar pusmečio planas

Programos metmenys detalizuojami trimestrui ar pusmečiui. Suderinamas tvarkaraštis, kad būtų lengviau siekti mokytojo ir mokyklos užsibrėžtų tikslų, pavyzdžiui, susitariama dėl projektinių darbų apimties, laiko, trukmės, dėl pamokų jungimo ir pan. Trimestro ar pusmečio planas derinamas su mokyklos tvarkaraščiu, turimais mokymo(si) šaltiniais.

Gali būti, kad visas kursas trunka tik pusmetį, pavyzdžiui, pasirenkamasis modulis arba viena valanda per savaitę turinčio dalyko kursas, suglaudintas vienam pusmečiui iki dviejų valandų per savaitę. Tokiu atveju numatomi programos metmenys (teminis planas) kaip ir metų plane, tik šiek tiek detaliau, nes žinomas tvarkaraštis ir lengviau numatyti veiklas.

Planas gali būti koreguojamas atsižvelgiant į pokalbiuose su mokiniais išryškėjusias problemas, jų pasiūlymus.

Galima papildyti ir detalizuoti metų planą. Jau tiksliai žinomas tvarkaraštis, todėl galima numatyti kai kurių veiklų, pavyzdžiui, išvykos į muziejų, laiką.

Temos (kurso dalies) planas

Planuojant temą (kurso dalį) numatoma gerai organizuoto, kryptingo mokymosi eiga. Atrenkamas ir integruojamas prasmingas ugdymo turinys.

Parenkami mokymo(si) metodai ir vertinimo būdai bei kriterijai.

Pirmiausia mokytojas turi remtis mokinių gebėjimais, poreikiais, interesais, jau turima patirtimi.

Planuojama konkreti veikla pamokose turi padėti siekti Bendrosiose programose iškeltų tikslų ir išsilavinimo standartuose numatytų rezultatų.

Atsižvelgiama į turimą mokymo(si) medžiagą, mokymuisi skirtą laiką ir mokymosi formas bei sąlygas.

Temos plane turi būti suformuluoti aiškūs mokymosi rezultatus numatantys uždaviniai.

Turi būti numatytos pagrindinės veiklos, mokymo(si) metodai, vertinimo būdai ir kriterijai, paliekama vietos pastaboms ir koregavimui.

Savaitės planas

Savaitę planuoja tie mokytojai, kurių dalykui skirta daugiau pamokų, arba pradinių klasių mokytojai, siekdami, kad pradėtos veiklos būtų reguliarios, nenutrūktų. Savaitės plane taip pat numatomi renginiai (šventės, susirinkimai ir kt.).

Savaitės plane turi būti atsižvelgiama į anksčiau atliktus mokinių darbus.

Mokytojui reikia žinoti, kokia bus reikalinga ir yra prieinama mokymo(si) medžiaga, priemonės ir kt. ištekliai.

Užrašomi veiklos, renginių pavadinimai (pamokos, išvykos, šventės ir kt.) ir jiems numatytas laikas. Visa tai gali būti įrašoma į metų ar kitą ilgesnio laikotarpio planą.

Savaitės planas turi būti aiškus, detalus ir lankstus. Numatomos laiko ribos, laikomasi savaitės tvarkaraščio. Savaitės planas turi atitikti anksčiau iškeltus tikslus.

Dienos ar pamokos planas

Klasės erdvė ir priemonės parengiamos mokymuisi. Patikslinami dar neapibrėžti veiklos komponentai, derinami paskutiniai pakeitimai.

Numatoma medžiaga, kuria reikės naudotis, kiek laiko bus skiriama veiklai.

Būsima (dienos ar pamokos) veiklai parengiami ir nuteikiami mokiniai.

Planas gali būti parašomas lentoje ir aptariamasis su mokiniais (apie pamokai skirtą medžiagą ir priemones nerašoma).

Gali būti papildomas ir detalizuojamas anksčiau sudarytasis planas, pavyzdžiui, metų ar temos. Mokyklos bendruomenės susitarimu ar mokytojo nuožiūra gali būti rašomas detalus pamokos planas.

Visais atvejais svarbu, kad mokytojui ir mokiniams būtų *aiškūs pamokos uždaviniai, laukiami rezultatai ir vertinimo kriterijai*. Mokytojas turi numatyti tinkamus metodus ir priemones šiems uždaviniams pasiekti ir tai, kaip sužadins mokinių norą aktyviai dalyvauti pamokoje. Greitai

parengti pamokos planą labai padeda formalizuota jo struktūra (3 priedas), mokinių aktyvumą skatinančių klausimų ir užduočių kalbinės formuluotės (5, 6 priedai), dalyko ir metodinė literatūra (7 priedas). Vis aktualesni darosi per pamokas atliekami *didaktiniai projektai* – mažos apimties aiškiai apibrėžtų rezultatų siekiančios ugdymo sistemos (4 priedas).

Mokytojams būtina tartis ir derinti savo veiksmus tarpusavyje, nes visi jie moko ir ugdo *tą patį* vaiką. Siekiant laiduoti mokymosi tęstinumą ir pažangą, būtina mokykloje derinti mokymo(si) ir vertinimo būdus paraleliose klasėse ir einant iš klasės į klasę. Planuojant ugdymą savo nuomone turėtų išsakyti mokiniai ir jų tėvai.

Tačiau derindamas planą mokytojas neturėtų pernelyg nukrypti nuo savo numatytos veiklos. Mokytojas turi turėti galimybę planuoti sau, o ne kitiems, rašyti plane tai, ko reikia jam pačiam ar jo mokiniams, o ne tikrintojui. Mokytojui reikalinga pagalba ir patarimai, o ne kontrolė.

6.3. Ugdymo proceso individualizavimas ir jo pavyzdžiai

Planuodamas geografinio ugdymo turinį pedagogas turėtų suvokti XXI amžiaus ugdymo paskirtį apskritai, švietimo kaitos Europoje prioritetus, gerai žinoti šalies švietimo gaires ir, be abejo, ugdymo turinį reglamentuojančius dokumentus. Mokytojo įtakos ir atsakomybės didėjimas formuojant ugdymo turinį pabrėžiamas visuose svarbiausiuose strategų ir didaktikų darbuose. Sparčiai vykstančiai švietimo kaitai reikia tam tikrų mokytojo savybių:

- ❖ gebėjimo lanksčiai planuoti,
- ❖ savarankiškai priimti sprendimus,
- ❖ kritiškai vertinti ugdymo turinį, būti pasirengusiam jį operatyviai atnaujinti bei keisti.

Mokytojo įtaka individualizuojant ugdymo turinį gali reikštis šiais aspektais:

- ❖ mokytojas ugdymo turinį pritaiko konkrečiai klasei;
- ❖ derina ugdymo turinį su kitais dalykais;
- ❖ individualizuoja, integruoja;
- ❖ parenka ir kaupia papildomą medžiagą ir priemones.

Visa tai turėtų atsispindėti metinio veiklos plano gairėse. Ugdymo turinio planavimą galima suskirstyti į keletą etapų:

1. Pasirengimas planuoti.
2. Plano sudarymas, aprobavimas.
3. Plano vykdymas, koregavimas, detalizavimas.
4. Pedagogo analizė, kaip pavyko įgyvendinti planą, kokių kilo sunkumų, ką reikėtų keisti kitais mokslo metais.

Planuojant svarbu remtis naujuoju požiūriu į dėstomą dalyką. Naujasis požiūris į geografijos esmę glaudžiai siejasi su šiuolaikine atviro pasaulio samprata: geografija turi atsiverti pasauliui, privalo būti ne neutrali jo aiškintoja, o dalyvė. Tai ir lemia geografijos dalyko dinamiškumą. Toliau aptarsime plano sampratą, svarbiausius pasirengimo planuoti etapus, galimus turinio konkretinimo variantus.

Planavimą, kaip jau minėta, būtina pradėti nuodugnia Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų analize. Šis dokumentas apibrėžia ugdymo turinį visiems mokiniams apskritai. Bendrųjų programų ir išsilavinimo standartų apibrėžtos normos pateiktos kaip atviros ir nuolat besivystančios geografinio ugdymo sistemos, o mokytojas turi pats nuspręsti, ką ir kiek keisti atsižvelgiant į savo mokinių interesus ir išprusimą. Reikėtų ieškoti „aukso vidurio“. Daugelyje šalių, kuriose mokyklos turi ilgametę ugdymo turinio individualizavimo patirtį, 10–30 proc. ugdymo turinio formuojama mokyklos, klasės lygmeniu. Negalima neįvertinti Bendrosios programos nuostatų, bet ir nevalia kelti mokiniams nepamatuotus reikalavimus. Pavyzdžiui, ar realu reikalauti iš septintoko žinoti visas pasaulio valstybes? Deja, tokių mokytojų „stropuolių“ vis dar pasitaiko.

Ne mažiau svarbu gerai išanalizuoti ir kitų (ypač giminiškų geografijai) dalykų bendrąsias programas. Tai būtina įgyvendinant ugdymo integracijos principą, siekiant mažinti pasaulio pažinimo fragmentiškumą.

Reikėtų iš anksto numatyti, kokia papildoma informacija galima remtis mokant vienos ar kitos temos, kuo pakeisti nesamą vadovėlių bendrosios gamtinės geografijos temoms mokytį. Atrenkant pagalbinę medžiagą reikėtų pagalvoti, ar medžiaga išmokys naudingų dalykų, ar suteiks tik papildomų beverčių žinių. Ar mokiniai išmoks ko nors naujo? Kiek parinkta medžiaga atitinka programos turinį?

Ypač svarbūs susitarimai su kitais mokytojais dėl bendrų projektų, integruotų pamokų ir pan., nes jie turi būti tikrai iš anksto numatyti ir kruopščiai rengiami.

Bene svarbiausia – paties mokytojo apmąstymai dėl mokinių kompetencijų ugdymo kaip vieno iš svarbiausių ugdymo prioritetų. Reikia gerai apgalvoti geografijos dalyko paskirtį, tai, kokių geografijos žinių ir gebėjimų vaikui prireiks gyvenime, kokias bendrąsias kompetencijas per geografijos pamokas galima išugdyti, ko ir kiek vaikai gali išmokti. Tikrai nederėtų visą dėmesį sutelkti į geografijos faktologiją, nesistengiant aiškintis probleminių klausimų, pabrėžti taikomąjį geografijos pobūdį.

Ne mažiau svarbu numatyti, koks turėtų būti ugdymo procesas, kad mokinys galėtų mokytis aktyviai. Kokius ugdymo metodus iš visos jų gausos atsirinkti? Pirmenybę, matyt, reikėtų teikti stebėjimų, aplinkos tyrimų, elementarių mokslinių eksperimentų, geografinių projektų, įvairaus pobūdžio kūrybinių užduočių organizavimui.

Planuojant taip pat reikėtų atsižvelgti ir į pragmatinius mokyklos, klasės tikslus. Pavyzdžiui, jei dirbama mokykloje, kur nemaža mokinių gali keliauti ne tik po Europą, bet ir po kitus žemynus, reikia atsižvelgti į jų poreikius daugiau sužinoti apie lankomą regioną, valstybę, salą ar pan. arba, nagrinėjant atitinkamas temas, remtis gyvais mokinių išpūdžiais.

Toliau pateikiamos mokytojos B. Kornilovos pastabos dėl ugdymo turinio individualizavimo.

Planuodama ir individualizuodama VII klasės geografinio ugdymo turinį, atsižvelgiau į tai, kad nemaža dalis temų – tai VI klasės turinio kartojimas. Todėl stengiausi taip formuluoti temas ir parinkti tokius ugdymo metodus, kad VI klasėje įgytos žinios būtų taikomos kitame kontekste. Nemažai dėmesio skyriau mokinių pranešimams, iliustracijų, kartoschemų, klimatogramų, grafikų, kreivių analizei, apibendrinimui,

išvadų formulavimui. Ypač atidžiai atrinkau geografinius šaltinius, apgalvodama, kas geriausiai galėtų padėti atskleisti ir išaiškinti vieną ar kitą temą.

VI klasės programą individualizavau atsižvelgdama į tam tikrą bendrosios programos ir išsilavinimo standartų netobulumą. Pavyzdžiui, VI klasės bendrojoje programoje pasigedau vienos iš esminių skyriaus „Paviršius“ temų „Pagrindinės paviršiaus formos“. Tema „Klimatas“, kaip žinome, yra iškelta į VII klasės programą, tačiau kažkodėl VI klasės bendrojoje programoje liko tema „Klimato įtaka gamtai ir žmonėms“; šią temą formulavau kitaip. Beveik visas skyriaus „Pasaulio vandenynas“ turinys VI ir VII klasės programose yra identiškas, o tokių įdomių ir svarbių temų, kaip antai „Gyvybė vandenyne“, „Vandenyno reikšmė planetos gamtai ir žmonėms“, nėra. Iš patirties žinau, kad vandenyno gyvūnija šeštokams yra viena įdomiausių temų, todėl planuodama turėjau tai omenyje. Manau, kad per abstrakčiai bendrojoje programoje suformuluota tema „Tauta“. Šią temą pateikiau konkrečiau, geografiškiau. VI klasės programos turinį papildžiau tokiomis temomis:

- Mineralai ir uolienos.
- Pagrindinės paviršiaus reljefo formos.
- Karštosios ir šaltosios Žemės sritys. Žmonių gyvenimas jose.
- Gyvybė vandenyne.
- Pasaulio vandenyno reikšmė planetos gamtai ir žmonėms.
- Žmonija – tai tautos (seniausios, didžiausios, nykstančios).
- Mažųjų valstybių vaidmuo pasaulio bendruomenėje.
- Turtingos ir skurdžios valstybės.

VIII klasės programą individualizavau taip.

Pirma. Stengiausi sieti ugdymo turinį su gyvenimo praktikos keliamais klausimais ir aktualijomis. VIII klasėje, kaip žinoma, mokomasi Eurazijos geografijos. Kadangi pavasarį Lietuva turėjo būti priimta į Europos Sąjungą, tai Europos geografijos mokymosi laiką suderinau su šiuo laikotarpiu, o Azijos geografiją mokėmės rudenį. Ateityje siūlyčiau Eurazijos geografiją mokyti pradėti nuo Europos (didaktikos principas – nuo artimo prie tolimo).

Antra. Atsižvelgiau į europines nuostatas mokant socialinių dalykų, pabrėžiančias, kad Europos fizinės geografijos pažinimo paradigma turėtų būti keičiama multisociokultūrine Europos samprata (Matuzevičiūtė, 2003). Europą mokiniams turėtume pateikti ne kaip paveikslą, o kaip procesą, išnagrinėjant tokius klausimus:

- Kas yra Europa?
- Europos tautinės mažumos ir jų problemos.
- Etninių ir religinių konfliktų židiniai, konfliktų padariniai.
- Europinė civilizacija, jos ištakos ir laimėjimai.
- Kultūrinis Europos paveldas.
- Kultūrinė Europos erdvė, kultūrų įvairovė.
- Europos tautų papročiai ir tradicijos.
- Gyventojų migracijos kryptys. Pabėgėlių klausimas.

- Europos demografinės problemos.
- Europos ateities vizija.

Trečia. Vadovaudamasi K. Pakšto idėjomis apie Baltoskandijos regioną, daugiau dėmesio skyriau Šiaurės Europos šalims ir Rytų Baltijos valstybėms. Estijai ir Latvijai skyriau po 2 pamokas, kitoms šio regiono valstybėms – po vieną pamoką. Mano įsitikinimu, bendrojoje programoje šio regiono valstybių apžvalgai turėtų atsirasti daugiau vietos.

Po vieną pamoką numačiau Graikijos ir Italijos geografijos mokymui, atsižvelgdama į jų indėlį į Europos civilizacijos raidą.

Ketvirta. Siekdama geresnės mokymosi motyvacijos, Azijos geografijos nagrinėjimą papildžiau, mano manymu, mokiniams įdomesnėmis temomis:

- Azijos tyrinėjimai. Lietuvių indėlis į žemyno tyrimus.
- Lietuviški pavadinimai Azijos žemėlapyje.
- Azijos valstybių žemėlapis.
- Džomolungmos nugalėtojai.
- Rytų filosofija ir kultūra.
- Artimieji ir Viduriniai Rytai, jų problemos.
- Lietuvių tremties vietos Azijoje.

7. Ugdymo metodai ir būdai

7.1. Bendroji apžvalga

Ugdymo procesas organizuojamas *pamokinėmis ir popamokinėmis, mokyklinėmis ir užmokyklinėmis formomis*. Šio proceso organizavimo vienetas – pamoka. Tai nesenstanti, nuolat kintanti ugdymo forma, apimanti tiek formalius, tiek subjektyviai individualius – susijusius vien su mokytojo asmeniu – dalykus. Todėl svarbu nuolat keistis pedagoginio darbo patirtimi (*Kairaitis, Kornilova...*, 1999). *Pamoka šiandien suvokiama kaip specifinė interpretacinė mokytojo ir mokinių bendravimo erdvė*. Atitinkamai reikėtų žvelgti ir į mokymo metodus.

Mokymo metodai yra vienas svarbiausių pedagogikos – tiek teorijos, tiek praktikos – klausimų. Ir, kad ir kaip keista, vienas labiausiai diskutuojamų dalykų. Viena to priežasčių – dvi „metodo“ sąvokos sampratos – *technokratinė* ir *humanitarinė*. Pagal pirmąją metodas traktuojamas kaip tiksliai apibrėžtas būdas tikslui pasiekti, garantuojantis laukiamus rezultatus. Toks mokymo metodas grindžiamas griežtomis taisyklėmis, procedūromis, standartais, kuriuos mokytojas esą gali „išmokti“. Tačiau greitai įsitikinama, kad ugdant žmogų laukiami rezultatai negali būti garantuojami. Taigi neįmanoma technokratinės metodo sampratos tiesiogiai perkelti į žmogaus

ugdymą. Antroji, humanitarinė metodo samprata remiasi prielaida, kad tik žmogus kaip individas randa sau priimtina būdą tikslui pasiekti. Bendri išlieka tik tam tikri veiklos principai. Todėl metodui kaip kūrybos priemonei išreikšti vartojami kiti terminai – stilius, mada, žanras, kryptis. Tokia metodo samprata artimesnė pedagoginei tikrovei – visi dirba panašiai, tačiau kiekvienas skirtingai. Todėl šiandien vis dažniau mokymo metodas siejamas su ugdymo sistema, stiliumi, technologija, pabrėžiant jo visumiškumą. Mokymo metodų – ypač jų įvardijimų – vis daugėja („kiek mokytojų, tiek metodų“), kita vertus, jie vis labiau apibendrinami, norint pabrėžti esminius jais išreiškiamus ugdymo proceso skirtumus. Tačiau mokymo metodai vis dažniau ir suasmeninami, siejami su savarankiška mokinių veikla bei saviugda. Tai pabrėžiant jie įvardijami kaip *mokymo ir mokymosi* metodai ar net procesai (Mokymosi..., 2004). Mokymo metodas kaip pedagoginė sistema apima įvairius tiek mokytojų, tiek mokinių ugdomosios veiklos aspektus. Taigi *mokymo metodą reikėtų suprasti ne kaip ugdymo priemonę (būdą, veiksmą), o kaip santykį tarp mokytojo, mokinių, dalyko ir aplinkos, kurio pobūdį lemia iškelta (pasirinkta) ugdymo idėja bei tikslai*. Kiekviename mokymo metode reikia ieškoti ne scenarijaus, o idėjos, kurios įgyvendinimas visuomet yra individualus. Todėl mokymo metodas gali būti vienas žodis, vaizdas ar garsas, jis visuomet turi pabrėžti mokytojo asmenybę ir individualumą. Žvilgtelkime į mokymo metodus kaip tam tikras ugdymo santykių sistemas.

Plačiausia prasme skirtinos **mokymo kryptys**, kurias irgi galima suprasti kaip mokymo metodus. Tai *teikiamasis mokymas*, kai ugdymo procese svarbiausia – perduoti ir įgyti informaciją; *kognityvinis mokymas*, nukreiptas į pažinimą, to, kas nauja, suvokimą, kas sena – tolesnį vystymą; *ekspresyvusis mokymas*, kurio pagrindas – mokinių ir mokytojo saviraiška, aktyvi veikla, neįprastų ugdymo formų paieška. Siauresne prasme dar galima skirti įvairias **mokymo sistemas** (kurių jau pats pavadinimas išreiškia pagrindinę ugdymo proceso idėją), apimančias tam tikrą intelektualinių ir materialinių ugdymo paskatų visumą:

- pasakojamasis mokymas;
- aiškinamasis mokymas;
- probleminis mokymas;
- programuotasis (modulinis) mokymas;
- kompiuterinis mokymas;
- nuotolinis mokymas;
- asociacinis (grįstas atraminiais signalais) mokymas;
- integruotasis mokymas;
- lankstusis mokymas;
- tiriamasis mokymas;
- projektinis mokymas.

Toliau jau eitų konkretūs mokymo metodai ir individualios mokytojų patirtys.

Viena iš mokymo metodų klasifikacijų pateikta 1 priede. Ji nėra nei baigtinė, nei universali, tik rodo ugdymo proceso įvairovę ir galimas jo įgyvendinimo kryptis.

7.2 Mokymo stiliai

Šiuo metu populiari į ugdymo procesą žvelgti per mokytojo darbo stilių. Anthony Grasha (1996) skiria penkis mokytojo mokymo stilius (1996):

- ❖ **Mokytojas ekspertas.** Tai mokytojas, turintis pakankamai žinių, kurių reikia mokiniams. Jis stengiasi palaikyti savo autoritetą demonstruodamas išsamų dalyko išmanymą bei skatina mokinius gerinti savo žinias. Rūpinasi informacijos perdavimu bei tikrina, ar mokiniai gerai pasirengia pamokoms.

Pranašumas: mokytojo turima informacija, žinios, įgūdžiai.

Trūkumas: per dažnai demonstruojamos žinios gali bauginti mažiau patyrusius mokinius. Atsakymai į klausimus kartais gali užgožti tai, kas svarbiausia.

- ❖ **Mokytojas autoritetas** savo padėtį tarp mokinių įgyja dėl žinių bei savo kaip mokytojo vaidmens. Stengiasi teikti pozityvųjų ir negatyvųjų atgalinį ryšį, nustatyti mokymosi tikslus, lūkesčius bei mokinių elgesio taisykles. Stengiasi viską atlikti teisingais, priimtinais ir standartiniais būdais, suteikdamas mokiniams aiškius rėmus, kaip ir ką mokytis.

Pranašumas: susitelkimas į aiškius lūkesčius ir priimtinus darbų atlikimo būdus.

Trūkumai: dirbant vien šiuo stiliumi, atsiranda rizika, kad mokiniai bus mokomi per daug konservatyviai, standartiškai ir nelanksčiai.

- ❖ **Mokytojas asmenybė.** Jis kliaujasi „asmeninio pavyzdžio“ poveikiu bei yra mokiniams galvosenos ir elgsenos prototipas. Prižiūri, nurodo ir vadovauja rodydamas, kaip reikia dirbti, bei skatina mokinius stebėti ir kopijuoti mokytojo požiūrį.

Pranašumas: pabrėžiamas tiesioginis stebėjimas bei sekimas pavyzdžiu.

Trūkumas: kai kurie mokytojai gali manyti, kad jų požiūris yra geriausias, ir mokiniai, kurie nepateisina lūkesčių ir standartų, gali jaustis nepilnaverčiai.

- ❖ **Mokytojas padėjėjas** pabrėžia asmeninį mokytojo ir mokinių santykių pobūdį. Vadovauja mokiniams ir moko juos užduodamas klausimus, tirdamas galimybes, siūlydamas alternatyvas bei skatindamas mokinius nusistatyti kriterijus, kuriais remiantis būtų priimami sprendimai. Bendras tikslas yra plėtoti mokinių galimybes veikti nepriklausomai, skatinti jų iniciatyvumą bei atsakomybę. Projektų metu mokytojas dirba su mokiniais konsultavimo forma ir stengiasi suteikti tiek pagalbos ir padaršinimo, kiek tik įmanoma.

Pranašumas: asmeninis lankstumas, orientavimasis į mokinių poreikius ir uždavinius, noras iširti galimas veiksmų alternatyvas bei kitas galimybes.

Trūkumas: šiam mokymo stiliui dažnai reikia labai daug laiko ir jis įgyvendinamas teigimo būdu.

- ❖ **Mokytojas deleguotojas** stengiasi ugdyti mokinių gebėjimą dirbti savarankiškai. Mokiniai prie projektų dirba atskirai arba kaip atskirų komandų nariai. Mokytojas mokiniams padeda tik paprašytas ir yra jiems žinių šaltinis.

Pranašumas: padeda mokiniams suvokti save kaip savarankiškus asmenis.

Trūkumas: gali netiksliai įvertinti mokinių pasirengimą dirbti savarankiškai. Kai kurie mokiniai, prašomi dirbti savarankiškai, gali pradėti nerimauti.

7.3. Mokymasis poromis ir grupelėmis

Skirstymas poromis

Traukti spalvotus siūlus. Sudedami ilgi skirtingų spalvų siūlai. Vadovas paima siūlų pluoštą taip, kad liktų nukarę galai. Kiekvienas dalyvis paima už siūlo galo. Į porą eina tie, kurie laiko už galų tą patį siūlą. Šis būdas labai tinka susipažinti suaugusiųjų grupių dalyviams.

Ieškoti mįslės atsakymo. Vienoje kortelėje užrašoma mįslė, o kitoje – tos mįslės atsakymas. Traukiant korteles randamas partneris dirbti poroje.

Sakinio pradžia ir pabaiga. Jei šis metodas taikomas mokiniams, patartina užduotį palengvinti – parengti skirtingų spalvų korteles: sakinio pradžia – mėlynoje, sakinio pabaiga – raudonoje.

Laikraščio straipsnelis ir jo pavadinimas. Į vienos spalvos maišelį sudedamos laikraščių tekstų iškarpos, į kitą – tekstų pavadinimai. Kad dalyviai greičiau susiburtų bendrai veiklai, rekomenduotini nedidelės apimties tekstai.

Skirstymas grupelėmis

Išsiskaičiuoti. Pats paprasčiausias būdas – išsiskaičiuoti „pirmas – antras – trečias – ketvirtas“ (iki tiek, kiek grupių norima sudaryti). Pirmi numeriai patenka į vieną grupę, antri į kitą ir t. t.

Susigrupuoti pagal geometrines figūras. Sukarpomos skirtingų spalvų ir formų geometrines figūras. Dalyviai eina į grupes pagal ištrauktų geometrinių figūrų spalvas ir formas.

Sudėti paveikslėlių. Išdalijami paveikslėliai su nupieštu laikrodžiu. Mokiniai, gavę tą patį laiką rodantį piešinuką, susiburia į grupelę.

Skelbti skaitmenis. Išdalijamos sunumeruotos kortelės, pasikviečiamas pagalbininkas ir jis skelbia, kas dirbs. Pavyzdžiui: 1 ir 3, 2 ir 4 ir t. t.

Išdalyti vaisius, daržoves. Tinka pradinėse klasėse. Mokytoja išdalyja vaisius. Kiekvienos rūšies vaisių yra po keturis (tiek, kiek grupelėje numatoma narių). Vaikai, gavę vienodus vaisius, sudaro vieną grupę.

Atrasti metų laiką arba mėnesį. Iš krepšelio vaikai traukia korteles su užrašytais metų laikais. Partneriai susirandami pagal vienodas korteles. Šiuo atveju grupelės gauna ir pavadinimą: pavasaris, vasara, rudenis, žiema. Kai mokinių daug, vietoj metų laikų tinka mėnesių pavadinimai.

Susigrupuoti pagal gyvūnų, gėlių, medžių ar valgių pavadinimus. Parengiamos kortelės su išvardytais pavadinimais. Vienos rūšies kortelių turi būti tiek, kiek grupelėje numatoma narių. Kortelės gali būti pieštos, galima ant jų priklijuoti paveikslėlius ar paprasčiausiai užrašyti pavadinimus. Tai vienas išradingesnių skirstymo grupelėmis būdų.

Planuoti laisvalaikį. Matomoje vietoje surašomi dalyvių siūlomi laisvalaikio variantai. Siūlymų užrašoma tiek, kiek numatoma daryti grupelių. Kiekvienas iš dalyvaujančiųjų turi galimybę pasirinkti vieną laisvalaikio praleidimo būdą ir taip įsitraukti į grupelę.

Mokymosi bendradarbiaujant grupės požymiai

- ❖ Žinojimas kuriamas kartu.
- ❖ Mokiniai – aktyvūs kūrėjai.
- ❖ Grupė heterogeninė pagal sugebėjimus ir lytį.
- ❖ Mokymasis paremtas bendradarbiavimu.
- ❖ Dalijamasi atsakomybe vienas už kitą.
- ❖ Greta užduoties pabrėžiama ir tarpusavio pagalba.
- ❖ Tiesiogiai mokoma socialinių gebėjimų, būtinų bendradarbiaujant.
- ❖ Mokytojas stebi, pataria, kai reikia, išterpia.
- ❖ Grupė pati vertina savo darbo efektyvumą.

Grupinio darbo taisyklės

- ❖ Padėti vienas kitam.
- ❖ Leisti kalbėti kiekvienam norinčiajam.
- ❖ Netrukdyti kitiems.
- ❖ Būti draugiškiems.
- ❖ Kai draugas kalba, nepertraukti.
- ❖ Išklausti kito nuomonę.
- ❖ Klausyti ir girdėti kitus grupės draugus.
- ❖ Tartis su visa komanda.
- ❖ Skatinti vieniems kitus dirbti ir sakyti komplimentus.
- ❖ Bendrauti tarpusavyje.
- ❖ Šypsotis.
- ❖ Mokytiis laisvai reikšti mintis.
- ❖ Padėti draugui, kai jis nespėja.
- ❖ Pagirti, padrąsinti vienas kitą.

Aktyvaus mokymo(si) kredo

- ❖ Jei išgirstu – pamirštu.
- ❖ Jei išgirstu ir pamatau – prisimenu ilgiau.
- ❖ Jei išgirstu, pamatau, galiu paklausti ir diskutuoti – aš pradedu suprasti.
- ❖ Jei išgirstu, pamatau, diskutuoju ir darau – aš įgyju žinių ir įgūdžių.
- ❖ Ko mokau kitus – tai įvaldau.
- ❖ Tai, ką pritaikau praktikoje – pakeičia mane patį.

Kaip formuluoti klausimą?

- ❖ Aiškiai ir glaustai.
- ❖ Vienu klausimu klausiama tik vieno dalyko.

- ❖ Klausimas turi tiesiogiai sietis su tema.
- ❖ Klausimo žodžiai mokiniams turi būti suprantami.
- ❖ Reikia stengtis, kad į kiekvieną klausimą būtų keli tinkami atsakymai.
- ❖ Kai klausimas iš dviejų dalių, reikia klausti apie abu aspektus ir prašyti pagrįsti atsakymą.
- ❖ Eiti nuo konkrečių dalykų prie bendresnių. Taip mokiniams lengviau galvoti ir atsakyti į klausimus.
- ❖ Vengti klausimų, į kuriuos galima atsakyti ir „Taip“, ir „Ne“.
- ❖ Vengti klausimų, į kuriuos mokiniai nepajėgs atsakyti.
- ❖ Pateikti klausimų, skatinančių mokinius remtis savo patyrimu.
- ❖ Pateikti klausimų, reikalaujančių paaiškinti savo požiūrį.
- ❖ Kai mokiniai atsako į pateiktą klausimą, dažnai klausti: „Kodėl taip manote?“

Klausimų pateikimo būdai

Pauzės. Davęs klausimą, mokytojas turi padaryti pauzę, leisti mokiniams pamąstyti.

Mokinių prašoma iš pradžių užrašyti atsakymus į klausimus. Tai padeda mokiniams sutelkti dėmesį (ir galvojant, ir stebint) į klausimą ir rasti labiausiai apgalvotą ir pasvertą atsakymą.

Kviečiami atsakyti ne savanoriai. Dažnai savanoriai monopolizuoja diskusiją. Taip atimama galimybė kalbėti drovesniems mokiniams, ne savanoriams. Stenkitės nesugluminti šių mokinių.

Klausimų peradresavimas. Tai veiksmingas būdas paskatinti mokinius dalyvauti diskusijoje. Mokytojas pateikia klausimus, išplaukiančius iš ankstesnių mokinių atsakymų.

Klausimai, skatinantys aukšto lygio mąstymą. Mokiniai labiau domės diskusija, jei daugelis klausimų vers galvoti apie taikymą, analizuoti, sintetinti, vertinti.

Treniravimas. Norėdamas sėkmingai treniruoti mokinius, mokytojas turi individualiai pateikti mokiniams konkrečių pratimų.

Plačiau apie mokymą grupėse ir jo įtaką asmenybės ugdymui galima sužinoti iš M. Tarasevičienės ir G. Gedvilienės monografijos (2003).

8. Vertinimas

8.1. Pagrindinės mokinių pasiekimų vertinimo kategorijos

BENDROJI DALIS

Mūsų šalies mokyklose taikoma vertinimo sistema yra pernelyg orientuota į galutinius sprendimus apie mokinio žinias bei jų fiksavimą pažymiu. Ji nedera su keliamais ugdymo tikslais ir numatomais rezultatais, šiuolaikiniais mokymo ir mokymosi metodais.

Prielaidas mokinių pasiekimų ir pažangos vertinimui tobulinti sukuria idiografinio (individualios pažangos) vertinimo įgyvendinimas pradiniame ugdyme, mokytojų bandymai taikyti naujus vertinimo informacijos kaupimo ir fiksavimo būdus pagrindiniame ir viduriniame ugdyme, patvirtinti išsilavinimo standartai, nauja egzaminų sistema.

Vertinimas – nuolatinis informacijos apie mokinio mokymosi pažangą ir pasiekimus kaupimo, interpretavimo ir apibendrinimo procesas.

Įvertinimas – vertinimo proceso rezultatas, konkretus sprendimas apie mokinio pasiekimus ir padarytą pažangą.

Įsivertinimas – paties mokinio daromi sprendimai apie daromą pažangą bei pasiekimus.

Vertinimo informacija – įvairiais būdais, iš įvairių šaltinių surinkta informacija apie mokinio mokymosi patirtį, jo pasiekimus ir daromą pažangą (žinias ir supratimą, gebėjimus, nuostatas).

Individualios pažangos (idiografinis) vertinimas – vertinimo principas, pagal kurį lyginant esamus mokinio pasiekimus su ankstesniaisiais stebima ir vertinama daroma pažanga.

Vertinimo validumas – vertinami numatyti mokymosi pasiekimai (turinio validumas); vertinimo būdai atitinka vertinimo tikslus.

Vertinimo patikimumas – vertinimo tikrumas (neprieštaringumas), vertinimo rezultatų pastovumas: kai tas pats mokinys tomis pačiomis sąlygomis gauna tokį patį įvertinimą; kai galima patikimai palyginti mokinių pasiekimus tarpusavyje (norminis vertinimas) arba mokinių pasiekimus su nustatytais kriterijais (kriterinis vertinimas).

Mokymosi patirtis – mokinio gebėjimas kelti sau mokymosi tikslus ir jų siekti, planuoti ir prasmingai išnaudoti mokymosi laiką, naudotis įvairiais informacijos šaltiniais, dirbti grupėmis ir laikytis sutartų taisyklių.

Pagal vertinimo tikslus skiriami šie pagrindiniai vertinimo tipai:

Diagnostinis vertinimas – vertinimas, kuriuo naudojama siekiant išsiaiškinti mokinio pasiekimus ir padarytą pažangą baigus temą ar kurso dalį, kad būtų galima numatyti tolesnio mokymosi galimybes, suteikti pagalbą įveikiant sunkumus.

Formuojamasis vertinimas – nuolatinis vertinimas ugdymo proceso metu, kuris padeda numatyti mokymosi perspektyvą, pastiprinti daromą pažangą, skatina mokinius mokytis analizuoti esamus pasiekimus ar mokymosi spragas, sudaro galimybes geranoriškam mokinių ir mokytojų bendradarbiavimui.

Apibendrinamasis vertinimas – vertinimas, naudojamas baigus programą, kursą, modulį. Jo rezultatai formaliai patvirtina mokinio pasiekimus ugdymo programos pabaigoje.

Norminis vertinimas – vertinimas, kuris sudaro galimybes palyginti mokinio pasiekimus su kitų mokinių pasiekimais.

Kriterinis vertinimas – vertinimas, kurio pagrindas – tam tikri kriterijai (pavyzdžiui, standartai), su kuriais lyginami mokinio pasiekimai.

VERTINIMO TIKSLAI IR UŽDAVINIAI

Vertinimo tikslas – padėti mokiniui mokytis ir bręsti kaip asmenybei; pateikti informaciją apie mokinio mokymosi patirtį, pasiekimus ir pažangą; nustatyti mokytojo, mokyklos darbo sėkmę, gauti informaciją pagrįstiems sprendimams.

❖ Vertinimo uždaviniai:

- Padėti mokiniui pažinti save, suprasti teigiamas ir neigiamas savo mokymosi ypatybes, įsivertinti savo pasiekimų lygmenį, kelti mokymosi tikslus.
- Padėti mokytojui išvelgti mokinio mokymosi galimybes, nustatyti trūkumus ir spragas, diferencijuoti ir individualizuoti darbą, parinkti ugdymo turinį ir metodus.
- Suteikti tėvams (globėjams, rūpintojams) informaciją apie vaiko mokymąsi, stiprinti ryšius tarp vaiko, tėvų (globėjų, rūpintojų) ir mokyklos.
- Nustatyti mokyklai savo darbo kokybę, planuoti ugdymo turinį ir procesą, suteikti pagalbą, atliepiančią mokinių poreikius.

VERTINIMO NUOSTATOS IR PRINCIPAI

- ❖ Vertinimas grindžiamas šiuolaikine mokymosi samprata, psichologiniais amžiaus tarpsnių ypatumais, individualiais mokinio poreikiais, atitinka ugdymo(si) tikslus.
- ❖ Vertinama tai, kas buvo numatyta pasiekti ugdymo procese: mokinių žinios ir supratimas, bendrieji ir dalyko gebėjimai, vertybinės nuostatos ir elgesys.
- ❖ Vertinimas skirtas padėti mokytis – mokinys laiku gauna grįžtamąją informaciją apie savo mokymosi patirtį, pasiekimus ir pažangą, jis mokosi vertinti ir įsivertinti.
- ❖ Vertinama individuali mokinio pažanga (idiografinis vertinimas) – esami mokinio pasiekimai lyginami su ankstesniaisiais. Vengiama lyginti mokinių pasiekimus tarpusavyje.
- ❖ Vertinimas pozityvus ir konstruktyvus – nustatoma, ką mokinys jau išmoko, nurodomos spragos ir padedama jas ištaisyti.
- ❖ Vertinimas atviras ir skaidrus – su mokiniais tariamasi dėl vertinimo kriterijų ir procedūrų, vengiama pernelyg didelio vertinimo formalizavimo.
- ❖ Vertinimas objektyvus ir efektyvus – siekiama kuo didesnio vertinimo validumo ir patikimumo; remiamasi išsilavinimo standartais, naudojami įvairūs vertinimo informacijos šaltiniai, taikomos modernios vertinimo metodikos. Vertinimas pritaikomas pagal mokinių poreikius ir galias, pasiekimus ir daromą pažangą.
- ❖ Vertinimas informatyvus ir ekonomiškas: taikomi šiuolaikiniai vertinimo informacijos tvarkymo ir pateikimo būdai (aplankas, aprašai, recenzijos, kompiuterinės priemonės). Pažymys naudojamas mokinių pasiekimų formaliajam įvertinimui, sertifikavimui, apskaitai pagrindinio ir vidurinio ugdymo pakopoje.

VERTINIMAS UGDYMO PROCESSE IR BAIGUS PROGRAMĄ

Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimas susideda iš dviejų pagrindinių dalių, iš esmės besiskiriančių pagal paskirtį ir tikslus:

- vertinimo ugdymo procese (mokant ir mokantis);
- vertinimo baigus kurso, modulio, pagrindinio ar vidurinio ugdymo programą.

Vertinimą ugdymo procese sudaro du vienas kitą sąlygojantys vertinimo tipai:

- formuojamasis vertinimas;
- diagnostinis vertinimas.
- ❖ **Formuojamasis vertinimas** padeda mokytojui ir mokiniui numatyti ugdymo(si) kryptį bei veiksmus, patvirtinti daromą pažangą. Šio proceso metu mokytojas stebi mokinių mokymąsi, komentuoja, aptaria, skatina pačius mokinius vertinti savo mokymosi eigą.
- Dažniausiai formuojamasis vertinimas neformalizuojamas, nefiksuoja. Jo paskirtis nustatyti, ar jau pasiekti mokymosi tikslai ir uždaviniai, padrąsinti, paskatinti mokinius, išsakyti konstruktyvias pastabas.
- Formuojamasis vertinimas mokytojui ir mokiniui suteikia grįžtamąją informaciją apie mokymosi pažangą, t. y. parodo, kaip mokinys išmoko tai, kas buvo numatyta, kokios galimybės siekti daugiau, ar liko mokymosi spragų, kur reikia daugiau pastangų. Ši informacija mokiniui pateikiama laiku ir tinkamai. Mokytojui ji padeda parinkti mokymo strategijas.
- Formuojamasis vertinimas sukuria prielaidas mokinių pasitikėjimui mokytoju, geranoriškam bendradarbiavimui įveikiant mokymosi sunkumus. Mokytojas aiškina, pataria, pozityviai komentuoja mokinio veiklą.
- Formuojamasis vertinimas nesiejamas su pažymiu, jo tikslas yra padėti mokytis, o ne kontroliuoti. Mokinio veikla vertinama žodžiu ar raštu tada, kai norima padėti, padrąsinti, nukreipti. Šio vertinimo rezultatai viešai neskelbiami.
- ❖ **Diagnostinis vertinimas** skirtas išsiaiškinti, ar pasiekti mokymosi uždaviniai, kam ir kokia pagalba reikalinga, kokie tolesni mokymosi žingsniai. Diagnostinis vertinimas dažniausiai taikomas prieš pradėdant naują mokymosi periodą (temą, kurso dalį ar kt.).
- Diagnostinis vertinimas remiasi mokinių stebėjimu, namų darbų ir kontrolinių užduočių rezultatais. Jis padeda nustatyti mokymosi sėkmingumą ir trūkumus ir yra prasmingas tik tada, kai atliekamas sistemingai, suteikiant kokybišką grįžtamąją informaciją mokiniams ir jų tėvams.
- Diagnostinis vertinimas taikomas individualiems mokinio mokymosi poreikiams nustatyti, pritaikant programą, metodus. Diagnostinio vertinimo informacija naudojama atsargiai, kad netaptų mokinių atrankos pagrindu.

Mokytojas, atsižvelgdamas į vertinimo tikslą, parenka tinkamus diagnostinio vertinimo būdus, užduoties apimtį, laiką, vertinimo informacijos pateikimo mokiniams formą.

Vertinimo ciklą ugdymo procese sudaro:

- ❖ vertinimo planavimas;
- ❖ vertinimas mokant ir mokantis;
- ❖ sukauptos informacijos analizė, apibendrinimas ir fiksavimas;
- ❖ informavimas ir komentavimas;
- ❖ ugdymo proceso vertinimas ir koregavimas.

Vertinimo praktikoje visi šie komponentai yra neatskiriamai susiję.

Išsilavinimo standartai yra pagrindinis orientyras visuose vertinimo etapuose – planuojant, mokant, fiksuojant ir aptariant vertinimo informaciją, koreguojant ugdymą. Individualizuojant ugdymo turinį specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams, išsilavinimo standartai pritaikomi pagal jų galias. Atitinkamai individualizuojamas ir vertinimas.

- ❖ **Planavimas.** Vertinimas planuojamas kartu su ugdymo procesu. Prieš pradėdant mokytis, mokytojui ir mokiniams turi būti aišku, ką jie turi pasiekti ir kaip bus vertinama:
 - planuodamas vertinimą mokytojas atsižvelgia į mokinių pasiekimus ir galias, remiasi išsilavinimo standartų reikalavimais, iškeltais tikslais;
 - mokytojas, planuodamas vertinimą, tariasi su mokiniais, kitais mokytojais, jeigu reikia, psichologu ar kitais specialistais, mokinių tėvais.
- ❖ **Vertinimas mokant.** Atliekant formuojamąjį ir diagnostinį vertinimą, skiriami keturi pagrindiniai tarpusavyje susiję mokytojo veiklos aspektai:
 - mokytojas su mokiniu išsiaiškina mokymosi uždavinius ir vertinimo kriterijus. Vertinama tai, kas uždaviniuose numatyta;
 - mokytojas pozityviai skatina mokymosi motyvaciją – kelia mokinių pasitikėjimą savo jėgomis ir norą siekti daugiau nurodydamas, kas pavyko, pagrįstai pagirdamas, vengdamas gąsdinti pažymiais;
 - mokytojas su mokiniais, numatydamas tolesnio mokymo ir mokymosi uždavinius, remiasi mokinio ar mokinių grupės pasiekimais, polinkiais, interesais, poreikiais;
 - mokytojas parenka efektyvias užduotis, naudoja įvairius mokymo(si) metodus ir strategijas, kad mokinys patirtų sėkmę.
- ❖ **Vertinant sukauptos informacijos analizė, apibendrinimas ir fiksavimas.** Apibendrinta informacija apie individualią mokinio, mokinių grupės ar klasės pažangą bei pasiekimus fiksuojama pagal mokyklos nustatytą tvarką ir taip, kad:
 - įvertinimai mokiniui būtų aiškūs ir suprantami, atskleistų teigiamą mokymosi patirtį, skatintų tobulėti;
 - mokytojas galėtų stebėti ugdymo efektyvumą, atsižvelgdamas į ugdymo tikslus ir išsilavinimo standartus;
 - mokytojas galėtų kaupti duomenis apie mokymąsi aptarimui su pačiais mokiniais ir jų tėvais (globėjais, rūpintojais);

- mokyklos administracijai, mokyklos tarybai ir kt. rodytų mokinių padarytą pažangą ir pasiekimus.

Mokinių, kurių ugdymas organizuojamas individualizuotos programos pagrindu, mokymosi patirtis, rezultatai fiksuojami tuo pačiu principu.

- ❖ **Informavimas.** Vertinimo informacija pateikiama žodžiu ar raštu mokiniams, tėvams, kitiems mokytojams, mokyklos administracijai.

Tėvai (globėjai, rūpintojai) informuojami apie vaiko mokymąsi pagal reikalą, bet ne rečiau kaip du kartus per metus, pagal mokykloje nustatytą tvarką.

Specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčių mokinių pažanga ir pasiekimai aptariami dalyvaujant specialistams.

- ❖ **Ugdymo proceso vertinimas ir koregavimas.** Remdamiesi vertinimo informacija, mokytojai ir mokyklos vadovai priima sprendimus dėl ugdymo turinio, mokymo metodų ir strategijų, mokymosi užduočių, šaltinių tinkamumo, išteklių panaudojimo efektyvumo, ugdymo tikslų realumo.

Vertinimas baigus programą:

- ❖ Mokymosi rezultatams apibendrinti baigus dalyko, dalyko modulio programą taikomas apibendrinamasis vertinimas (pasiekimų patikrinimai, įskaitos, egzaminai). Pagrindinis ugdymas baigiamas pasiekimų patikrinimu, o vidurinis – brandos egzaminais.
- ❖ Apibendrinamasis vertinimas yra formalus. Pagal vertinimo tikslą pasirenkamas kriterinio arba norminio tipo vertinimas. Jo rezultatai fiksuojami pažymiu ar kita forma.
- ❖ Apibendrinamasis vertinimas turi būti validus ir patikimas. Vertinimo dalyviai iš anksto susitaria ir priima sprendimus dėl vertinimo rangavimo, kriterijų ir tvarkos.
- ❖ Apibendrinamojo vertinimo informacija naudojasi mokinys, rinkdamasis tolesnį mokymąsi, mokytojas, konsultuodamas mokinį dėl jo pasirinkimo ar vertindamas savo pedagoginę veiklą, kiti suinteresuoti asmenys bei institucijos, vertindamos ugdymo kokybę.
- ❖ Priimant į aukštąsias, profesines ar kitas mokyklas remiamasi apibendrinamojo vertinimo informacija.

VERTINIMO DALYVIAI IR JŲ VAIDMUO

Vertinimas planuojamas ir reglamentuojamas valstybės, savivaldybės, mokyklos ir mokytojo lygmenimis.

- ❖ **Mokiniai** kartu su mokytoju aptaria numatomus vertinti mokymosi pasiekimus, užduotis bei vertinimo kriterijus, nagrinėja vertinimo informaciją. Mokytojo padedami, jie mokosi vertinti ir įsivertinti savo pasiekimus bei pažangą. Atsižvelgdami į savo mokymosi sėkmę, planuoja tolesnį mokymąsi, kelia sau ateities tikslus.
- ❖ **Mokinių tėvai (globėjai, rūpintojai)** įtraukiami į mokyklos bendruomenės veiklą. Mokyklos tarybos nustatyta tvarka jie laiku gauna aiškią informaciją apie vaiko

mokymąsi, pažangą bei pasiekimus, mokymosi spragas ir reikiamą pagalbą. Jiems teikiama informacija apie vertinimo kriterijus, procedūras ir tvarką, išsilavinimo standartų bei egzaminų programų paskirtį.

❖ **Mokytojai:**

- planuoja ir atlieka mokinių pažangos bei pasiekimų vertinimą ugdymo procese pasirinktu būdu;
- apibendrina ir įvertina mokinio pasiekimus;
- mokykloje nustatyta tvarka fiksuoja vertinimo informaciją;
- informuoja mokinius, jų tėvus, kitus mokytojus, mokyklos vadovus apie mokinių mokymąsi, pasiekimus ir spragas;
- remdamiesi vertinimo informacija, analizuoja ir koreguoja mokinių mokymą ir mokymąsi;
- rūpinasi, kad mokiniams, turintiems mokymosi sunkumų, būtų laiku suteikta reikiama pagalba;
- derina tarpusavyje mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo metodikas.

❖ **Mokykla:**

- nustato bendrą mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo informacijos rinkimo, fiksavimo bei panaudojimo tvarką;
- užtikrina vertinimo metodikų dermę pereinant iš klasės į klasę, iš vienos ugdymo pakopos į kitą, tarp paralelių klasių, įvairių dalykų. Koordinuoja kontrolinių užduočių apimtį ir dažnumą;
- reguliariai organizuoja mokinių pasiekimų aptarimus su tėvais (du tris kartus per metus), teikia pagalbą mokymosi sunkumų turintiems mokiniams;
- vertina mokyklos ir mokytojo darbo kokybę, remdamasi mokinių pasiekimais ir atsižvelgdama į vaikų ir jų tėvų (globėjų, rūpintojų) socialinę padėtį, sociokultūrinę aplinką.

❖ **Mokyklos steigėjo administracijos švietimo padalinys:**

- analizuoja vertinimo informaciją mokyklose ir ja remiasi priimdamas sprendimus;
- vertindamas mokyklos darbo efektyvumą atsižvelgia į sociokultūrinį kontekstą;
- užtikrina, kad išorinio mokinių pasiekimų vertinimo tvarka būtų derinama su mokykla ir mokytojais;
- sudaro galimybes mokytojams tobulinti kvalifikaciją.

❖ **Švietimo ir mokslo ministerija:**

- tvirtina ugdymo turinį ir mokinių pažangos bei pasiekimų vertinimą reglamentuojančius dokumentus;
- nustato pasiekimų įvertinimo bei sertifikavimo tvarką mokiniui baigiant pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo programas;
- užtikrina operatyvią ir kokybišką išorinio mokinių pasiekimų vertinimo rezultatų analizę, jos pateikimą pedagoginei ir plačiajai visuomenei, tinkamą šios informacijos panaudojimą.

8.2. Išsilavinimo standartai ir vertinimas

Šiuolaikinis požiūris į mokymą ir mokymąsi kaip mokinio patirties, jo kompetencijos plėtotę skatina keisti mokinio pasiekimų lygmens sampratą ir kitaip stebėti bei fiksuoti pažangą. Todėl standartuose stengiamasi nužymėti *pažangą*, rodančią nuolatinę mokinių pasiekimų plėtotę, kad mokytojas galėtų stebėti ir vertinti mokymosi rezultatus per visus mokslo metus (pradžioje, nuolat ugdymo metu ir pabaigoje), einant iš klasės į klasę. Turėtų atsirasti daugiau galimybių mokiniui eiti individualios pažangos keliu. Išsilavinimo standartų išdėstymas kas dvi klasės galėtų būti perėjimas prie mokinių ugdymo rezultatų aprašymo remiantis nuoseklia *individualių pasiekimų plėtote*.

Nevienodų mokinių pasiekimų konkrečioje klasėje priežastis dažniausiai yra ta, kad vienas daro pažangą greičiau, o kitas lėčiau. Pavyzdžiui, VI klasėje gali būti mokinių, kurie iš tam tikro dalyko tam tikros srities tėra pasiekę tik IV klasės lygį, ir mokinių, kurių tos pat srities žinios ir gebėjimai aiškiai pranoksta VI klasės standartą. Tai gali rodyti ne žinių apimtį, o aukštesnio lygio gebėjimas taikyti turimas žinias.

Nustatant, kokie yra mokinio pasiekimai, palyginti su standartu, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad standartų aprašai yra išreikšti įvairaus lygmens pažintiniais gebėjimais nuo žemiausio lygio – žinių atkartojimo, paskui – supratimo, taikymo, iki aukščiausio lygio – sintezės ir vertinimo. Jeigu standarto aprašas numato tik žinių taikymą, o mokinys geba jas susieti su ankstesnėmis, argumentuotai vertinti, jis yra pranokęs standartą. Standartuose taip pat randame veiklos (gebėjimas matuoti, saugiai naudotis prietaisais, projektuoti, konstruoti ir t. t.), socialinių, kūrybinių ir kt. gebėjimų aprašus.

Individualūs mokinių pasiekimai auga skirtingai. Kiekvienas eina pažangos keliu savo tempu. Vienas tik artėja prie standarto, kitas jį yra pasiekęs, o trečias – pranokęs. Vienam mokiniui geriau sekasi mokytis vieną dalyką, kitam – kitą. Net įvairių to paties dalyko sričių pasiekimai būna skirtingi. Pavyzdžiui, mokinio geometrijos rezultatai puikūs, o trigonometrija jam sekasi prasčiau.

Vertindami mokinio pasiekimus pagal išsilavinimo standartus, nustatome jo mokymosi raidą: ar jis atsilieka ir jam reikia pagalbos, ar jo pasiekimai atitinka, ar pranoksta koncentro standartą. Atsižvelgiant į tai diferencijuojami mokiniui keliami reikalavimai ir jam skiriamos užduotys, parenkami mokymo(si) metodai, atitinkamai vertinami ir pasiekti rezultatai. Mokinio pasiekimai fiksuojami pasirinktais būdais (aprašu, recenzija, pažymiu). Galima tarti, kad, pavyzdžiui, VI klasės aukščiausias įvertinimas, reiškiantis, kad mokinys savo gebėjimais pranoko standartą, atitinka žemiausią patenkinamą įvertinimą VIII klasėje. Siektina, kad darbas su mokiniu būtų kuo labiau individualizuotas, keliami reikalavimai ir įvertinimas atitiktų jo galimybes ir dedamas pastangas.

Viena sudėtingiausių mokymo programos dalių yra geografinio ugdymo vertinimo kriterijai. Jie glaudžiai susiję su anksčiau nagrinėtomis programos struktūros dalimis. Vertinimas informuoja mokinius ir tėvus, kas klaidinga, kas gera, kas bloga, kiek pažengta į priekį ar atsilikta nuo kitų. Plačiau taikomas formalusis vertinimas (trumpa apklausa, testas, savarankiškas darbas, kontrolinis darbas, praktinis darbas).

Taikant Bloomo tikslų taksonomiją, vertinimą galima suskirstyti į tris lygius:

1. Informacijos atgaminimas (žinios ir supratimas). Tai gebėjimas atgaminti, suprasti bei panaudoti reikiamą informaciją pertvarkant, interpretuojant, darant prielaidas. Apima geografijos sąvokas, reiškinius, procesus.

2. Žinių panaudojimas (taikymas ir analizė). Tai gebėjimas naudoti ir apibendrinti idėjas, principus, išvadas naujose situacijose, naujiems uždaviniams; gebėjimas nustatyti idėjos dalis ir loginius jų ryšius. Apima indukcinį ir dedukcinį mąstymą. Šis gebėjimas susijęs su praktine veikla: nesudėtingais geografiniais skaičiavimais, žemėlapių, kartoschemų skaitymu, diagramų, klimatogramų, kreivių sudarymu bei statistinių duomenų analize.

3. Problemų sprendimas (sintezė ir vertinimas). Tai gebėjimas iš įvairių šaltinių susirinkti informaciją, idėjas bei kitokius elementus ir sukurti naują struktūrą, kuri lig tol nebuvo aiški; gebėjimas įvertinti idėjas, procedūras, sprendimus, metodus, medžiagą koku nors požiūriu. Vertinimo kriterijai pasirenkami mokinių arba jiems nurodomi. Šis gebėjimas susijęs su geografinės informacijos (žemėlapių, diagramų, statistinių duomenų) lyginimu, kritiniu vertinimu, apbendrinimu bei išvadų pateikimu.

Patogiausia, kai vertinimo reikalavimai yra konkretūs ir formalizuoti. Taip pat svarbu, kad būtų aiškus vertinimo sistemos santykis su išsilavinimo standartu. Vienas tokių pavyzdžių pateiktas 3 lentelėje.

3 lentelė. Mokinių pasiekimų vertinimas balais atsižvelgiant į išsilavinimo standarto reikalavimus

Balai	Mokinio žinios ir gebėjimai išsilavinimo standarto atžvilgiu	Mokinio žinių ir gebėjimų pobūdis
1–2	Ryškėja pavienės žinios ir gebėjimai, kurie leis siekti standarto.	Atsako tik trečdajį klausimo, sunkiai suvokia jo esmę, nesugeba ištaisyti klaidų, nesusiformavę praktiniai įgūdžiai. 1. Žinios yra pavienės, mokytojui padedant bando atgaminti geografinės sąvokas, reiškinius, procesus. 2. Bando atlikti geografinius skaičiavimus, tačiau nemoka naudotis įvairiais geografijos informavimo šaltiniais. 3. Nesugeba lyginti ir analizuoti geografinės informacijos.
3–4	Gebėjimai ir žinios minimaliai atitinka standarto reikalavimus.	Atsako pusę klausimo, suvokia medžiagos esmę, tačiau stokoja žinių jai atskleisti, silpni praktiniai įgūdžiai, dažnai daro esminių klaidų. 1. Žino geografijos sąvokas, reiškinius, procesus. 2. Savarankiškai bando atlikti nesudėtingus geografijos skaičiavimus, skaito žemėlapius, kartoschemas, diagramas, klimatogramas, sudaro kreives. 3. Mokytojui padedant sugeba įvertinti naujas idėjas, sprendimus bei medžiagą, susijusią su geografinės informacijos (žemėlapių, diagramų, statistinių duomenų) lyginimu.
5–6	Iš esmės pasiektas standartas.	Atsakymas teisingas, bet neišsamus, susiformavę praktiniai įgūdžiai, padaro 1–2 klaidas, kurias pats bando taisyti. 1. Žino ir vartoja geografijos sąvokas, išmano reiškinius, procesus. 2. Savarankiškai bando atlikti nesudėtingus geografijos skaičiavimus, skaito žemėlapius, kartoschemas, diagramas, klimatogramas, sudaro kreives.

Balai	Mokinio žinios ir gebėjimai išsilavinimo standarto atžvilgiu	Mokinio žinių ir gebėjimų pobūdis
		3. Mokytojui padedant sugeba įvertinti naujas idėjas, sprendimus bei medžiagą, susijusią su geografinės informacijos (žemėlapių, diagramų, statistinių duomenų) lyginimu, tačiau nesugeba savarankiškai pateikti išvadų.
7–8	Žinios ir gebėjimai visiškai atitinka standartą. Ryškėja bendroji mokinio kompetencija.	Išsamiai ir aiškiai atsako į klausimą, demonstruoja praktinius mokėjimus, padaro 1–2 neesmines klaidas, kurias atsakinėdamas sugeba pats ištaisyti. 1. Žino ir tinkamai vartoja geografijos sąvokas, išmano reiškinius, procesus. 2. Savarankiškai atlieka nesudėtingus geografijos skaičiavimus, skaito žemėlapius, kartoschemas, diagramas, klimatogramas, sudaro kreives bei atlieka statistinių duomenų analizę. 3. Sugeba įvertinti naujas idėjas, sprendimus bei medžiagą, susijusią su geografinės informacijos (žemėlapių, diagramų, statistinių duomenų) lyginimu.
9–10	Žinios ir gebėjimai tvirtesni nei reikalauja standartas. Pagal amžių ir mokymosi pakopą rodo susiformavusią kompetenciją.	Atsakymas išsamus ir teisingas, perteikiama medžiaga gerai suprantama, pagrįsta konkrečiais pavyzdžiais, yra tvirti praktiniai įgūdžiai, atsakymas savarankiškas, be kalbos klaidų. 1. Puikiai sugeba atgaminti reikiamą informaciją, supranta ją bei panaudoja pertvarkydamas, interpretuodamas medžiagą, darydamas prielaidas. Tinkamai vartoja geografijos sąvokas, aiškina reiškinius bei procesus. 2. Puikiai sugeba naudotis idėjomis, laikosi principų, daro išvadas ir apibendrinimus naujose situacijose. Puikiai atlieka geografijos skaičiavimus, skaito žemėlapius, kartoschemas, diagramas, klimatogramas, sudaro kreives bei atlieka statistinių duomenų analizę. 3. Sugeba iš įvairių šaltinių susirinkti informaciją, idėjas bei kitus elementus ir sukurti naują struktūrą. Sugeba įvertinti naujas idėjas, sprendimus bei medžiagą, susijusią su geografinės informacijos (žemėlapių, diagramų, statistinių duomenų) lyginimu; kritiškai ją vertina, apbendrina bei daro išvadas.

Plačiau apie vertinimą galima sužinoti iš projekto „Moksleivių pažangos vertinimas ugdymo procese“ medžiagos (*Neseckienė...*, 2001–2003).

Literatūra

- Atverkime socialinių mokslų gelmes. C. Gulbenkiano socialinių mokslų komisijos pranešimas. – Vilnius: Knygiai, 2002.
- Bailey P., Fox P.* Geography teacher's handbook. – UK: The Geographical Association, 1996.
- Bendrojo lavinimo mokyklos išsilavinimo standartai (Humanitariniai ir socialiniai mokslai). I – X klasės. Projektas. – Vilnius: Leidybos centras, 1997.
- Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas. – Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2003.
- Birgelytė A.* Projektas kaip aukštosios ir bendrojo lavinimo mokyklos ugdymą integruojantis metodas // *Pedagogika*, 2003, Nr. 64, p. 34–39.
- Curriculum 2000 +. Grundsätze und Empfehlungen für die Lehrplanarbeit im Schulfach Geographie. // *Geographie heute*, 2002, Nr. 200, S. 4–7.
- Geography for Life: National Geography Standards. – Washington, DC: National Geographic Society, 1996.
- Grasha A.* Teaching with Style. – Pittsburgh, PA: Alliance Publishers, 1996.
- Haubrich H.* Geographie hat Zukunft. – Seelze-Velber: Kallmeyer, 1998.
- International Charter on Geographical Education. – IGU, Commission on Geographical Education, 1992.
- Jucevičienė P.* Kompetencijos sampratos erdvė // *Socialiniai mokslai*, 2000, Nr. 1(22), p. 44–49.
- Kairaitis Z.* (Sud.) Pagrindinės mokyklos geografinio išsilavinimo standartas: teoriniai ir metodiniai aspektai. – Vilnius: VPU leidykla, 2001.
- Kairaitis Z., Kornilova B.* (Sud.) Geografijos pamokos optimizavimas. – Vilnius: VPU leidykla, 1999.
- Kavaliauskas P.* Geografinio pažinimo sistema ir geografija // *Gamtos ir visuomenės pažinimas ir krašto tvarkymas (straipsnių rinkinys)*. – Vilnius: VU leidykla, 2001.
- Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos. I – X klasės. – Vilnius: Leidybos centras, 1997.
- Maksakovskij V. P.* Prepodovanije geografiji v zarubežnoj škole. – Moskva: Vlados, 2001.
- Matuzevičiūtė D.* Europos dimensijos realizavimas mokant geografijos. Daktaro disertacijos santrauka. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2003.
- Mokymo(si) procesai edukaciniu ir filosofiniu aspektu. – Šiauliai: Liucilijus, 2004.
- Neseckienė I.* (Sud.) Moksleivių pažangos vertinimas ugdymo procese (1). – Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2001.

- Neseckienė L.* (Sud.) Moksleivių pažangos vertinimas ugdymo procese (2). – Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2002.
- Neseckienė L.* (Sud.) Mokymas, mokymasis ir vertinimas (3). – Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2003.
- Rawling E. M., Daugherty R. A.* (Eds.) *Geography into twenty-first century.* – England: John Wiley and Sons, 1996.
- Ryžakov M. V.* Gosudarstvennyj obrazovatelnyj standart osnovnovo obščevo obrazovanija (teorija i praktika). – Moskva: Pedagogičeskoje obščestvo Rossiji, 1998.
- Slater F.* *Literacy, Numeracy and Graphicacy in Geographical Education // Geography in Education Now.* Bedford Way Papers 13. – London: Institute of Education, 1985.
- Slater F.* *Learning through Geography.* – Oxford: Heinemann Educational Books, 1988.
- Subotkevičienė R.* Geografijos mokytojo profesinės kompetencijos problema // *Mokyklos reforma: patirtis ir problemos* – Vilnius: VPU leidykla, 2003.
- Šiaučiukėnienė R., Stankevičienė N.* Bendrosios didaktikos pagrindai. – Kaunas: Technologija, 2002.
- Švietimo gairės 2003–2012 metais. Projektas. – Vilnius: Dialogas, 2002.
- Tarasevičienė M., Gedvilienė G.* Mokymas grupėse ir asmenybės kaita. Monografija. – Kaunas: VDU leidykla, 2003.

GEOGRAPHY TEACHING IN BASIC SCHOOL EDUCATION:
FROM THEORY TO METHODS

Edited by Šarūnas GERULAITIS, Zigmas KAIRAITIS

CONTENTS

Introduction	5
1. Main teaching dimensions of general school education	6
1.1. Aims and goals of education	6
1.2. General principles, values and skills of education	9
1.3. Spheres of education	12
2. Geography teaching: challenges and change	14
2.1. Geography – “the fourth culture”?	14
2.2. Change of geography teaching content	16
2.3. Geography teaching: from knowledge to competence	18
3. Legal basis and implementation of Basic Programme and Standards of Education	23
4. Structure and methodical comments on Basic Programme and Standards of Education for Geography	25
5. Topic spheres, content and links of school Geography	27
5.1. Cognition of geography and natural geography	27
5.2. Relation of natural and human geography	28
6. Planning of the educational process	31
6.1. General guidelines	31
6.2. Types of plans	33
6.3. Individualization and planning samples of educational process	35
7. Methods and modes of teaching	38
7.1. General overview	38
7.2. Teaching styles	40
7.3. Study in pairs and in teams	41
8. Assessment	43
8.1. Main categories of assessment of achievements of pupils	43
8.2. Standards and assessment of education	50
References	53
Appendices	59

Summary

School is in constant change – this is a normal state of educational system. **School of Lithuania** has endured cardinal transformation during the last decade. Many educational laws were adopted, *Basic Programme and Standards of Education* were approved. This changed the structure of general education in school, raised new goals or teaching, fostered the practice of new teaching technologies. Now there are such educational levels:

- Pre-school (up to 5/6 years of age),
- Primary school (from 6 to 11 years of age),
- Basic school (from 11 to 16 years of age),
- Secondary school (from 16 to 18 years of age).

Changes in educational system are directly connected with the teaching of separate subject matters, with **Geography** among them. Structure and content of school geography has changed significantly (*table*). Like in many countries, geography is turning to be equivalent to the other school subject matters. Therefore it is important that a teacher, his style of teaching and teaching process would be developing too. The purpose of the imposed study is – *to highlight in brief the basic strategic trends of education in Lithuania and didactical guidelines of geographical education and to present the examples of their practical implementation.*

The problem with which not only Lithuanian but also teachers from other countries come across is – how to describe the achievements of learning of pupils clearly and equally?

After the evaluation of the experience of Lithuania and other countries, a model of geographical achievements of pupils was compiled (*figure*). The achievements of pupils are diagnosed in 6-8-10 grades. On the completion of 12 grade the maturity examinations are passed. The final examinations are of two types: *state maturity examinations and school maturity examinations*. Presently there are only school examinations for geography. Soon it is scheduled to institute the state maturity examination for geography.

A lot of efforts are being put, that geography teaching matter would *integrate natural, social and humanitarian* questions of contemporary perception of the world. It is aimed at developing diversified *competencies* of pupils.

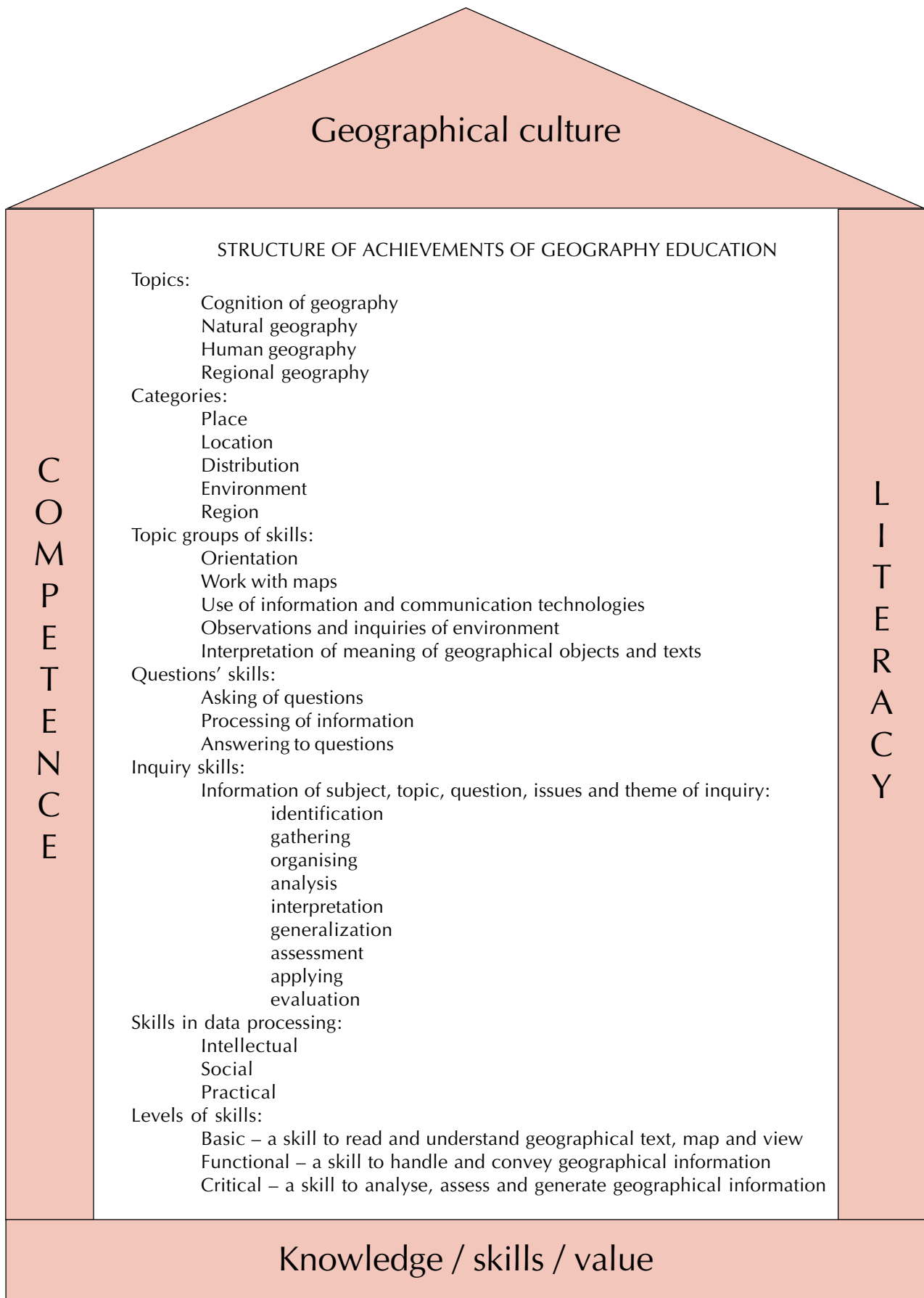
CHANGE OF STRUCTURE AND CONTENT OF GEOGRAPHY
TEACHING IN SCHOOL EDUCATION
OLD STRUCTURE (1991 – 2003)

Grade	Course name	Lessons per week
VI	<i>Basic Geography</i>	2
VII	<i>World Geography</i>	2
VIII	<i>Europe Geography</i>	2
IX	<i>Lithuanian Geography</i>	2
X	<i>Human Geography</i>	1 – 2

NEW STRUCTURE (2004)

Grade	Teaching content			
<i>Primary school</i>	Integrated geography teaching			
G 4				
<i>Basic school</i>	Topic spheres			
G 5 – 6	Cognition of Geography	Natural Geography	Human Geography	Regional Geography
G 7 – 8				
G 9 – 10				
<i>Secondary school</i>	General Geography			History and Geography (Integrated course)
G 11–12	Basic course	Extended course		

Model of Achievements of Geography Education

PRIEDAI

1. Mokymo(si) metodų klasifikacija
2. Teminiai planai
 - 2.1. Teminių planų struktūros variantai
 - 2.2. Teminiai integruoto mokymo planai
 - 2.3. Teminių planų pavyzdžiai
 - 2.4. Ugdymo pasiekimų planavimas klasių koncentrais (*fragmento pavyzdys*)
3. Pamokų planai
 - 3.1. Pamokos planų struktūros variantai
 - 3.2. Pamokos plano pavyzdžiai
4. Projekto aprašas
5. Ugdymo tikslų kalbinės formuluotės
6. Klausimų kalbinės formuluotės užduotims rengti
7. Rekomenduojama dalyko ir metodinė literatūra

PRIEDAI

***1 priedas.* MOKYMO(SI) METODŲ KLASIFIKACIJA**

Mokymo(si) – pažintinės veiklos (savi)organizacijos – metodai

I gr. Pagal žinių perdavimą ir suvokimą:

1. Žodiniai:
 - ❖ pasakojimas
 - ❖ aiškinimas
 - ❖ pokalbis
 - ❖ paskaita
 - ❖ pranešimas
2. Vaizdiniai:
 - ❖ iliustravimas
 - ❖ demonstravimas
3. Praktiniai:
 - ❖ bandymai
 - ❖ pratimai
 - ❖ tyrimai
 - ❖ eksperimentai
 - ❖ kontekstinės pratybos

2 gr. *Pagal darbą su informacijos šaltiniais:*

1. Darbo su įvairiais šaltiniais:

- ❖ vadovėliu
- ❖ žemėlapiams
- ❖ internetu
- ❖ geografinėms informacinėms sistemomis
- ❖ kompaktinėmis plokštelėmis
- ❖ chrestomatijomis
- ❖ originalia tyrimų medžiaga

3 gr. *Pagal informacijos perdavimo logiką:*

- ❖ indukcinis
- ❖ dedukcinis
- ❖ indukcinis-dedukcinis
- ❖ loginio įrodymo

4 gr. *Pagal mąstymo savarankiškumo laipsnį:*

- ❖ reprodukcinis
- ❖ probleminių paieškų
- ❖ kūrybinio darbo
- ❖ grupinio darbo
- ❖ individualaus darbo
- ❖ darbo poromis

5 gr. *Pagal mokymo proceso valdymą:*

1. Mokytojo valdoma veikla

2. Savarankiška mokinių veikla:

- ❖ darbas su knyga
- ❖ praktikos darbas
- ❖ laboratorinis darbas
- ❖ savarankiškas darbas
- ❖ individualus darbas

Mokymosi motyvacijos ir skatinimo metodai

1 gr. *Sudominimo mokomąja veikla metodai:*

- ❖ pažintiniai žaidimai
- ❖ probleminių situacijų
- ❖ emocinių-dorovinių situacijų
- ❖ pilietinės raiškos

2 gr. *Atsakomybės jausmą ugdantys metodai:*

- ❖ mokymosi svarbos suvokimas (atskleidimas)
- ❖ mokymosi reikalavimų pateikimas

- ❖ mokymosi (išsilavinimo) normatyvų atlikimas
- ❖ skatinimai, išpėjamieji signalai

Mokymo(si) (savi)kontrolės metodai

1 gr. Žodiniai:

- ❖ individualiosios apklausos
- ❖ frontalinės apklausos
- ❖ žodinės įskaitos
- ❖ programuotosios apklausos
- ❖ žodinės savikontrolės
- ❖ tikrinamasis pokalbis

2 gr. Rašytiniai:

- ❖ kontroliniai rašomieji darbai
- ❖ įskaitos raštu
- ❖ egzaminai raštu
- ❖ programuotojo mokymo raštu
- ❖ tarpusavio kontrolės raštu
- ❖ grupinės kontrolės

3 gr. Praktiniai:

- ❖ kontroliniai praktikos darbai
- ❖ laboratoriniai darbai
- ❖ projektiniai darbai

Bendradarbiavimą ir kritinį mąstymą skatinantys (idėjų kūrimo ir aptarimo) metodai

1 gr. Pagal mokymosi proceso loginę struktūrą:

- ❖ diskusijos
- ❖ debatai
- ❖ dialogas
- ❖ probleminio pokalbio (pagal situaciją)
- ❖ euristinis
- ❖ atsakymo paieškų
- ❖ situacijos analizės (vaizdo juostų, žemėlapių, schemų)
- ❖ provokacijos
- ❖ kampų (grupės: pritariančiųjų, nepritariančiųjų, neapsisprendusiųjų)
- ❖ projektų
- ❖ inscenizavimo (vaidmenų atlikimo)
- ❖ interviu
- ❖ asociacijų
- ❖ ekspertinio vertinimo
- ❖ santraukos
- ❖ recenzijos

- ❖ tvykstelėjimo (*Ką aš suvokiau? Ko tikiuosi iš...?*)
- ❖ koncentrinių ratų (bendraujama nurodyta tema)
- ❖ moderavimo
- ❖ klausimų ir atsakymų
- ❖ alternatyvų *už ir prieš, sutinku ir nesutinku*
- ❖ euritmijos (išraiška judesiais)
- ❖ šv. Ignaco (Lojolos) modelis (*kontekstas – patirtis – refleksija – veiksmas – vertinimas*)

2 gr. Pagal mokymosi proceso interpretavimo formą

- ❖ „Minčių ataka“
- ❖ „Minčių lietus“
- ❖ „Minčių ežys“
- ❖ „Minčių žemėlapis“
- ❖ „Prezidentas“
- ❖ „Ministras“
- ❖ „Derybininkas“
- ❖ „Nebaigtų sakinių“
- ❖ „Penkių minučių rašymo“
- ❖ „Sprendimų medis“
- ❖ „Voratinklis“
- ❖ „Spaudos konferencija“
- ❖ „Akvariumas“
- ❖ „Sąvokų tinklas“
- ❖ „Ledlaužis“
- ❖ Ir t.t.

2 priedas. TEMINIAI PLANAI

2.1 priedas. Teminių planų struktūros variantai

1 variantas

Nr.	Pamokos tema	Pagrindinės sąvokos	Tarpdalykiniai ryšiai	Praktinė veikla	Užduotys

2 variantas

Nr., data	Tema, potėmės	Sąvokos	Metodai	Literatūra

3 variantas

Tema	Didaktiniai principai	Tikslai	Integracija

4 variantas

Ugdymo turinys	Mokytojo veikla	Mokinio veikla	Atsiskaitymas

5 variantas

Data (mėn., sav.)	Tema, potėmė	Struktūrinės dalys	Metodika	Praktikos darbai	Pasiekimai (standartas)	Pastabos

2.2 priedas. Teminiai integruoto mokymo planai

1 variantas

Tema

Tikslai:

.....

.....

Temos turinys	Integruojamieji dalykai				
	Literatūra	Istorija	Geografija	Dailė	Muzika

2 variantas

Tema

Esminiai klausimai

.....

.....

Ugdymo turinys

Temos	Integravimo ryšiai	
	Vidiniai	Išoriniai

Šaltiniai

.....

3 priedas. PAMOKŲ PLANAI

3.1 priedas. Pamokos planų struktūros variantai

1 variantas. Tradicinis pamokos planas

Tema

Tikslai: 1.
 2.
 3.

Tipas

Metodas

Priemonės

Literatūra

EIGA

I. Mokinių parengimas darbui (... min.)

1.
2.

II. Apklausa (... min.)

1.
2.
3.

III. Naujos temos ir tikslo skelbimas (... min.)

IV. Naujos medžiagos aiškinimas (... min.)

1.
 - 1.1.
 - 1.2.
2.
 - 2.1.
 - 2.2.
 - 2.3.
3.

V. Apibendrinimas (... min.)

1.
2.

VI. Įtvirtinimas (... min.)

1.
2.
3.

VII. Namų darbų skyrimas (... min.)

1.
2.

2 variantas. Daugiau dėmesio skiriama mokinių užduotims ir sinchroniam pamokos eigos modeliavimui

Pamoką vedė _____ Pamokos Nr. _____

Vertinimas _____ Data _____

PAMOKOS PLANAS

1. Klasė

2. Tema

3. Tikslai:

a) pažintiniai

b) lavinamieji

c) doriniai

4. Pamokos tipas ir metodai

5. Priemonės:

Vaizdajuostės
.....

Padaloma medžiaga.....

Kraštotyrinė medžiaga

6. Metodinė literatūra

.....

.....

7. Papildoma literatūra

mokytojui

mokiniam

.....

.....

.....

UŽDUOTYS

1. Užduotys abstrakčiai mąstantiems mokiniams

.....

.....

.....

.....

.....

2. Užduotys konkretaus mąstymo mokiniams

.....

.....

.....
.....
.....

3. Savarankiškos užduotys

.....
.....
.....
.....
.....

PAMOKOS EIGA

Pamokos eiga ir laikas	Mokytojo veikla	Mokinio veikla

Namų darbai

.....
.....
.....

Pastabos

.....
.....
.....

3 variantas. Pagrindinis šio pamokos plano bruožas – esminio ugdymo turinio komponento išryškėjimas

PAMOKOS PLANAS

1. Klasė

2. Tema

3. Tikslai (kognityviniai, afektyviniai, psichomotoriniai)

.....
.....
.....
.....

4. Priemonės

.....
.....
.....

5. Literatūra

.....
.....
.....
.....

MOKOMOJI MEDŽIAGA

Mokymo turinio komponentai

1. Teorija (sąvokos, terminai, dėsniumai ir pan.)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

2. Faktografija (skaičiai, datos ir kt.)

.....
.....
.....
.....

III. Baigiamoji dalis

.....
.....
.....
.....
.....

Užduotys, klausimai, testai

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Namų darbai

.....
.....
.....
.....
.....

Pastabos

.....
.....
.....
.....
.....

4 variantas. Daugiau dėmesio skiriama laisvam mokomosios medžiagos konspektavimui ir ugdymo rezultatų diagnostikai

Pamoką vedė _____ Data _____

PAMOKOS PLANAS

1. Klasė
2. Tema
3. Temos struktūrinės dalys:
 1.
 2.
 3.
 4.
 5.
4. Priemonės
.....
.....
.....
.....
.....
.....
5. Literatūra
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
6. Pastabos
.....
.....
.....
.....
.....
.....

MOKOMOJI MEDŽIAGA

- I.
1.
 2.
 - a)
 - b)
 - c)
 3.
 - a)
 - b)
- II.
1.
 - a)
 - b)
 2.
 - a)
 - b)
- III.
1.
 2.
 3.

MOKYMO REZULTATAI

Turinys	Pasiekimo lygis	Pasiekimo kriterijai
1. Teorija: sąvokos, terminai, dėsniumai		
2. Faktografija: skaičiai, datos, metai		
3. Geografinė nomenklatūra		
4. Geografiniai gebėjimai		
5. Papildoma (įdomioji) medžiaga		

PAMOKOS SCENARIJUS

1.
2.
3.
4.
5.
6.

UŽDUOTYS, PRATIMAI, TESTAI

5 variantas. Pamokos planas, pasižymintis esminių ugdymo proceso akcentų išryškinimu.
 Planą rengė ir pamoką vedė _____

PAMOKOS PLANAS

Tema (kl.)

Tikslai: 1.

2.

3.

Tipas

Metodas(ai)

.....

Ugdymo proceso eiga (namų darbų tikrinimas, apklausa, naujos medžiagos dėstymas, įtvirtinimas, namų darbų skyrimas ir pan.)

Priemonės

.....

.....

Literatūra

.....

.....

UGDYMO TURINYS

Tekstinė (teorinė) medžiaga

.....

.....

.....

.....

.....

Ugdymo turinio komponentai:

Sąvokos

.....

.....

.....

Faktografija

.....

.....

Nomenklatūra

.....

.....

Gebėjimai

.....

ESMINIAI UGDYMO PROCESO (PAMOKOS EIGOS) AKCENTAI

Mokomosios medžiagos pagrindinės struktūrinės dalys ir pagrindiniai jų *teiginiai* bei *klausimai*

.....

.....

Medžiaga, kurią reikia *paaiškinti*

.....

.....

Instrukcijos, skirtos gebėjimų formavimo užduotims atlikti

.....

.....

Apibendrinimas

.....
.....

Įtvirtinimas

.....
.....

Namų darbams (kitos pamokos apklausai) teikiamos užduotys

.....
.....
.....

MOKYMĄ AKTYVINANTI MEDŽIAGA

Užduotys

.....
.....
.....

Testai

.....
.....

Probleminiai klausimai

.....
.....
.....
.....

Savarankiškų darbų temos

.....

.....

.....

.....

Projektai

.....

.....

.....

3.2 priedas. PAMOKOS PLANO PAVYZDŽIAI

TEMA: Lietuvos elektros energetika

Problema:

Energija yra būtina ekonomikai plėtoti bei gyvenimo kokybei gerinti, tačiau sykiu ji kelia ir daug problemų. Elektros energijos gamyba įvairiose elektrinėse veikia aplinką ir žmonių gyvenimo sąlygas. Didelė dalis elektros energijos pasaulyje šiuo metu yra gaminama naudojant neatsinaujinančiuosius išteklius – naftą, anglis, dujas.

Nuo 1992 m. pasaulyje suvartojamos elektros energijos kiekis ženkliai išaugo. Prognozuojama, kad iki 2020 m. jos vartojimas augs kasmet po 2 proc. Elektros energijos reikia kiekvieną dieną. Kaip mes ją vartojame?

Tikslai:

- Suvokti pasaulį kaip visumą, išvelgiant socialinių, ekonomikos, aplinkos procesų bei reiškinių tarpusavio ryšius ir priklausomybę.
- Ugdyti įgūdžius ir vertybines orientacijas, reikalingas harmoningai žmogaus sąveikai su gamta, gamtos saugojimui ir protingam jos turtų naudojimui.

Socialinio ugdymo standartai IX–X kl.

Uždavinys	Esminiai gebėjimai	Pasiekimai
Ugdyti geografinę pasaulėvoką, gebėjimą racionaliai vertinti šalies socialines, ekonomines, technologinės raidos problemas	Apibūdinti kai kurias ūkio šakas (elektros energijos gamybą)	Žino elektros energijos išteklius ir juos apibūdina (vietiniai, atvežtiniai, atsinaujinantieji, neatsinaujinantieji). Nurodo geografinį Lietuvos kuro ir elektros jėgainių išsidėstymą. Įvardija pažangias energetikos tendencijas pasaulio rinkoje.

Trukmė – 2 pamokos

Priemonės:

- Pasaulio atlasas. Lietuva. IX kl. – Vilnius, 1999, p. 33.
- Ignalinos atominė elektrinė. Informacinis leidinys.
- www.am.lt/ darnus vystymasis – Nacionalinė darnaus vystymosi ataskaita.

- www.lpc.lt (Lietuvos energijos tinklalapis – aplinkosaugos aspektai).
- www.iae.lt (Ignalinos AE puslapis), www.inencogroup.com/Energy_page.html (elektros energijos šaltiniai ir jėgainės), www.ausis.gf.vu.lt/mg/ ir www.ausis.gf.vu.lt/mg/index.html (mokslo ir gyvenimo puslapiai apie tradicinius ir netradicinius elektros energijos šaltinius), http://www.rst.lt/infovalt_patar_efektelnvartojimas.htm (elektros energijos vartojimas).

Eiga:

1 pamoka

1. Europos Sąjunga reikalauja uždaryti Ignalinos AE. Kas galėtų ją pakeisti?

Galite su mokiniais panagrinėti įvairiuose informacijos šaltiniuose skelbtą informaciją apie Ignalinos elektrinę.

Pavyzdys:

„Ignalinos atominės elektrinės uždarymas yra vienas didžiausių struktūrinių, finansinių projektų, įgyvendinamų Lietuvoje. Šio projekto vadybiniai uždaviniai yra sudėtingi ir dėl uždarymo pasekmių poveikio visai Lietuvos ekonomikai ir socialiniam gyvenimui. Sutikimas uždaryti Ignalinos AE tapo Lietuvos „bilietu“ į Europos Sąjungą. Daug buvo kalbėta apie technines, politines uždarymo pasekmes, naudą ir galimus praradimus...“ (konferencijos medžiagos ištrauka).

2. Kokie yra elektros energijos gamybos būdai?

3. Kokių elektros energijos gamybos šaltinių yra Lietuvoje?

4. Kokios svarbiausios Lietuvos elektros energijos jėgainės?

5. Aptarkite įvairių elektros energijos gamybos būdų poveikį ekonominiu, socialiniu ir aplinkosaugos aspektu, remdamiesi konkrečiais pavyzdžiais (Kauno HE, Ignalinos AE, Elektrėnų elektrinė ir kt.). Užpildykite lentelę pagal pateikiamą pavyzdį.

1 lentelė

Kauno HE poveikis ir padariniai

Laikotarpis	Padariniai		
	Ekonomika	Socialinis ir kultūrinis gyvenimas	Aplinka
Esamas laikas	Naudojami vietiniai atsinaujinantieji ištekliai – vanduo, todėl pigi eksploatacija, nepriklauso nuo atvežtinio kuro. Disponuojama galia 101 MW. Užliejamos žemės ūkiui tinkamos teritorijos, išskertami miškai.	Atsiranda naujų rekreacijos galimybių (prie tvenkinių). Užliejus teritorijas, iš įprastų gyvenamųjų vietų išskeldinami žmonės, kuriems reikia naujo būsto, sutrikdomas vietos bendruomenių gyvenimas.	Elektros gamybos procesas neteršia aplinkos. Sutrinka žuvų migracija upe, išskertami miškai. Upėje žemiau užtvankos krenta vandens lygis, todėl keičiasi visa ekosistema.
Ateitis	Lietuvos upių nuolydis nedidelis, todėl statant hidroelektrines investicijos nelabai atsipirks. Bus sąlygos vystyti turizmą.	Galima sukurti sąlygas rekreacijai. Tvenkiniuose kaupiasi nuosėdos, kuriose gali būti ligų sukėlėjų.	Tausojami neatsinaujinantieji ištekliai. Pakyla gruntinių vandenu lygis, prasideda krantų erozija, keičiasi kraštovaizdis.

Namų darbas.

Mokiniai pasiskirsto į grupes ir parengia projektus apie elektros energetikos plėtotę Lietuvoje, pasirinkę kurią nors elektros energijos gamybos rūšį: šiluminę, hidro-, atominę, vėjo elektrinę ir kt. Grupelėse mokiniai pasiskirsto, kuriuos aspektus – ekonominius, ekologinius, socialinius – nagrinės aptardami elektrinių pranašumus ir trūkumus.

Kiekvienai grupei nurodoma papildoma literatūra ir informacijos šaltiniai apie jų nagrinėjamą elektros jėgainę, mokiniai patys atlieka paiešką internete.

2 pamoka

1. Kiekviena mokinių grupelė pasiūlo po vieną narį į ekspertų tarybą, kuri vertins mokinių parengtus projektus (savo projekto vertinime tarybos narys nedalyvauja).

2. Aptariami vertinimo kriterijai ir vertinimas balais (2 lentelė).

3. Grupelės pristato savo projektus, laikydamosi šių taisyklių:

- gerbti grupės narius;
- kalbėti po vieną;
- aiškiai reikšti savo mintis;
- argumentais apginti savo nuomonę;
- laikytis nustatyto laiko reglamento.

4. Mokytojas apibendrina mokinių pristatytus darbus. Prieinama išvada, kad efektyviai energetikai būtina gamybos būdų įvairovė.

2 lentelė

Projekto vertinimas

(2 – labai gerai, 1 – patenkinamai, 0 – netinkamai)

Laikotarpis	Ekonomika	Socialinis ir kultūrinis gyvenimas	Aplinka	Pristatymo originalumas	Argumentų pagrįstumas
Esamas laikas					
Ateitis					
Bendra išvada					

TEMA: Pasaulio politinė geografiija. Valstybių, rengiančių olimpinę žaidynes, politinė padėtis

Tikslas: Išsiaiškinti pasaulyje kylančių karų ir konfliktų priežastis ir nustatyti, kiek jie paplitę.

Klasė: X

Standarto reikalavimai

Uždavinys	Esminis gebėjimas	Pasiekimai
Išmokti vertinti karų ir konfliktų priežastis. leškoti naujų taikos palaikymo būdų.	Apibūdinti valstybes politiniu, istoriniu, etniniu aspektu.	Žino svarbiausius vykstančius karinius konfliktus, nusako jų kilimo priežastis ir numato galimus sprendimo būdus.

Mokinių veikla

Pasirengimas pamokai.

Mokiniam pasiūloma surinkti duomenų apie valstybes, kuriose vyko olimpinės žaidynės, pasidomėti, ar tokiose valstybėse nėra (nebuvo) politinių, etninių, religinių ar kitokių neramumų, kurie galėtų (būtų galėję) sutrukdyti rengiamas olimpines žaidynes. Galima pasiūlyti labiau pasidomėti, kodėl, pavyzdžiui, Atlantoje buvo itin rūpinamasi sportininkų ir jų aistrualių saugumu, Maskvoje nedalyvavo JAV sportininkai, o Sidnėjuje daug dėmesio atidarymo ir uždarymo metu skirta seniesiems vietos gyventojams (aborigenams).

Pamoka.

Mokiniai pateikia surinktus duomenis. Trumpai apibūdinamas valstybių, kuriose buvo ar bus rengiamos olimpinės žaidynės, politinis stabilumas. Surengiama diskusija, kokią įtaką valstybei bei pasauliui gali turėti teroristinis išpuolis, surengtas per olimpines žaidynes.

4 priedas. PROJEKTO APRAŠAS

Pavadinimas (nestandartinis, intriguojantis, probleminis).....

Paskirtis (nurodoma klasė, grupė, tikslas (temai įtvirtinti, praplėsti))

Užduotis (kas numatoma atlikti).....

Problemos formulavimas (ką ir kodėl norima sužinoti, suprasti, atlikti; kokie būdingi sunkumai)

.....
Mokytojo ar vadovo įtraukiamasis, sužadnamasis žodis

Projekto vykdymas

Eiga, organizacija

Projekto turinys, planas (*rašto darbams*)

Projekto pristatymas

Renginio pavadinimas

Forma (žaidimas, kelionė, disputas, pamoka – *tinka visos ugdymo formos*)

Eiga

Projekto rezultatų analizė

Mokytojo

Mokinio

Priedai (anketos, mokinių darbai, nuotraukos)

5 priedas. UGDYMO TIKSLŲ KALBINĖS FORMULUOTĖS

Žinioms	Gebėjimams	Vertybėms
Supažindinti	(Su)gebėti	Suvokti
Išanalizuoti	(Iš)(Pa)analizuoti	(I)vertinti
Aptarti	(Pa)lyginti	Plėtoti supratimą
Išmokyti	(Su)gretinti	Kritiškai vertinti
Iš(si)aiškinti	Praktiškai taikyti	(Pa)diskutuoti
[vesdinti] j	Nustatyti	Siekti
(Su)teikti	Savarankiškai atlikti	Skatinti
Suprasti	Lavinti	Ugdyti
Žinoti	Sudaryti	Motyvuoti svarbą
Pateikti	[gyti	Puoselėti jausmą
Pagilinti	Ištirti	Pažadinti
Pakartoti		Iš(si)ugdyti
Duoti		Su(si)formuoti
		Pasirengti
		Atskleisti
		Brandinti (ko nors) poreikį

6 priedas. KLAUSIMŲ KALBINĖS FORMULUOTĖS UŽDUOTIMS RENGTI

Kaip paaiškinsite: kodėl? kaip? kurie(os)? kokie? ką rodo?

Kaip manote: kodėl? kiek? ką (turėjo omenyje, reiškia)? kokia(ą)? ar teisūs? kuriuos? kokį ryšį turi?

Kaip jums atrodo: ar...? ką reiškia (teiginys, posakis)? kodėl?

Ar žinote: kur(i)os? kuo (panašūs...)? kad...

Ar yra ryšys, o jeigu yra, tai koks: tarp... ir...?

Ar galite: pažymėti; apibrėžti; įvertinti; suskirstyti; patikrinti, ar teisingi; išvardyti; parodyti žemėlapyje?

Pasitikrinkite, kaip mokate (konkrečią medžiagą, sąvokas, terminus, apibrėžimus ir t. t.).

Metodiniai raktai (apmąstyti):

Ką reikia prisiminti – sąvokas, terminus;

Ką reikia išiminti (žinoti) – sandarą, savybes, ypatumus, rūšis, dėsningumus, pasiskirstymą, sąvokas, reikšmę, bruožus, faktus, pavadinimus;

Ką reikia išsąmoninti – idėjas (pažangą, reikšmę, sąveiką), mokslo žinias;

Ką reikia (su)gebėti – apibūdinti, vertinti, palyginti, pateikti pavyzdžių, nustatyti, papildyti, pa(s)naudoti, paaiškinti, (pa)(su)rengti, (su)sisteminti, sudaryti, parašyti, (pa)lyginti.

Užduotys: papildomos, sudėtingesnės, kūrybinės, malonumui, apibendrinamosios.

Nustatyta, kad....., paaiškinkite, kodėl.....

Pateikite pavyzdžių.

Įrodykite, kodėl..., kad ...

Paaiškinkite ...

Pagalvokite, kur..., kaip...

Apibūdinkite (kaip...)

Užduočių skyrimas (pavyzdžiui, tema: „Kelionė oro balionu“)

Referatinės

- Atmosferos struktūra
- Atmosferos sudėtis ir savybės
- Atmosferos reiškiniai
- Orai ir klimatas
- Skraidymo ore ypatumai
- Skraidymo aparatų kūrimo istorija
- Oro baliono konstrukcija
-

Probleminės

Teiginys: Žinoma (Sakoma), kad (atmosfera graži iš kosmoso) ...

Klausimas: O ar žinote, kas yra (atmosfera)...? Suraskite atsakymą...

Teiginys: Įsivaizduokite, kad.....

Klausimas: Norint išspręsti šią problemą (atlikti užduotį), Jums būtina žinoti:

Kas yra ...

Kaip atliekama (matuojama)...

Kodėl? Kaip veikia?...

Analitinės

Teiginys: Žmonės stengėsi pažinti...

Užduotis: Išnagrinėkite ir Jūs:

Nubraižykite ... schemą

Apibūdinkite ... ypatumus

Sudarykite ... diagramą

Vertinamosios

Papasakokite savo draugams apie...

Kaip manote,... Pasakykite savo nuomonę...

Įvairios

Mums reikės ..., kaip tai padaryti...

Paiškininkite, kaip reikia....Iš ko susideda...

Atliekant šį darbą (tyrimą, kelionę), būtina žinoti ...

Pasistenkite atlikti šią užduotį...

Išsiaiškinkite, kaip galima atlikti ...

Tipinė užduočių struktūra: *pradinė informacija, teiginys, klausimas, analizė, vertinimai.*

7 priedas. REKOMENDUOJAMA DALYKO IR METODINĖ LITERATŪRA

Rengdamiesi pamokai mokytojai dažnai nori rasti kuo įdomesnės bei įvairesnės literatūros. Siūloma naudotis ne tik mokykliniais vadovėliais, bet ir grožine literatūra, žinynais, enciklopedijomis, populiariais žurnalais, periodine spauda bei interneto puslapiais.

7.1 priedas. Knygos, atlasai, žinynai

VI klasė

Gamtos mokslų klausimai ir atsakymai. – Vilnius, 2000.

Garliauskienė N. Geografijos pradmenys. – Vilnius, 1996.

Kornilova B., Krušinskienė R. (sud.). Apie žemę, orą ir vandenį. – Vilnius, 2001.

Linčius A. Šimtas geologijos mįslių. – Vilnius, 1998.

Liugienė N. Lietuvos geografijos pradmenys. – Vilnius, 1992.

Muranovas A. Neįprastų ir grėsmingų reiškinių pasaulyje. – Kaunas, 1982.

Muranovas A. Žydrieji žemės kaspilai. – Vilnius, 1998.

Pivovarova G. Įdomiosios geografijos puslapiai. – Kaunas, 1986.

Portapas V. Šimtas meteorologijos mįslių. – Vilnius, 1982.

Studencovas N. ir kt. Įdomūs geografijos uždaviniai ir klausimai. – Kaunas, 1981.

Uolienos ir mineralai. Žvilgsnis į pasaulį. – Vilnius, 1996.

Žmogus ir visata. Išradimai. – Talinas, 1996.

Žmogus ir visata. Kelionės ir atradimai. – Talinas, 1995.

Žmogus ir visata. Orai ir klimatas. – Talinas. 1996.

VII klasė

Dmitrijevas J. Žmogus ir gyvūnai. – Vilnius, 1979, 1985.

Gamtos stebuklai ir paslaptys. – Vilnius, 2000.

Ivanauskas T. Pasaulio paukščiai. – Vilnius, 1981.

Javeris J. Žvėrių ir paukščių takais. – Vilnius, 1989.

Jemeljanovas E. Šimtas vandenyno mįslių. – Vilnius, 1986.

Malovas V. Legendos ir atradimai. – Kaunas, 1998.

Pasaulio geografijos santrauka. – Vilnius, 2000.

Po žemynus ir šalis. Eurazija. – Kaunas, 1979.

Po žemynus ir šalis. Šiaurės ir Pietų Amerika, Afrika, Australija ir Okeanija. – Kaunas, 1979.

Railienė L., Lamanauskas V. Pasaulio geografija. Didaktinė medžiaga. – Šiauliai, 2002.

Ruppert O. Matthews. Gamtos stebuklai. – Vilnius, 2000.

Septyni gamtos stebuklai. – Vilnius, 1998.

Šalna R. Pasaulio geografija. – Vilnius, 2000.

Tarvydas S. Šimtas fizinės geografijos mįslių. – Vilnius, 1978.

Trumpickas S. Pasaulio dalių geografija. I ir II dalis. – Vilnius, 1992, 1993.

Žvilgsnis į pasaulį. Džiunglės. – Vilnius, 1997.

VIII klasė

Dijokienė S. ir kt. Europa – mūsų žemynas. – Kaunas, 2002.

Gvozdeckis M. ir kt. Fizinės geografijos chrestomatija. Užsienio Azija. – Kaunas, 1978.

Januškis V. Europa. – Kaunas, 1998.

Krivčenko V. Pompėja. Herkulanumas. Stabija. – Vilnius, 1984.

Krupickas R. Geografinės aplinkotyros metodikos. – Kaunas, 2003.

Pasaulio geografijos santrauka. – Vilnius, 2000.

Poška A. Nuo Baltijos iki Bengalijos. – Klaipėda, 2002.

Railienė L., Lamanauskas V. Europa. Didaktinė medžiaga. – Vilnius, 2001.

Romanova E., Tarasovas K. Fizinės geografijos chrestomatija. Vakarų Europa. – Kaunas, 1997.

Sapožnikovas G., Šalna R. Europa. – Vilnius, 1999.

IX klasė

Aleknavičius A. Lietuvos fizinė geografija. – Vilnius, 1992.

Aleksinis A. Girių giesmininkai. – Vilnius, 1984.

Aukštaitis J. Lietuvos nacionaliniai parkai. – Vilnius, 1996.

Basalykas A. Lietuvos kraštovaizdis. – Vilnius, 1977.

Bukantis A. Neįprasti gamtos reiškiniai Lietuvos žemėse XI–XX a. – Vilnius, 1998.

- Gudavičius H. ir kt.* Lietuvos draustiniai. – Kaunas, 1989.
- Ikamas V.* Aukštaitijos nacionalinio parko maršrutai. – Vilnius, 1997.
- Katinas V.* Baltijos gintaras. – Vilnius, 1983.
- Kontvainienė V., Zagorskis J.* Lietuvos geografija. – Vilnius, 2000.
- Krupickas R.* Geografinės aplinkotyros metodikos. – Kaunas, 2003.
- Kudaba Č., Krupickas R.* Apie Lietuvos žemę. – Kaunas, 1992.
- Laužadis Š.* Lietuva – šventų ažuolų žemė. – Vilnius, 1997.
- Logminas V.* Lietuvos paukščiai. – Vilnius, 1979.
- Mališauskas V.* Gamtos išteklių naudojimas ir apsauga. – Vilnius, 1993.
- Nedzinskas V.* Žuvinto metai. – Vilnius, 1984.
- Neimantas R.* Gintaro kelias. – Kaunas, 1985.
- Raudonoji knyga.* – Vilnius, 1995.
- Švedas K. (sud.)* Žymiausi Lietuvos geografai. – Vilnius, 1998.
- Vaitekūnas S., Semaška A.* Po Lietuvą. Pažintinis krašto lobynas. – Vilnius, 2002, 2003.
- Valančienė E.* Geografijos pamoka ekskursijoje. – Vilnius, 1997.
- Valančienė E., Vaitekūnas S.* Lietuvos geografija. – Vilnius, 1998.
- Vyšniauskaitė A.* Lietuvio namai. – Vilnius, 1999.
- Vitkus G., Totoraitis R.* Europos integracijos pamokos. – Vilnius, 1999.
- Zagorskis J.* Lietuvos ekonominė ir socialinė geografija. – Vilnius, 1996.

X klasė

- Čeboksarovas N., Čeboksarova I.* Tautos, rasės, kultūros. – Vilnius, 1977.
- Čepinskis J.* Šimtas gamtonaudos mįslių. – Vilnius, 1988.
- Lingė P.* Europos ir Azijos šalys. – Vilnius, 1996.
- Lingė P.* Pasaulio pramonės apžvalga. – Vilnius, 2000.
- Liugienė N., Žagūnienė V.* Pasaulio geografijos užduotys X kl. I, II d. – Kaunas, 2002.
- Paleckis A.* Ties Europos greitkeliu. – Vilnius, 2001.
- Šalna R. ir kt.* Pasaulio geografija. – Vilnius, 1999.
- Ulickis J. A.* Vilčių vandenynas. – Kaunas, 1987.
- Vaitekūnas S.* Pasaulio visuomeninė geografija. – Kaunas, 1995.
- Vitkus G.* Europos Sąjunga. 99 terminai. – Vilnius, 2003.
- Vitkus G., Totoraitis R.* Europos integracijos pamokos. – Vilnius, 1999.

XI–XII klasė

- Aktyvaus mokymosi metodai.* – Vilnius, 1998.
- Arends R. L.* Mokomės mokyti. – Vilnius, 1998.
- Ausėjus B., Stasinas J.* Ekologinės kultūros ugdymas. – Vilnius, 1981.
- Barsch H. ir kt.* Globalinės problemos. – Vilnius, 1998.
- Basalykas A.* Žemė – žmonijos buveinė. – Vilnius, 1999.

- Baubinas R.* Pasaulio politinis žemėlapis. – Vilnius, 2000.
- Booth B.* Žemės drebėjimai ir ugnikalniai. – Kaunas, 1995.
- Chomskis V.* Kartografija. – Vilnius, 1979.
- Čeboksarovas N., Čeboksarova I.* Tautos, rasės, kultūros. – Vilnius, 1977.
- Čepienė I.* Etninė kultūra ir ekologija. – Kaunas, 1999.
- Černius V.* Mokytojo pagalbininkas. – Kaunas, 1992.
- Česnulevičius A.* Geomorfologija. – Vilnius, 1998.
- Dijokienė S.* Geografijos lentelės, grafikai. Gamtinė geografija. – Kaunas, 2002.
- XX amžiaus metraščių jaunimui. – Vilnius, 2000.
- Fischer P.* Geografija abiturientams. Kišeninis žinynas. – Kaunas, 2003.
- Flintas R.* Žemės istorija. – 1985.
- Geografijos testai ir užduotys. – Vilnius, 1997, 1999.
- Globalinės problemos. – Vilnius, 2000.
- Grenstad N. M.* Mokyti – tai atrasti. – Vilnius, 1996.
- Gurevičiūtė G. ir kt.* Nojaus laivas. – Vilnius, 1997.
- Hagen T., Grosvold L.* Žvilgsnis į gamtą ir aplinką. – Vilnius, 2002.
- Ignatavičius V., Sidauga Br.* Geologija ir geomorfologija. – Vilnius, 1985.
- Jensen E.* Tobulas mokymas. – Vilnius, 1999.
- Joseph F.* Tarptautiniai santykiai permainingame pasaulyje. – Kaunas, 1993.
- Kjergaard E., Martinėnienė R.* Penki sveikinimai demokratijai. – Vilnius, 1998.
- Kontvainas R.* Topografija. – Vilnius, 2000.
- Kornilova B.* Geografija. Klausimai, užduotys, testai egzaminui. – Vilnius, 2000.
- Kudaba Č.* Kelionės ir atradimai. – Vilnius, 1980.
- Lingė P.* 200 pasaulio dešimtukų. – Vilnius, 1999.
- Lingė P.* Pasaulio pramonės apžvalga. – Vilnius, 2000.
- Martišienė A., Semaško A., Markevičienė A.* Geografija. Trumpas geografijos kursas. – Vilnius, 2000.
- Mašalaitis B.* Geografijos galvosūkių. – Kaunas, 2001.
- Pasaulio religijos. – Vilnius, 1997.
- Petrulytė A.* Kūrybiškumo ugdymas mokant. – Vilnius, 2001.
- Rajeckas V.* Pamoka. – Vilnius, 1997.
- Richard D.* Kultūrų sandūra. – Vilnius, 2002.
- Samas A.* Žemėlapiai ir jų kūrėjai. – Vilnius, 1997.
- Sčastnevas P., Terechovas P.* Bendroji fizinė geografija. – Kaunas, 1954.
- Stanaitis A.* Gyventojų geografija. – Vilnius, 1994.
- Stanaitis A.* Pasaulio gyventojai. – Vilnius, 1981.
- Šiaurės ir Baltijos šalių projektas. Kuriame savo mokyklą. – Vilnius, 1999.
- Švedas K.* Geografinių atradimų istorija. – Vilnius, 1997.
- Tamošiūnas T.* Projektų metodas ugdymo praktikoje. – Šiauliai, 1999.
- Teresevičienė M., Gedvilienė G.* Mokymasis bendradarbiaujant. – Vilnius, 1999.
- Tomkus J.* Žemės atmosfera ir klimatai. – Vilnius, 1992.

- Waugh D. Geografija. Integruotas kursas. I ir II dalis. – Vilnius, 2003.
- Zagorskis J. Baltijos regiono šalių ekonominė ir socialinė geografija. – Vilnius, 1992.
- Žaromskis R. Okeanai, jūros, estuarijos. – Vilnius, 1996.
- Žaromskis R. Vandenyas ir mes. – Vilnius, 1987.
- Žemė ir laikas. Integruotas geografijos ir istorijos vadovėlis. I ir II dalis. – Vilnius, 2002, 2003.

Enciklopedijos ir žinynai

- Collins. Iliustruotas pasaulio atlasas. – Vilnius, 1997.
- Colvin L., Speare E. Gamtos enciklopedija vaikams. – Vilnius, 1996.
- Enciklopedija vaikams apie Lietuvą. – Vilnius, 2001, 2002.
- Enciklopedinis žinynas. Pasaulio geografija. – Vilnius, 1999.
- Gamtos pasaulis. Iliustruota enciklopedija. – Kaunas, 1996.
- Geografijos enciklopedija. – Vilnius, 1996.
- Iliustruota vaikų enciklopedija. – Vilnius, 1998.
- Karpovas G., Solovjovas A. Fizinės geografijos žodynas-žinynas. – Kaunas, 1987.
- Legendinės vietovės. – Vilnius, 2000.
- Moksleivių enciklopedija. – Vilnius, 1998.
- Pažinimo džiaugsmas. Gyvoji gamta. – Vilnius, 1993.
- Pažinimo džiaugsmas. Visata. – Vilnius, 1993.
- Pažinimo džiaugsmas. Žemė ir jos gėrybės. – Vilnius, 1993.
- Scarre Ch. Senovės pasaulio stebuklai. – Vilnius, 2001.
- 100 gražiausių pasaulio miestų. Vadovas po visų žemynų miestus. – Vilnius, 2002.
- 100 pasaulio stebuklų. Įstabiausi gamtos ir žmonijos kūriniai visuose penkiuose žemynuose. – Vilnius, 2002.
- Vaitekūnas S. Enciklopedinis geografijos žodynas. – Kaunas, 1994.
- Varlis K., Mails L. Geografijos enciklopedija vaikams. – Vilnius, 1996.

7.2 priedas. Žurnalai, laikraščiai, internetinės svetainės

- Dialogas (*Lietuva*)
- Geografija (*Rusija*)
- Geografija. Mokslo darbai (*Lietuva, VU*)
- Geografijos aidai (*Lietuva, LGMA*)
- Geografijos metraštis (*Lietuva, LGD*)
- Geografija v škole (*Rusija*)
- Geografija w szkole (*Lenkija*)
- Geography (*Didžioji Britanija*)
- Geographie heute (*Vokietija*)
- International Research in Geographical and Environmental Education (*IGU / CGE*)

Journal of Geography (*JAV*)

Pedagogika. Mokslo darbai (*Lietuva, VPU*)

Praxis geographie (*Vokietija*)

Socialiniai mokslai. Mokslo darbai (*Lietuva, KTU*)

Teaching Geography (*Didžioji Britanija*)

www.smm.lt / Švietimo ir mokslo ministerija

www.pedagogika.lt / Švietimo plėtotės centras

www.geografija.lt / Lietuvos geografijos mokytojų asociacija

7.3 priedas. Geografinė informacija internete

Tema	Interneto adresai	Trumpas aprašymas	Kalba
Žemės paviršius	http://www.mountainzone.com/	Puslapis skirtas žmonėms, vykstantiems į kalnus. Informacija apie orus, nuotraukos, aprašymai, praktiški patarimai.	anglų
	http://www.africaonline.com/	Informacija apie Afrikos kultūrą, socialinę padėtį, skelbiami įvairūs projektai ir naujienos.	anglų
	http://www.australia.com	Plati informacija apie Australiją.	anglų
	http://www.africanet.com	Daug Afrikos kraštovaizdžių, gamtos nuotraukų, pateikta informacija apie šio žemyno valstybes.	anglų
	http://volcano.und.nodak.edu	Puslapis „Volcano World“ („Vulkanų pasaulis“) – daugybė informacinės medžiagos apie ugnikalnius: tekstas, nuotraukos, vaizdajuostės. Yra vaikams skirta rubrika („Kid's Door“).	anglų
	http://www.mountain.ru/	Puslapis apie kalnus, pasakojami ekspedicijų įspūdžiai, pateikiama daug nuotraukų.	rusų
	http://www.edu-source.com/Gcpages/CVOpage1.html	Puslapis skirtas Didžiajam kanjonui. Gausu įdomios ir vertingos informacijos apie geografinę padėtį, geologinę sandarą. Daug nuotraukų bei žemėlapių.	anglų
Orai	http://www.fema.gov/kids/tornado.htm	Orų prognozė Lietuvoje, straipsniai, aktualijos ir kita informacija.	lietuvių
	http://asp.usatoday.com/weather/weatherfront.aspx	Naujausios orų prognozės visam pasauliui, žemėlapiai, viesulų paplitimo geografija ir padariniai. Pateikti projektai, kuriuos galima taikyti mokyklose, geografijos pamokose.	anglų
	http://ww2010.atmos.uiuc.edu/	Projekto „Pasaulio orai 2010“ svetainė. Joje gausu informacijos ir iliustracijų apie įvairius gamtos reiškinius: tornadus, viesulus, debesų susidarymą ir t. t.	anglų
	http://www.fema.gov/kids/tornado.htm	Puslapis apie tornadus. Jis skirtas vaikams. Svetainėje pateikiama informacija apie jų susidarymą, pateikta iliustracijų, žaidimų, vaizdajuosčių.	anglų
	http://www.fema.gov/kids/tornado.htm	Orų prognozė visam pasauliui.	lietuvių, anglų
Pasaulinis vandenynas	http://seawifs.gsfc.nasa.gov/ocean_planet.html	Vandenynai, jų turtai. Medžiaga suklasifikuota, suskirstyta pagal temas ir pritaikyta mokymui (pateiktos net atskiros pamokos).	anglų
	http://www.oar.noaa.gov/	Informacija apie vandenynus, jų tyrimus, pateikiamas vandenynų apibūdinimas: temperatūra, vandens judėjimas ir kt.	anglų
	http://www.seahorsedive.com.au/	Puslapis skirtas nuostabiąjam koralų pasauliui. Gausu nuotraukų, pateiktas pasakojimas apie įvykusią ekspediciją, kurios metu buvo tyrinėti koralai.	anglų
	http://www.beach-net.com/Oceanhome.html	Puslapis skirtas Atlanto vandenynui. Išsami informacija apie jį, jo ypatybės, tyrimų duomenys, gausios nuotraukų kolekcijos.	anglų

Tema	Interneto adresai	Trumpas aprašymas	Kalba
Sausumos vandenys	http://www.glacier.rice.edu/	Nagrinėjami ledynai, jų susiformavimas, pateikiama konkrečių pavyzdžių; pasakojama apie Antarktidą, vykusias ekspedicijas ir tyrinėjimus.	anglų
	http://www.great-lakes.net/	Informacija, iliustracijos apie didžiuosius Šiaurės Amerikos ežerus, nuorodos į kitus puslapius.	anglų
	http://www.icc.ru/baikal/	Baikalo ežerui skirtas puslapis. Pateiktas smulkus Baikalo ežero žemėlapis, bendra informacija, ekologinėms problemoms skirtos rubrikos, svarbiausi faktai, nuostabi nuotraukų galerija.	anglų
Gyvoji gamta, saugomosios teritorijos	http://miskai.gamta.lt/st/	Saugomosios Lietuvos teritorijos	lietuvių
	http://www.nerija.lt/	Kuršių nerijos nacionalinis parkas	lietuvių
	http://www.yellowstone.net/russfinley/stock/stock.htm	Jeloustouno nacionalinio parko puslapis, kuriame pateikta gausybė informacijos, nuotraukų, parko ir jo apylinkių žemėlapių.	anglų
	http://www.nationalparks.nsw.gov.au/	Puslapis skirtas Australijoje esančiam Mėlynųjų kalnų nacionaliniam parkui. Gausu nuotraukų, informacijos apie augaliją ir gyvūniją.	anglų
Pasaulio šalys ir miestai	http://www.lonelyplanet.com/	Galima susirasti naujausią informaciją apie pasaulyje vykstančius įvykius. Pasirinktinai pagal žemėlapi ar užklausą pateikiamas konkrečios valstybės žemėlapis ir apibūdinimas (valstybės plotas, gyventojų skaičius, tankumas, gimstamumas ir t. t.).	anglų
	http://www.all-indiatravel.com/india-photogallery/	Svetainėje pateikta išsami informacija apie Indijos valstybę, jos kultūrą, tradicijas. Yra žemėlapių ir nuotraukų galerija.	anglų
	http://www.africanews.org/	Pateikiama išsami informacija apie Afrikos valstybes, jose vykstančius įvykius.	anglų
	http://www.maria-brazil.org/index.htm	Puslapyje gausu nuotraukų galerijų apie Braziliją, jos gamtą. Yra galerija, skirta Amazonės baseinui, nagrinėjama Brazilijos istorija, gyventojų padėtis, papročiai ir tradicijos, kultūra ir kt.	anglų
	http://www.japan-guide.com/	Puslapis skirtas Japonijai. Gausu informacijos apie valstybę ir įvairius miestus, istoriją, kultūrą. Nuostabios nuotraukų galerijos.	anglų
	http://home.planet.nl/~monique.sc_hilders/home.html	Nuotraukų puslapis. Nuotraukos suklasifikuotos pagal žemynus bei atskiras valstybes. Norimą regioną galite pasirinkti ir aktyviajame žemėlapyje.	anglų
	http://www.goiceland.org/	Puslapis apie Islandiją. Gausu informacijos apie valstybę, jos istoriją, kultūrą, pateikiamos nuotraukų galerijos.	anglų

7.4 priedas. Žemėlapių duomenų bazės internete

http://www.lnb.lt/e-biblioteka/Inform_sk/Geografija.html	Britų kartografijos draugijos svetainė: leidiniai, diskusijų grupės, informacija apie projektus, interneto nuorodos.
http://www.cartographic.com/	Kartografija, topografiniai, geologiniai žemėlapiai. Paieška.
http://www.maphistory.info/	Žemėlapių ir kartografijos istorija, interneto nuorodos.
http://www.un.org/Depts/Cartographic/english/htmain.htm	Jungtinių Tautų kartografijos skyriaus svetainė. Žemėlapių paieška pagal regionus, geografinės informacijos šaltiniai.
http://www.sci.aha.ru/map.htm	Rusijos ir pasaulio žemėlapiai, kartografija, demografija, statistika.
http://maps.lt	Lietuvos žemėlapių paieška.
http://infoplease.lycos.com/altmapindex.html	Pasaulio šalių žemėlapių katalogas.
http://www.maps.com/	Politiniai, fiziniai žemėlapiai, laiko juostos, šalių statistika.
http://www.lib.utexas.edu/maps/index.html	Teksaso universiteto pasaulio šalių žemėlapių kolekcija, suskirstyta pagal regionus; istoriniai žemėlapiai, naudingos interneto nuorodos.
http://www.graphicmaps.com/	Pasaulio šalių žemėlapiai, vėliavos, geografinė informacija.

7.5 priedas. Geografiniai žaidimai, testai, užduotys internete

Adresas	Aprašas	Kalba
http://www.eduplace.com/geonet/	Šiame žaidime pateikiami su JAV susiję testai. Jie suskirstyti pagal kategorijas: gamtinė, socialinė, visuomeninė geografija bei atskiri jų komponentai. Galima rinktis dviejų kategorijų klausimus: lengvus ir sudėtingus. Pateikiami JAV žemėlapiai: politinis, gamtinis, augalijos, klimato, laiko juostų. Atskirai pateikiama informacija apie Havajų salyną.	anglų
http://www.nationalgeographic.com/geospy/	Žaidimass – geografinių objektų žymėjimas žemėlapyje. Galimi keli variantai: pasaulio šalių, žemynų atpažinimas ir pan.	anglų
http://www.rethinkingschools.org/just_fun/games/mapgame.html	Žaidimas skirtas Šiaurės Afrikos ir Artimųjų Rytų valstybėms pažinti.	anglų
http://www.lizardpoint.com/function/geoquiz/	Žaidimas padeda išmokti pasaulio politinį žemėlapi. Jame pateikta žinių apie šiuos žemynus ar pasaulio regionus: Europą, Aziją, Afriką, Australiją, Pietų Ameriką, JAV, Kanadą, Centrinę Ameriką, Artimuosius Rytus ir kt.	anglų
http://www.quia.com/pages/all.html	Brado Bowermano puslapyje pateikiami 384 įvairaus tipo geografiniai žaidimai ir testai apie visą pasaulį bei įvairius regionus.	anglų